

Kapocs

2014/2, XIII.évf., 61. lapszám.

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata

**Boldogító
mozgás**

**Az addiktológiai
rehabilitáció mint
átmeneti tér**

**Nőkkel kapcsolo-
latos témák
társadalomtu-
dományi közle-
ményekben**

**Gyermekvédelem
és nevelés
összefogással
Érden**

**Iskolai Közösségi
Szolgálat**

**A közjó és
társadalmi
összefüggései**

Kovács Klára

Boldogító mozgás

A sportolás hatása a partiumi hallgatók szubjektív jóllétére, lelki edzettségére és egészségének önértékelésére

Bevezetés¹

Az elmúlt évtizedekben számos változás történt a fiatalok életében, melynek következtében egyfajta ifjúsági korszakváltásról beszélhetünk (Gábor 2006). Ennek lényege, hogy az ifjúkor autonómiája megnövekedett, az ifjúsági életszakasz, s ezen belül az iskolai tudás felértékelődött, a fiatalok elkötelezettsége a felnőttek társadalmi intézményei mellett pedig csökkent. A fiatalokat közvetlenül ellenőrző és szocializáló intézmények (család, iskola, munkahely) szerepét közvetett ellenőrző és szocializáló intézmények (média, fogyasztóipar) vették át. A karrierstratégiák már nem kötődnek szorosan az iskolai végzettséghez: iskolán kívüli karrierok sokasága jött létre például a zene, a sport, a szórakoztatóipar révén. Fokozódott a nemzedéki elkülönülés, kiéleződtek a felnőttek és fiatalok közötti konfliktusok. Az újabb generációk társadalmi orientációjában egyre fontosabb szerepet kapott az ifjúsági kultúra.

Az elmúlt évtizedekben a sportra vonatkozóan is tendenciaszerű korszakváltás ment végbe a fiatalok körében, melynek során a klasszikus sporthagyományokat² félretéve a fiatalok új, divatos irányzatokat kezdenek követni: például a klasszikus birkózás vagy ökölvívás helyett keleti harcművészeteket,³ a torna helyett aerobicot, fitneszt, jazz-ballettet (Takács 1995: 15). Hozzá kell tenni, hogy ez nem jelenti azt, hogy a hagyományos, klasszikus sportolási szokások, formák előbb-utóbb eltűnnének, vagy már nem léteznek, csak azt, hogy új formák kerülnek előtérbe, válnak divattá, amelyekben nem feltétlenül érvényesülnek a sportolás tradicionális értékei (mint például a személyiség fejlődése a fizikum erősödése mellett, a közösségi értékek, a szociális kompetenciák fejlődése). Emellett azt is látnunk kell, hogy az ezekben a sportágakban való részvétel lehetősége nem mindenki számára egyformán adott.

Paradox jelenség, hogy bár a társadalmi kommunikációban, a divatban és a nevelésben egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az egészséges életmódra, a sportos, izmos, vékony külsőre, továbbá megnőtt az egészségtudatosság jelentősége,⁴ mégis egyre kevesebben végeznek rendszeres testmozgást. Fordulópontnak (Galdwell 2002) tekinthetjük a testkultúrában az elmúlt évtizedekben végbemenő változásokat. Galdwell szerint a fordulópont az a különös pillanat, amikor egy ötlet, trend vagy viselkedés elszabadul, s járványszerűen terjedni kezd. Ilyen például, hogy sokan a hön áhított vonzó testet minél kevesebb energiaráfordítással szeretnék elérni (főleg, akiknek megvan ehhez az anyagi hátterük): tabletták, diétás készítmények, izasztó és zsírbontó krémek, gépek segítségével. Ennek hátterében – a sportolási formák differenciálódásának és változásának eredményeként – egy viszonylag új forma, a rekreációs sport irányzatainak megjelenése is szerepet játszik. Ennek részét képezi a wellness, fitnesz irányzat. Ezekben kevesebb hangsúly helyeződik a mozgásra, lényege a test fáradalmainak kipihenése, s a felüdülés olyan szolgáltatások igénybevételével, mint például a masszázs, gyógyfürdők látogatása, szaunázás. Ugyanakkor nagy hangsúlyt kap az áhított alak elérése akár mesterséges beavatkozások révén is. Ilyen a diétás termékek, fogyást segítő szolgáltatások vagy drasztikus esetben a plasztikai műtétek igénybevétele. A fordulópont egy hosszú és folyamatosan végbemenő változássorozat eredménye, amely erősen kapcsolódik a modernizációhoz, az ipari társadalom megváltozott időstruktúrájához (megnövekedett szabadidő) és a fogyasztói társadalom embereszményéhez.

A sport azonban egyre inkább kiszorul a magyarok, ezen belül a fiatalok életéből, s helyére olyan, főleg inaktív szabadidő-eltöltési, szórakozási szokások és tevékenységek lépnek (internetezés, tv-nézés), amelyek nem képesek kielégíteni az egyén fizikai szükségleteit. Gáldi (2004) a KSH időmérleg-vizsgálataiból származó adatok elemzése során azt az eredményt kapta, hogy a tv-nézés aránya 1963 óta folyamatosan nőtt, a nőknél 1983-ban, a férfiaknál 1993-ban elérte az összes többi szabadidős tevékenység együttes arányát. Megállapította, hogy az aktív szabadidős tevékenységek (mint a sportolás) végzésére fordított idő csökkenése elsősorban a tv-nézésre fordított idő megnövekedésére vezethető vissza. Mindezt alátámasztja az a sajnálatos tény, hogy más EU-s tagállamokhoz viszonyítva Magyarországon lényegesen alacsonyabb a rendszeresen sportoló fiatalok (15–29 évesek) aránya, kb. egyharmad. Az összlakosság 69 százaléka soha nem látogat sportrendezvényt, és nem sportol, miközben Hollandiában, Franciaországban, Angliában 60 százalék fölött van a rendszeresen sportolók aránya, Dániában ez 80, Finnországban és Svédországban pedig 90 százalék a teljes lakosság körében. Megdöbbentő, hogy nálunk az évtized elején a fiataloknak mindössze 5,5 százaléka sportolt intézményes keretek között, az évtized végére pedig már csak 1,6 százalék (Perényi 2011: 160–161; Neulinger 2008: 13).

A kutatás célja és elméleti háttere

Ahhoz, hogy minél több hallgató élete szerves részévé váljon a rendszeres sport, fontosnak tartom annak vizsgálatát, hogy milyen hatással van ez életük különböző területeire. Azt nézem meg, hogy hogyan járul hozzá a hallgatók szubjektív jóllétéhez (boldogságuk és életükkel való elégedettség minél magasabb szintjéhez). Milyen szerepe van az egészség önértékelésében és a reziliencia kialakulásában (egyfajta lelki edzettség, ellenálló- és alkalmazkodóképesség a megváltozott körülményekhez)? Feltételezem, hogy ezekre pozitív hatása van a sportnak.

Miért fontos az egyetemisták pszichikai, fizikai, mentális állapotának és szubjektív jóllétének vizsgálata? Mindenekelőtt azért, mert az

egyetemi életszakasz a tanulmányok megkezdése, az ezzel járó új életforma, esetenként a családtól való elszakadás, a tanulással járó nehézségek, megélhetési gondok és más, az egyéni életet érintő problémák miatt az egyik legstresszesebb időszak lehet a fiatalság életében. A nem megfelelő stresszkezelés összekapcsolódhat negatív megküzdési stratégiákkal (alkoholfogyasztás, dohányzás, étkezési zavarok), s a depressziós tünetek gyakoribb előfordulásához vezethet (Bland et al. 2012). Mindezek pszichoszomatikus tüneteket idézhetnek elő, csökkentve az egyén mentális, pszichikai, fizikai és szociális jóllétét.

E problémák leküzdéséhez szükséges olyan társadalmi tényezők felkutatása, amelyek védőfunkcióként szolgálnak a fent bemutatott problémák ellen, s hozzájárulnak a hallgatók jóllétéhez. Ilyen társadalmi védőfaktor lehet a sport is (Pikó, Keresztes 2007). A védőfaktorok kutatása a társadalomtudományokban kevésbé elterjedt paradigma keretében zajlik, melyet *pozitív társadalomtudományi megközelítésnek* nevezünk (Pikó 2004). E paradigma a pozitív pszichológiából ered, Seligman és Csíkszentmihályi (2000) nevéhez kapcsolódik, s ennek alapján tanulmányomban pozitív nevelésszociológiai megközelítést alkalmazok. Lényege, hogy a társadalomtudományokra jellemző kritikai attitűd helyett (ám nem tagadva ennek létjogosultságát) olyan társadalmi tényezők, védőfaktorok felkutatását tűzöm ki célul, melyek hozzájárulnak az egyének jóllétéhez. A sportot is ilyen társadalmi védőfaktoroknak tekintem, de túllépve a paradigma egészség tudományi megközelítésén, arra vagyok kíváncsi, hogyan járul hozzá az egészség önértékeléséhez és más védőfaktorokhoz (mint a reziliencia).

A kutatásban érintett földrajzi térség: a Partium sajátosságai

Elemzésemben a HERD-kutatás kérdőíves felméréséből készült adatbázist használtam fel, melynek során a Partiumban élő felsőoktatásban részt vevő hallgatókat vizsgáltuk meg.⁵ Ez a történelmileg valamikor együvé tartozó térség ugyanis három ország – Magyarország, Románia és Ukrajna – határai mentén helyezkedik el, három rendszer-váltó országot és társadalmat köt össze, amelyek

közül kettő (Magyarország és Románia) az Európai Unió tagja. A kárpátaljai és az észak-erdélyi szegmensekben ugyanakkor jelentős számú magyar él, ami szintén erős kapocs a három rész között. A térség felsőoktatási intézményeit vizsgáló kutatási eredmények rávilágítottak arra, hogy a hallgatók a Partiumban regionális összehasonlításban is hátrányosabb helyzetűek (Pusztai 2010: 73). Az ilyen, határokon átnyúló, ugyanakkor határ menti régiókban végzett kutatások segítenek feltárni a közös társadalmi-gazdasági problémákat, többek között az egészséghez kapcsolódó magatartásformákban lévő egyenlőtlenségeket is (Nédó, Paulik 2012).

A reziliencia, az egészség és a szubjektív jóllét értelmezési keretei, összekapcsolódásai

Hazánkban a védőfaktorok kutatása, felderítése elsősorban Pikó Bettina és kutatótársai nevéhez fűződik, akik szegedi fiatalok – elsősorban serdülőkorúak – körében vizsgálták, hogy melyek azok a pozitív tényezők, amelyek jótékony hatással bírnak egészségmagatartásukra, védőmechanizmusként működnek a káros szenvedélyekkel, devianciákkal szemben. Ezek ugyanis rontják az egyén életminőségét, csökkentik a szubjektív jóllét szintjét.

A 60-as, 70-es években figyeltek fel a reziliencia (rugalmasság) jelenségére. Ennek kutatása azoknak a gyerekeknek, serdülőknek a körében folyt, akik olyan hátrányos szociális, stresszes környezetben éltek (szegénység, gyakori családi konfliktusok, a szülők mentális betegsége), amelyek miatt esetükben magas lehet a káros egészségmagatartások előfordulásának kockázata (addikciók, interperszonális és önmagukra irányuló erőszak, szorongás, iskolai problémák). A reziliencia jelensége arra utal, hogy a negatív hatások és komoly rizikó ellenére egyes fiatalok képesek voltak ellenállni ezeknek, s fizikailag, pszichikailag, mentálisan és szociálisan egészséges, sikeres, eredményes felnőttekké válni. A kutatók olyan társadalmi tényezők (védőfaktorok) vizsgálatát tűzték ki, amelyek ebben segítették őket. Az egyik céljuk az olyan szociális kompetenciákat, képességeket fejlesztő tevékenységek megismerése volt, amelyek növelték e fiatalok magabiztosságát, ami hozzájárult ellenállókép-

ségükhöz, s ezáltal jóllétükhöz. Ilyen volt többek között a sport is (Resnick 2000: 157–159). Ceglédi (2012) a rezilienciát úgy határozza meg, hogy ez nem más, mint boldogulás a hátrányok ellenére. Azokat a hallgatókat tekintette rezilienseknek, akik hátrányos társadalmi helyzetük ellenére nemcsak bejutottak egy felsőoktatási intézménybe, hanem ott kiemelkedő tanulmányi eredménnyel is teljesítettek.

Napjainkban a rezilienciakutatások arra irányulnak, hogy milyen szociális kompetenciák, védőfaktorok növelik a fiatalok ellenállóképességét a rizikómagatartásokkal szemben. Ennek megfelelően a reziliencia egyfajta lelki edzettséget feltételez, s hangsúlyozza a személyiségfejlődés egyedi mintázatainak széles spektrumát (Pikó 2010: 12). Éppen ezért tanulmányomban a rezilienciát magam is egyfajta lelki edzettségként, rugalmasságként és ellenállóképességként értelmezem.

Ezekből kiindulva úgy gondolom, hogy e fogalmat nem érdemes leszűkíteni csak a hátrányos helyzetből induló, ámde sikeres egyénekre, hiszen a mai stresszes világban nap mint nap folyamatosan érik az embert váratlan helyzetek, negatívumok, amelyekkel gyorsan és hatékonyan kell megküzdenie annak érdekében, hogy boldogulni tudjon. Ezért tehát mindenkinek szüksége van arra a képességre, hogy „lelkileg edzett” legyen, a nehézségek leküzdésével minél gyorsabban talpra álljon és sikeres legyen. A reziliencia ezért egyfajta magabiztosságot és magasabb fokú önbizalmat is jelent, mely által az egyén elhiszi, hogy képes alkalmazkodni a változó környezeti feltételekhez, megküzdeni a nehézségekkel, nem veszti el hitét, tudja folytatni mindennapi életét. Ezt bizonyítja a reziliencia egyik kulcsmomentuma, az úgynevezett „bounce back” hatás: ennek következtében a nehézségek „visszapattannak” az egyénről, rendkívül ellenálló lesz velük szemben, s képes előnyére fordítani a negatívumokat.⁶ Ez pedig hozzájárul az egyén pszichikai, mentális jólétéhez, s ahhoz, hogy összességében egészségesnek érezzük magunkat (Jordan 2010; Fox 1999; Tugade 2004).

De milyen társadalmi tényezők (nevezük őket védőfaktoroknak) járulnak hozzá a reziliencia kialakulásához? Ilyen külső kompenzáló erők lehetnek a következők: gondoskodó család, elfogadó kortárs csoport, megfelelő iskola és a

tágabb környezet – így mindazok a közösségek, amelyek támogatást nyújtanak nemcsak lelkileg, hanem például kulturális, társadalmi tőke vagy akár anyagi juttatások révén is. De ezek a külső kompenzáló erők legtöbbször úgy fejtik ki hatásukat, hogy az egyén önmagától észleli és felhasználja a környezetében lévő külső segítséget, adaptálódik a külső feltételekhez, s kiaknázza a környezetében lévő lehetőségeket (Ceglédi 2012: 91–96). Ilyen támogató közösség lehet egy sportcsapat, sportoló baráti közösség, így feltételezhetjük, hogy a sportkörhöz tartozás, sportoló társak léte hozzájárul az egyén rezilienssé válásához.

Az utóbbi években számos vizsgálat bizonyította, hogy az egészség szubjektív megítélése az objektív egészségi állapot megbízható mutatója, sőt a halálozás legpontosabb előrejelzője (Kopp, Martos 2011). A jóllét (a fizikai, lelki vagy szociális jóllét) mint az egészség összetevőjének értékelése adhatja tehát a legpontosabb képet a jóllét szintjéről az általam vizsgált hallgatók esetében is. Diener és munkatársai (1985) szerint a jó egészség vagy a kellő mennyiségű energia kívánatos dolgok az életben, de az egyének eltérő módon értékelik ezeket a dolgokat: egyesek számára fontosak, mások számára kevésbé. Éppen ezért fontos az egyéneket megkérdezni arról, hogyan értékelik saját életüket, egészségüket, s ezek hogyan hatnak egymásra.

A szubjektív jóllét definiálása és több szempontú kutatása elsősorban Ed Diener nevéhez kapcsolódik. Meghatározása szerint a szubjektív jóllét az emberek értékelése saját életükről eredménye annak az érzésnek, hogy az egyén uralja saját életét, képes saját céljai megvalósítására, elmerülni az általa érdekesnek és kedveltnek tekintett tevékenységekben és társadalmi kapcsolatokban. Kutatótársaival abban hisznek, hogy a szubjektív jóllét az egészséges élet szükséges, de nem egyetlen összetevője, hisz nem az egyetlen érték az egyén életében, de kétségtelen, hogy rendkívül fontos (Diener et al. 1998).

Kutatási kérdések és módszerek

A kutatás során arra is kerestem a választ a pozitív nevelésszociológiai megközelítésre alapozva, hogy vajon boldogabbak-e és elégedettebbek-e életük-

kel a különböző sportolási szokásokkal jellemezhető egyetemisták, mint a nem sportolók? Ha van a sportnak befolyásoló ereje, akkor ez pozitív vagy negatív lesz-e? Hozzájárulnak-e az egyes sportolási formák ahhoz, hogy a hallgatók ellenállóbbak legyenek a negatív életeseményekkel, nehézségekkel szemben, s rugalmasan kezeljék ezeket, alkalmazkodva a megváltozott körülményekhez (reziliensebbek-e)?

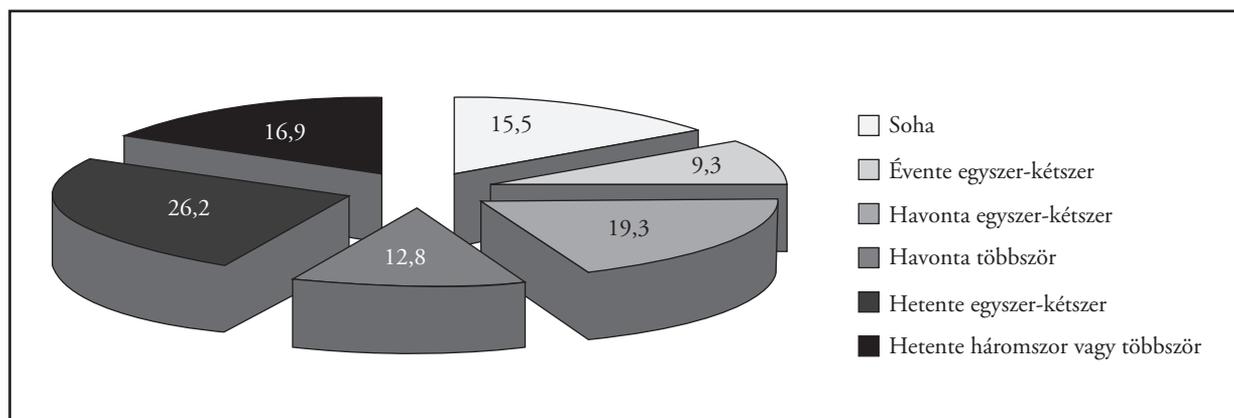
Az elemzéshez a HERD-kutatás kérdőíves felméréséből származó adatbázist használtam fel. Kutatásunk célcsoportját a következő évfolyamok nappali tagozatos, állami és költségterítéssel hallgatói alkották: BA/BSc-képzések 1. és 3. évfolyamai, MA/MSc-képzések 1. évfolyamai, valamint az osztatlan képzések 1. és 4. évfolyamai. A kérdőíveket kérdezőbiztos jelenlétében 2012 márciusa és júniusa között töltötték ki a hallgatók a következő intézményekben: Debreceni Egyetem, Nagyváradai Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyváradai Emmanuel Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolai Kar, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozata. A teljes minta 2728 fő volt. Az ukrán mintát kis száma és torzító hatása miatt kihagytam az elemzésből, így a minta végső elemszáma 2619 fő. A minta karonkénti reprezentativitását súlyozással biztosítottuk.

Eredmények

A hallgatók többsége (26,2 százalék) hetente egy-két alkalommal sportol, ennél többször kb. 17 százalékuk, ami igen alacsony aránynak tekinthető, mivel legalább ennyiszor kellene sportolni az egészség hatékony megőrzése céljából. Ennél azonban sokkal nagyobb problémát jelent, hogy a hallgatók majd egynegyede soha vagy évente csak egyszer-kétszer sportol (1. ábra). Egészségvédelmi szempontból ők vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben, mivel ha elhagyják az egyetemet, még jobban csökken az esélye annak, hogy elkezdjenek rendszeresen sportolni.

1. ábra

A sportolás gyakorisága a hallgatók körében (N=2619)

Forrás: HERD 2012 (Kovács 2013, 187)

Ha külön elemezzük a két ország adatait (a sportolás átlagait a különböző háttérváltozók mentén), azt láthatjuk, hogy minden esetben magasabbak a magyarországi értékek, de különösen szembetűnő a különbség a 4. és az MA/MSc 2. évfolyamosok, a 22 éven aluliak, a 12-13 osztályt végzett szülők és az igen kis létszámú házasságok esetében. E változók mentén markánsan megfigyelhetők a két ország közötti különbségek, amelyekben a magyar átlagok emelkednek ki látványosan.

A Magyar Ifjúság 2012-es adatfelvétel adatai szerint mintegy hat százalékkal csökkent 2004, és három százalékkal 2008 óta a kötelező testnevelés órán kívül sportoló fiatalok aránya (a 15–29 évesek összesen 35 százaléka nyilatkozott úgy, hogy sportol). Ugyancsak csökkent a sportoló lányok aránya (34 százalékról 27 százalékra), ami továbbra is felhívja a figyelmet a nők sajátos sportolási problémáira. A sportolás tekintetében előnyben vannak (tipikus sportolóknak számítanak) a 15–19 éves, megyeszékhelyen élő fiúk, így a kor, a kisebb településtípusú lakóhely és a nem (ha lányról van szó) csökkenti a sportolási esélyeket.

A témánk szempontjából érintett korcsoport (20–24 évesek) körében már csak 34 százalék a sportolók aránya a fiatalabbak 44 százalékával szemben. A társadalmi helyzet – ahogy korábban – most is jelentősen meghatározza a sportolást: a diplomával rendelkezők és a jobb anyagi helyzetben lévők között van a legtöbb sportoló. A társadalmi tőke a sportolás fontos prediktora: azok, akiknek van baráti körük, nagyobb arányban sportolnak.

A korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan a motivációk közül kiemelkedik az „edzett legyen” (61 százalék) és az „egészséges legyen” (48 százalék) motívum, s mintegy öt százalékkal nőtt azok aránya, akik a sport társas jellege miatt sportolnak (25 százalék). A sportolók szignifikánsan elégedettebbek külsejükkel, egészségi állapotukkal, közérzetükkel és edzetségi szintjükkel. E tényezők mindegyike hozzájárul jóllétükhöz (Csécsi et al. 2012: 26–30; Perényi 2013).

Kutatásomban a válaszadók döntő többsége az egészség megőrzése és a szellemi felfrissülés céljából sportol (94,4 és 84,1 százalék), de majdnem ilyen fontos számukra a kívánt külső elérése (92,2 százalék), illetve a stressz leküzdése (78,9 százalék). A hallgatók 74,8 százaléka mondta, hogy a testedzés közben szerzett élmények, öröm miatt sportol. Kevesbé fontos számukra a sportközösség, a versenyzés és a győzelem, ugyanis ezekben az esetekben a válaszadók kevesebb mint fele, negyede (43,9, 24 és 29,9 százalék) válaszolt igennel. A változók redukálása érdekében faktorelemzésnek vettem alá a sportolás fontosságát vizsgáló kérdésekre adott válaszokat. Az elemzés eredményeképpen a változók három faktorba rendeződtek, melyeket a következőképpen neveztem el: 1. *élményközpontú, szellemi felfrissülés-orientációjú*, 2. *versenyközpontú-közösségi típusú* és 3. *egészségmegőrző attitűd*. Az első sportattitűdben a szellemi felfrissülés, a stressz leküzdése és az élményszerzés játszik szerepet, a másodikban a versenyzés, a győzelem és a közösség fontossága, míg a harmadikban az egészség megőrzése és a kívánt külső elérése (Kovács 2013).

1. táblázat**A sportolási szokások mentén kialakított klaszterek (klaszterközéppontok) (N= 2619)**

	Versenysportolók (16,5%)	Nem sportolók (28,4%)	Rendszeres szabadidő-sportolók (43,8%)	Alkalmi/társak kedvéért sportolók (11,2%)
Élményközpontú, szellemi felfrissülés orientációjú sportattitűd (0–100)	83	47	77	81
Versenyközpontú, közösségi típusú sportattitűd (0–100)	81	11	14	69
Egészségmegőrző sportattitűd (0–100)	83	71	83	83
A sportolás gyakorisága (0–100)	83	18	75	24
Versenysportoló (1 igen, 0 nem)	,17	,01	,02	,06
N	432	745	1148	294

Forrás: HERD 2012

A sportoló csoportok létrehozásához a sportolásra vonatkozó kérdések szolgálnak alapul. Ezen belül is a sportolás gyakorisága, a sportolás iránti attitűd mint motivációs tényező és a sportolás formája (1 – versenysportoló sportegyesületben, 0 – nem versenysportoló sportklubban) játszottak szerepet. A válaszokat magas mérési szintűvé kódoltam, és véletlen középpontú klaszteranalízis segítségével csoportokat alkottam.⁷ Meg kell jegyezni, hogy az ötből négy dimenzió 0–100 skálán mért, az ötödik, nagyon fontos dimenzió ugyanakkor 0–1 terjedelmű skálán mért, így némi torzító hatás lépett fel. Ugyanakkor a versenysport dimenziója kihagyhatatlan, ha sportolási szokásokat vizsgálunk, illetve a továbbiakban egyenlő skálákkal validáltam a létrejött csoportokat, ami mérsékli e torzító hatást. A klaszteranalízis során négy csoport különült el: az első csoportba kerültek a *versenysportolók*, a másodikba a *nem sportolók*, a harmadikba a leginkább fizikai és mentális egészség-megőrzés céljából mozgó *szabadidő-sportolók*, a negyedikbe pedig közösségi, társaságért mozgó *alkalmi sportolók* (1. táblázat).

Hogyan hatnak a sportolási szokások a hallgatók elégedettségének és boldogságának szubjektív értékelésére, rezilienciájára és az egészség önértékelésére?

A rezilienciát egy tíz állításból álló skálával mértük a kérdőívben, melynek érvényessége igen magas (Cronbach's alpha=0.88). Az egészség önértékelé-

sét egy dichotóm változóval mértük: *Egészségesnek érzem magam* (válaszlehetőség: igen/nem). A European Social Survey alapján a szubjektív jóllétet két szempontból vizsgáltam: milyen boldognak érzi magát a hallgató, és mennyire elégedett életével (egy jelölte a legalacsonyabb, négy a legmagasabb értéket). E két változót összevonva hoztam létre a szubjektív jóllét változóját, hasonlóan korábbi kutatásunkhoz (Baltatescu, Kovács 2012; 2013).

A hallgatók lelki ellenállóképességének átlagos szintje 68, szubjektív jóllétének mértéke pedig 71 pont 0-tól 100-ig tartó skálán, s csupán az egyetemisták fele érzi magát egészségesnek. A szubjektív jóllét két dimenzióját külön vizsgálva azt láthatjuk, hogy a hallgatók inkább elégedettek életükkel (56,8 százalék) és érzik magukat boldognak (60 százalék). Ha a társadalmi háttérváltozók mentén vizsgáljuk meg a rezilienciaszintet, akkor azt láthatjuk, hogy a férfiak, a romániai és a jobb társadalmi háttérrel rendelkező hallgatók reziliensebbek. Ennek hátterében az áll, hogy a férfiak alapvetően magasabb önbizalommal rendelkeznek, ezért is gondolhatják úgy, hogy ők könnyebben meg tudnak küzdeni a mindennapi problémákkal, váratlan helyzetekkel, s alkalmazkodni tudnak a megváltozott körülményekhez. Ezt ugyanakkor az is befolyásolja, ha a hallgató egy biztosabb anyagi háttérrel, s magasabb kulturális tőkével rendelkező családból származik. Úgy gondolhatják, hogy egy ilyen biztosabb háttérrel a problémák is könnyebben leküzdhetők. A lakóhely településtípusának és az egészség önértékelésének nincs ebben szerepe.

2. táblázat

A reziliencia és a szubjektív jóllét értékei a különböző társadalmi háttérváltozók mentén (0–100 pont)

Társas aktivitás változói		Reziliencia	N	Szubjektív jóllét	N
Nem	Férfi	72,9*	2431	69,3*	2299
	Nő	66,7*		71,9*	
Ország	Románia	70,1*	2482	71,5	2347
	Magyarország	67,4*		70,6	
Szülők iskolai végzettsége	11 osztály alatt	67*	2371	70,7*	2237
	12-13 osztály	68*		69,7*	
	14 osztály vagy több	70,1*		73,5*	
Állandó lakóhely településtípus 14 éves korban	Város	69,2	2434	71,4	2294
	Vidék	68		70,2	
Szubjektív anyagi helyzet az országban élő más családokhoz viszonyítva	Átlag alatt	67,4*	2417	67,8*	2278
	Átlag felett	70,1*		73,7*	
Objektív anyagi helyzet	Átlag alatt	67,2*	1610	70*	1498
	Átlag felett	69,3*		72,3*	
Egészségesnek érzi magát	Nem	18,5	2483	69*	2348
	Igen	15,4		72,9*	

* $p \leq 0,05$

Forrás: HERD 2012

A szubjektív jóllét tekintetében viszont azt láthatjuk, hogy a nők értek el magasabb pontszámot. További érdekesség, hogy bár a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei elégedettebbek leginkább életükkel, s a legboldogabbak, de a 11 osztályt vagy kevesebbet végzettké egy ponttal többet értek el, mint a 12-13 osztályt végzettké. Mind a szubjektív, mind az objektív anyagi helyzet fontos befolyásoló erővel bír: a stabilabb anyagi háttérrel rendelkezők szubjektív jólléte magasabb, ami összhangban van a Hungarostudy-vizsgálatok eredményeivel (Kopp et al. 2008; Kopp, Skrabski 2009). Az egészségnek szintén pozitív hatása van: ha az egyén egészségesnek érzi magát, akkor ez hozzájárul az élettel való elégedettség és a boldogság magasabb szintjéhez. Az átlagpontszámokat a fenti, 2. táblázat tartalmazza.

A magyarországi hallgatók és a nők inkább érzik magukat egészségesnek, mint a romániaiak, illetve a férfiak. Az objektív anyagi háttér az egészség önértékelésében is szerepet játszik: az önmagukat egészségesnek megítélő hallgatók jobb anyagi helyzetben vannak objektíve. A lakóhelynek e tekintetben sincs befolyásoló ereje, ahogy a szülők iskolai végzettségének és a szubjektív gazdasági helyzetnek sem. Az eredményeket a 3. táblázat tartalmazza.

Először varianciaanalízissel vizsgáltam meg, hogy az egyes sportolási szokások mentén elkülönülő hallgatói csoportok között milyen különbségek vannak a szubjektív jóllét és a reziliencia változóiban. Azoknak a hallgatóknak az arányát, akik egészségesnek érzik magukat az egyes csoportokon belül, chi-négyzet próbával néztem meg. Az eltéréseket a 4. táblázat mutatja.

Az elemzés során minden változó mentén szignifikáns különbséget találtam az egyes hallgatói csoportok között. Jól látható, hogy mind a szubjektív jóllét, mind a reziliencia tekintetében a versenysportolók érték el a legmagasabb pontszámot: ők a legboldogabbak és leginkább elégedettek az életükkel, s ők érzik leginkább, hogy képesek ellenállni a negatív eseményeknek, legjobban tudnak alkalmazkodni a változó körülményekhez, s akkor sem keserednek el, ha nem úgy alakulnak a dolgaik, ahogy azt várták volna. Emellett az is jellemző rájuk, hogy a negatív dolgokat képesek hasznukra fordítani. Ez valószínűleg a sporthoz kapcsolódó értékekhez kapcsolódik. A sportolás közben végbemenő személyiség- és magatartásbeli változások meghatározzák életszemléletüket is: játék, különösen verseny közben is gyakran adódnak olyan váratlan helyzetek, melyeket meg kell oldani a siker érdekében, s olykor akkor is küzdeni

3. táblázat**A társadalmi háttérváltozók megoszlása az egészség önértékelése mentén százalékban**

	Nem érzi magát egészségesnek	Egészségesnek érzi magát	N (fő)
Ország*			
Románia	76,6%	25,2%	2618
Magyarország	23,4%	74,8%	
Adj. Res.	-26,3	26,3	
Total	100%	100%	
Nem*			
Nő	63%	67,6%	2559
Férfi	37%	32,4%	
Adj. Res.	2,4	-2,4	
Total	100%	100%	
Lakóhely településtípusa 14 éves korban			
Vidék	30,4%	31,1%	2517
Város	69,6%	68,9%	
Adj. Res.	,4	-,4	
Város	69,6%	68,9%	
Szülők iskolai végzettsége osztályokban	12,8	12,8	2449
Szubjektív anyagi helyzet (0–100 pont)	56,2	55,5	2449
Objektív anyagi helyzet (0–11 pont)*	4,6	5,2	1651

*p<0,05

Forrás: HERD 2012

4. táblázat**A sportolási szokások mentén kialakított hallgatói csoportok közötti különbségek a szubjektív jóllét, reziliencia és az egészség önértékelése változók tekintetében**

	Versenysportolók	Nem sportolók	Rendszeres szabadidő- sportolók	Alkalmi/társak kedvéért sportolók	N
Szubjektív jóllét (0–100)*	72,5	68,4	72,3	69,7	2348
Reziliencia (0–100)*	74,5	63,7	69,6	69,4	2483
Egészségesnek érzem magam (%)*	35,4	45,8	64,2	33	2619
Adj. res.	-7,0	-3,2	12,2	-6,4	

*p<0,05

Forrás: HERD 2012

kell, ha már kilátástalannak látszik a helyzet a győzelemért (csapatsportokban nemcsak az egyén, hanem a csapat sikeréért). Ez megtanítja az egyént, hogy az élet más területén is ugyanígy küzdjön meg a problémákkal. Ha sikerül, akkor ez hozzájárul az egyén szubjektív jóllétéhez is, mint azt láthatjuk nemcsak

versenysportolóink, hanem a szabadidős tevékenységként sportolók esetében is. Bár az alkalmi sportolók e változók tekintetében nem sokkal, de kisebb pontszámot értek el, ez jól mutatja, hogy a sportolás alkalmi formája is pozitív hatással van a szubjektív jóllétre és a reziliencia magasabb szintjére.

Kevesbé pozitív képet kapunk akkor, ha azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes sportolási szokások mentén kialakított csoportokban milyen arányban érzik magukat egészségesnek a hallgatók. Azt láthatjuk, hogy a versenysportolók harmada érzi magát egészségesnek, akárcsak az alkalmi sportolóké, míg a szabadidő-sportolók maguk is érzik a sportolás pozitív hatását egészségükre: kétharmaduk válaszolt igennel erre a kérdésre. A nem sportolók 45 százaléka tartja magát egészségesnek, s talán emiatt nem tartják fontosnak, hogy rendszeresen végezzenek fizikai aktivitást. A versenysportolók körében tapasztalt alacsony arány azzal is magyarázható, hogy edzéseken, versenyeken nagyobb valószínűséggel szerezhetnek sérüléseket, ez pedig ronthatja közérzetüket.

Egy korábbi, Baltatescuval írt közös munkánkban megvizsgáltuk a társadalmi háttérváltozók és a sport hatását a hallgatók szubjektív jóllétére a partiumi régióban (a HERD-adatbázis alapján). A lineáris regresszió eredményei alapján ha valaki férfi és 24 évesnél idősebb, az csökkenti, míg a házasság, az átlagos vagy az átlagnál jobb szubjektív anyagi helyzet, s a témánk szempontjából fontos sport növeli a szubjektív jóllét (az étellel való elégedettség és a boldogság) szintjét (Baltatescu, Kovács 2012). Egy másik közös kutatásunkban

beemeltük az egészség önértékelése és a reziliencia változókat. Arra kerestük a választ, hogy ezek, illetve a sport hogyan hatnak a szubjektív jóllétre a Partiumban a magyarországi és romániai felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók körében. Az eredmények rámutattak arra, hogy előző kutatási eredményeinkkel ellentétben a sport közvetlen hatása a szubjektív jóllétre eltűnt a két közvetítő változó beemeléseivel: a sportolás pozitívan hat a rezilienciára és az egészség önértékelésére, az egészségre pedig a reziliencia gyakorolja a legerősebb hatást, ezek pedig hozzájárulnak a hallgatók étellel való elégedettségének és boldogságának magasabb szintjeihez. A sport, a reziliencia, az egészség önértékelése és a szubjektív jóllét között fennálló kapcsolatok feltárásához kontrolláltuk a társadalmi háttérváltozókat (ország, nem, szubjektív anyagi helyzet) (Baltatescu, Kovács 2013).

Jelen vizsgálatban a fenti eredmények alapján, többlépcsős lineáris regresszióval néztem meg a sportolási szokások hatását a szubjektív jóllétre és rezilienciára, kontrollálva a nem, az ország, a szubjektív és objektív anyagi helyzet és a szülők iskolai végzettsége változókat. Az egészség önértékelése változó esetében, mivel kétértékű változóról van szó, logisztikus regressziót alkalmaztam (5. táblázat).⁸

5. táblázat

A sportolási szokások és a társadalmi háttérváltozók hatása a rezilienciára, a szubjektív jóllétre és az egészség önértékelésére (Béta regressziós és Exponenciális B együtthatók)

	Függő változó: reziliencia		Függő változó: szubjektív jóllét		Függő változó: egészség	
	Béta 1. modell	Béta 2. modell	Béta 1. modell	Béta 2. modell	Exp. Béta 1. modell	Exp. Béta 2. modell
Versenysportolók	,203*	,164*	,092*	,088*	1,095	,931
Szabadidő-sportolók	,169*	,162*	,101*	,092*	2,190*	1,734*
Alkalmi sportolók	,104*	,077*	,001	,003	,646*	,643*
Ország (Magyarország 0 – nem, 1 – igen)		-,061*		-,031		2,889*
Nem (0 – nő, 1 – férfi)		,121*		-,103*		1,299
Szubjektív anyagi helyzet		,073*		,155*		1,007
Objektív anyagi helyzet		,023		,026		1,089*
A szülők iskolai végzettsége		,000		,023		,961*

*p<0,05

Forrás: HERD 2012

Az eredmények azt mutatják, hogy a rezilienciára a sportolás mindhárom formája pozitív hatással van még akkor is, ha kontrolláljuk a társadalmi háttérváltozókat. Különösen fontos, hogy a versenysportnak van a legnagyobb befolyásoló ereje a bevont változók közül. Így elmondhatjuk, hogy a rendszeres sportolás akkor is hozzájárul a reziliencia kialakulásához és erősödéséhez, ha kiszűrjük a hagyományos szocioökonómiai háttérváltozók hatását. További érdekesség, hogy az objektív anyagi helyzetnek nincs hatása, míg a szubjektívnek igen: ennek növekedésével a reziliencia szintje is növekszik.⁹ Ugyanakkor a romániai hallgatókra és férfiakra inkább jellemző az, hogy ellenállóbabnak érzik magukat, s úgy érzik, képtelenek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, ami az ő esetükben az önbizalom magasabb szintjével is magyarázható.

Korábbi eredményeinkhez hasonlóan szintén megerősítést nyert a rendszeresen (versenysportként vagy szabadidős tevékenységként) végzett sportolás pozitív hatása a szubjektív jóllétre: mind a verseny-, mind a szabadidős sport boldogabbá teszi a hallgatókat, s növeli az élettel való elégedettségük szintjét. Mint ahogy előző kutatásunkban (Bălătescu, Kovács 2012; 2013), itt is bebizonyosodott, hogy a magyarországi és a férfi hallgatók kevésbé elégedettek életükkel, és boldogtalanabbak.

A szabadidős-sportolóknak 1,7-szer nagyobb az esélyük, hogy egészségesnek érezzék magukat nem sportoló társaiknál, ugyanakkor az alkalmi sport csökkenti ennek esélyét, akárcsak a szülők iskolai végzettsége mint kulturális tőke. A magyarországi hallgatóknak majd háromszor nagyobb az esélyük, hogy egészségesebbnek érezzék magukat romániai társaiknál, s szintén növeli ennek esélyét az, ha valaki objektíve jobb anyagi helyzetben van.

Összességében jól látható, hogy az általam vizsgált három függő változó mindegyikére (a rezilienciára, szubjektív jóllétre és az egészség percepciójára) pozitív befolyásoló ereje van a sportolás valamely rendszeres formájának (verseny- vagy szabadidősportnak) akkor is, ha kiszűrjük a hagyományos társadalmi háttérváltozók hatását (ország, nem, kulturális és gazdasági tőke). Ebből következően a sport mint társadalmi védőfaktor hozzájárul egy boldogabb, kiegyensúlyozottabb, teljesebb élethez és életvezetéshez az egészség mindhárom (fizikai, pszichikai és szociális) dimenziójára gyakorolt jótékony hatása mellett.

Összegzés

Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy milyen hatással vannak a sportolási szokások (verseny-, szabadidős- és alkalmi sport) a hallgatók lelki edzettségére, egészségének önértékelésére és szubjektív jóllétére. A verseny- és szabadidős-sportolók szignifikánsan magasabb rezilienciával és szubjektív jólléttel jellemezhetők nem és alkalmi sportoló társaiknál, míg az egészség önértékelése esetében a szabadidős-sportolók között találhatjuk a legnagyobb arányban a magukat egészségesnek érzőket. Azonban a lineáris regressziós modellek azt mutatják, hogy a lelki edzettségre, szubjektív jóllétre csak a verseny- és szabadidősportnak van, méghozzá pozitív hatása a hagyományos szocioökonómiai háttérváltozók kontrollálása mellett. Az egészség percepciójára már csak a szabadidősportnak van pozitív hatása, az alkalmi sportnak pedig negatív.

Kutatási eredményeim figyelembevételével és felhasználásával több hallgatót lehetne bevonni a rendszeres testedzésbe: a sportolást népszerűsítő és prevenciós egyetemi programok során ki lehetne emelni, hogy a rendszeres sportolás hozzájárul a boldogság és az élettel való elégedettség magasabb szintjéhez, illetve ahhoz, hogy a hallgatók ellenállóbabak legyenek a mindennapi stresszel, negatívumokkal, depresszióval szemben, s könnyebben meg tudják oldani a belőlük fakadó problémákat.

Irodalom

Bălătescu, Sergiu, Kovács Klára (2012): Sport Participation and Subjective Well-being among University Students in the Hungarian-Romanian-Ukrainian Cross-border Area. In Pusztai Gabriella, Hatos, Adrian, Ceglédi Tímea (eds.) *Third Mission of Higher Education in a Cross-Border Region*. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development – Hungary, University of Debrecen. 134–148. Forrás: http://unideb.mskszmsz.hu/sites/default/files/documents/herd_ud_volume_199_jan22.pdf. Utolsó látogatás: 2013. 03. 18.

Bălătescu, Sergiu, Kovács Klára (2013): *Sport and subjective well-being among Romanian and Hungarian students. The mediation of resilience and perceived health*. Cambridge (megjelenés alatt)

Bland, Helen W., Melton, Bridget F., Welle, Paul, Big- ham, Lauren (2012): Stress Tolerance: New Challenges for Millennial College Students. *College Student Journal* 2. 362–375.

Ceglédi Tímea (2012): Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle* 2. 85–110.

Csészi Réka, Dulka Martina, Juhász Gyula, Lakatos Dániel, Molnár Csaba Gábor, Mrázik György (2012): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont Kft.

Diener, Ed, Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, Sh. (1985): The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment* 1. 71–75. Forrás: <http://www.unt.edu/rss/SWLS.pdf>. Utolsó látogatás: 2011. 10. 14.

Diener, E., Sapyta, J. J., Suh, E. (1998): Subjective Well-Being Is Essential to Well-Being. *Psychological Inquiry* 1. 33–37.

Fox, Kenneth R. (1999). Influence of Physical Activity on Mental Well-being. *Public Health Nutrition* 3. 411–418.

Gábor Kálmán (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In Gábor Kálmán, Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belvedere Meridionale

Gáldi Gábor (2004): *Szabadidőstruktúra és fizikai rekreáció Magyarországon 1963–2000 között, életmód-időmérleg vizsgálatok tükrében*. PhD-disszertáció, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, Neveléstudományi (Sporttudományi) Doktori Iskola.

Galdwell, Malcolm (2002): *Fordulópont. Abol kis különbségekben nagy változás lesz*. Budapest, HVG Kiadó

Jordan, S. (2010): The promotion of resilience and protective factors in children of alcoholics and drug addicts. *Bundesgesundheitsblatt Gesundheitsforschung Gesundheitschutz* 4. 340–6.

Kopp Mária, Martos Tamás (2011): A társadalmi összjólét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I. Életminőség, gazdasági fejlődés és a nemzeti összjóléti index. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 3. 241–259.

Kopp Mária, Skrabski Árpád (2009): Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. Távlatok 86. Letöltés helye: <http://www.wesley.hu/sites/default/files/fajlok/cikk%20kopp%20skrabski%20a%20magyar%20lelki%20C3%A1llapot.pdf> (letöltés ideje 2014. január 20.)

Kopp Mária, Székely András, Skrabski Árpád (2008): Mi magyarázhatja a magyar férfiak idő előtti egészségromlását és halálozási arányait. In Kopp, M. (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest. Semmelweis Kiadó. 212–220.

Kovács Klára (2013): Bourdieu, Hradil és Bandura elméleteinek vizsgálata a sportra vonatkozóan. A társadalmi, környezeti és egyéni tényezők hatása a partiumi régió hallgatóinak sportolására. *Társadalomkutatás* 2. 175–193.

Nédó Erika, Paulik Edit (2012): Association of smoking, physical activity, and dietary habits with socioeconomic variables: a cross-sectional study in adults on both sides of the Hungarian-Romanian border. *BMC Public Health* 12. Forrás: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/12/60/>. Letöltés ideje: 2012. 12. 04.

Neulinger Ágnes (2008): A szabadidősport iránti érdeklődés Magyarországon I. A sportolás megítélése és gyakorlata. *Magyar Sporttudományi Szemle* 4. 12–15. Perényi Szilvia (2011): Sportolási szokások – Sportolási esélyek és változástrendek. In Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Arcatlan (?) nemzedék*. Ifjúság 2000–2010. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 159–184.

Perényi Szilvia (2013): Alacsonyán stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése. In Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont. 229–249.

Pikó Bettina (2004): A pozitív pszichológia a modern társadalomban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 4. 289–299.

Pikó Bettina (2010): Pozitív fordulat a magatartáskutatókban? In Pikó Bettina (szerk.): *Védőfaktorok nyomában. A káros szenvedélyek megelőzése és egészségfejlesztés serdülőkorban*. Budapest, L'Harmattan – Nemzeti Drogmegelőzési Intézet. 11–21.

Pikó Bettina, Keresztes Noémi (2007). *Sport, lélek, egészség*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Pusztai Gabriella (2010): Az intézményi hatás arcvonásai a regionális intézményi kutatások tükrében. In Kozma Tamás, Ceglédi Tímea (szerk.): *Régió és oktatás: a Partium esete*. Régió és oktatás VII. Debrecen, CHERD-H. 71–92.

Resnick, Michael D. (2000): Protective Factors, Resiliency, and Healthy Youth Development. *Adolescent Medicine: State of the Art Reviews* 1. 157–164.

Seligman, Martin E. P., Csikszentmihalyi Mihály (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist* 1. 5–14.

Takács Ferenc (1995): A hazai testkultúra átalakulásának szociológiai problémái. *Kalokagathia* 2. 7–19.

Tugade, Michelle M., Fredrickson, Barbara L., Barrett, Lisa F. (2004): Psychological resilience and positive emotional granularity: Examining the benefits of positive emotions on coping and health. *Journal of Personality* 6. 1161–1190.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány az *Institutional Effects on student achievement in Higher Education* c. kutatás, a RH/885/2013 számú pályázati projekt keretében a Debreceni Egyetem támogatásával jelent meg.
- 2 Klasszikus sportok űzése, szurkolás, sportos életvitel stb.
- 3 Karate, kick-box, aikidó stb.
- 4 Az egészségtudatossággal, s ennek részeként a sportolás jelentőségével kapcsolatban egyre több kormány- és médiakampannyal, programmal találkozhatunk a különböző médiumokban.
- 5 *Higher Education for Social Cohesion – Cooperative Research and Development in a Cross-border Area* (HURO/0901/253/2.2.2.) című kutatási projekt (2011-2012). A kutatás vezetője: Kozma Tamás.
- 6 Ceglédi (2012: 103) kutatásában a vizsgált reziliens hallgatók minden nehézség és rizikótényező bemutatását úgy fejezték be, hogy a végén kiemelték ezek pozitívumait, illetve azt, hogy ők ebből mit tudtak tanulni, hogyan tudták ezeket hasznosítani.
- 7 Köszönettel tartozom Marián Bélának, akitől segítséget kaptam a klaszterek létrehozásában.
- 8 A multikollenaritás elkerülése végett a nem sportolókat kihagytam az elemzésből, őket jelöltem meg referenciacsoportként.
- 9 Az objektív anyagi helyzet vizsgálatához a regressziós elemzésekhez egy tíz komponensből álló indexet készítettünk azokból a kérdésekből, melyekben bizonyos javak létrejöttére kérdeztünk rá. A szubjektív anyagi helyzet vizsgálatához a válaszadónak 1-től 10-ig tartó skálán kellett meghatározni családja anyagi helyzetét az országban élő más családokhoz viszonyítva.

Mándi Nikoletta

Az addiktológiai rehabilitáció mint átmeneti tér¹

Bevezetés

A tanulmány a Mérőföldkő Egyesület Kovács-szénáján található addiktológiai rehabilitációs otthonában zajló részt vevő megfigyelés tapasztalatait, a segítőkkel és a gyógyító folyamatban részt vevő „terápiásokkal”² készített életútinterjúk és a félig strukturált interjúk alapján levont következtetéseket osztja meg az olvasóval. A terepmunka 2010 ősze és 2012 tavasza között realizálódott.³ Ebben a körülbelül másfél éves időtartamban kisebb-nagyobb megszakításokkal vettem részt a rehabilitáció folyamatának mindennapjaiban.

Az addiktológiai rehabilitációs intézményi gyakorlat Magyarországon a '80-as évek időszakáig ismeretlen kezelési modalitásként, külföldi orvoslási eljárásként volt ismert. Kezdetben a külföldi kapcsolatokkal bíró pünkösdi egyházak, majd a református egyház működtetett drogterápiás intézetet, később alapítványi, önkormányzati és egészségügyi fenntartású intézetek alakultak. Több drogambulancia (Budapest, Szeged, Pécs) figyelemmel kísérte a specifikusan drogbetegekre szakosodott hosszúterápiás, rezidenciális (bennfekvéses) kezelést nyújtó intézmények létrejöttét. Az első hét drogterápiás intézet külföldi minták alapján, a tradicionális kórházi kezeléseket és a medikalizáció kudarcaiból leszűrt tanulságok alapján alakította ki szabályrendszerét, filozófiáját. Az 1995-ben megalakuló MADRISZ (Magyar Drogterápiás Intézetek Szövetsége) az elsőként létrejött drogterápiás intézmények érdekvédelemre és szakmai párbeszédre szerveződött szövetsége, amelynek elsődleges feladata a szakmai elismertség kivívása, a szociális megközelítés mint kezelés elfogadtatása az egészségügyi struktúrában, valamint a kiszámítható finanszírozási feltételek felkutatása és kiaknázása volt. 1997-ben sor került egyfajta szakmai minimál-feltételrendszer megfogalmazására is, ami máig is alapját képezi az intézetek

működésének. Az 1993-as szociális törvény alapján az intézmények állami finanszírozást kaptak, végül pedig 1997-ben a meglévő szociális juttatás mellé a társadalombiztosítás elkülönített pénzügyi keretéből kiegészítette az ellátáshoz szükséges anyagi hozzájárulást. 2000-ben az országgyűlés elfogadta az országos Drogstratégiát, meghatározta azt az irányvonalat, amelyre a drogkezelési lánc elemei felfűzhetőek, s az egymásra épülő segítő szolgáltatások helyét és szükségességét is. A jelentősebb szerveződések a két, absztinenciára fókuszáló területen jelentek meg: a prevenció és a rehabilitáció területén. Első körben tehát az absztinencia alapú szolgáltatások és kezdeményezések vállaltak szerepet a drogbetegek kezelésében (Szabó, 2005).

Magyarországon a jelenleg kialakított addiktológiai ellátás ún. „legmagasabb küszöbű” ellátási formái a hosszúterápiás rehabilitációs otthonok. Az országban jelenleg működő 13 intézményben a bentlakásos kezelés javasolt időtartama többnyire egy év, de ez akár két évre is hosszabbodhat. Az otthonokban folyó munkában a következő szakemberek vesznek részt: pszichiáter, pszichológus, jogász, szociális munkás, addiktológiai konzultáns, lelkész, talpra állt szenvedélybeteg, azaz többségben az „új segítség” képviselői. A terápiás közösségi ellátási forma jelenleg 65 országban nyújt kezelési lehetőséget szenvedélybetegek számára. Magyarországon elsősorban az illegális szerhasználók ellátásában játszik szerepet az a 13 intézmény, mely hosszú távú kezelési lehetőséget biztosít, s ebből 8 kifejezetten a TC-filozófia mentén szervezi működését (Topolánszky, 2009).⁴

Kovácsszénája egy Baranya megyében található kistelepülés, Péctől 30 km-re fekszik, a Mecsek hegység lábainál. Lakossága 60 fő. A Mérőföldkő Egyesület 2002 októberétől a pécsi székelyű INDIT Közalapítvány (Integrált Drogterápiás

Intézet Közalapítvány) fenntartásában szenvedélybetegek rehabilitációjára szakosodott intézményt működtet a településen.⁵ A Kovácsszénáján található rehabilitációs otthon és a hozzá tartozó 5000 nm-nyi terület a falu szélén található, mellette erdővel és szántóterülettel. Az épület háromszintes, a legalsó szinten található a fatüzeléses kazán, ami a melegvizet és a fűtést biztosítja. A második szint a közösségi tereké, az irodaként is működő segítői szoba mellett csoportszoba, étkező, konyha és raktárhelyiség szolgálja az itt élőket. Az emeleten található a 2-3 ágyas szobák, a betegszoba, a „ruhabank”, valamint zuhanyzók és mellékhelyiségek. Az épület „L” alakú formája lehetővé tette a női és a férfi szárny kialakítását, így a két oldal találkozásánál az éppen ügyeletet ellátó segítő ágyát helyezték el. A házhoz tartozó területen a szabadidő hasznos eltöltése érdekében focipálya, röplabda pálya, gyümölcsös, komposztáló részleg van kialakítva. A lakóépület mögött található egy színházteremként funkcionáló épület, külön fűtésrendszerrel. A két épülethez között a „terápiások” által épített mesterséges tó terül el. A rehabilitációs otthon befogadóképessége jelenleg 16 fő, az intézmény általában teljes létszámmal működik, jellemző a várólista. Az otthon célcsoportját olyan kémiai és viselkedéses addikciókban szenvedő személyek képezik, akik motiváltak a változásra. A bekerülés feltétele az AIDS- és hepatitisz-szűrés (esetleges pozitív eredmény nem jelent kizáró okot) és a háziorvosi beutaló. Erre utal az ún. „magas küszöbű ellátás” fogalma.

Az otthon filozófiája, az alkalmazott program elemei

A Perfas (2004) alapján – a terápiás közösségek (TC)⁶ tekintetében általánosan – megfogalmazott négy tétel teljes mértékben azonosítható az általunk vizsgált intézmény alapelveivel.

Az első az addikcióra vonatkozó nézeteket foglalja magába. Eszerint a droghasználat az egész személyiségre vonatkozó helytelen működés, tanult viselkedés, amely más, diagnosztizálható rendellenességgel jár együtt. A második szerint a függő személyiség olyan viselkedési, kognitív, pszichológiai, társas és morális tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek alkalmatlanná teszik a tiszta, funkcionális értelemben megfelelően alkalmazott életvitel folytatására. Mindezek ellenére a szenvedélybetegek képesek személyes

deficitjeik legyőzésére és a funkcionális értékrend elsajátítására. A harmadik tétel a gyógyulás folyamatáról szól, mely az életvitel és identitás változásában ölt testet, és amely túlnő a kábítószerrel való leszokáson. Mindez egy olyan komplex tanulási folyamatot feltételez, amelyben a visszaesés (relapszus) esélye állandóan jelen van, így a többszöri kísérletezés, próbálkozás a folyamat általános jellemzőjévé válik. A negyedik tétel a módszereket ismerteti, melynek kiemelt területei a társas tanulás, a közösség megtartó erejébe vetett hit és az önségítés.

A terápiás közösségek filozófiája és módszertana mögött meghúzódó elméleti háttér elsősorban a szociológia és a pszichológia tudományterületeit érinti. Az „ősi” elmélet elsősorban a csoportban betöltött rögzült szerepek megszűntetésére irányuló szükségletek előhívására és az érzelmekkel való foglalkozásra fókuszál, a „harc”, a „repülés” (menekülés) és a „visszavonulás” mint megküzdési mechanizmusok letételére épül, majd a szociális tanulás és az ún. „támadásterápia” gyakorlatán keresztül az új megküzdési stratégiákkal való megismerkedés témáit foglalja magában. Mindezek az eredeti terápiás közösségekben alkalmazott elvek azonosíthatók a Kovácsszénáján működtetett rehabilitációs otthonban is.

Az otthonban alkalmazott módszereket két nagy csoportra bonthatjuk (Topolánszky 2009). Az első csoportba az intervenciók három, egymást átfedő kategóriája tartozik: a magatartást formáló technikák, a pszichológiai és spirituális módszerek és a saját kompetenciát fokozó technikák.

„Egyébként jó sok ellentmondás van! Hogy állandóan, egyrészt ezt kérjük, hogy magasabb erő, hogy engedd el magad, hogy ne kontrolláld magad, de közben mégis nagyon nagy akaraterő szükséges és tudatos döntés és sok minden van, de a kettő mégis egymás mellett van. Én azt látom, hogyha csak spirituális életet élnék, akkor nagyon szegény lennék. Mert az intellektuális kihívásokról lemaradnék, egy csomó dologról. Ha viszont az lenne, ha csak ezekben élnék, akkor meg nagyon üres lenne az életem, talán ezért nem lettem gépészmérnök. Viszont a kettő egymást nagyon szépen ki tudja egyensúlyozni. Tehát én ezt látom. Talán a spirituális kicsit előrébb van a racionalistól. De valóban ez az ellentmondás tényleg ott van. Talán itt jön be az, amiben mi tudunk talán segíteni, hogy simán ez a kétféle tanulás, amiben talán mások vagyunk, mint a többi rehabilitációs intézmény. Egyrészt adunk egyfajta kognitív tanulási lehetőséget, ahol ezek és ezek

és ezek és ezek a törvényszerűségek, a betegséged így és így és így és így működik. Te beteg vagy! Te függő vagy! Életed végéig az maradsz, nem fogsz belőle kigyógyulni! Viszont ezekkel az eszközökkel így és így és így karban tudod tartani magad és emellett meg van az a lehetőség is, hogy az érzelmi folyamataidat, az érzelmi tanulásaidat ki tudod gyakorolni. Gyakorolni tudod a rehabon. És meg is értheted ezeket az érzéseidet, ez meg már egy másik irány, az emocionalitás. És hogy nagyjából, hogy használd mind a kettőt.” (N)

A második csoportba a terápiás környezet fenntartása érdekében kialakított tényezők tartoznak. Az intézményes gyakorlat fő specifikumai összefoglalóan: a közösség gyógyító erejébe vetett hit, a mintakövető tanulás, az interprofesszionális stáb működése és a 12 lépés általi konceptuális keretezettség.

A következőkben Topolánszky (2009) öszszefoglalása alapján az interjúrészek segítségével azt prezentálom, hogy a TC-k által nyújtott, általánosságban leírt programelemek milyen módon jelennek meg az adott közösség gyakorlatában.

- A közösségi elkülönítés. A bennfekvéses környezetben a kezelést vállaló személy hónapokon keresztül napi 24 órán át van távol a külső környezeti befolyástól, az első szabályozott kimenőig. A vizsgált terápiás közösség esetében a gyakorlat a következő: „Az izoláció időszaka 60 napot foglal magába, ez áll az első két hétben a külvilággal kapcsolatos információk és a külvilággal való kommunikáció teljes hiányából is. A terápiás nem telefonálhat, nem írhat levelet hozzátartozóinak sem. Később ez a szigor enyhül, de egészen az ún. »60 napos felállásáig«, a következő másfél hónapban még érvényben van.” (N)
- Közösségi környezet. A TC közösségi teret jelent a közös cselekvések és az egymásrautaltság érzésének begyakorlására. Ennek fizikai és interperszonális kifejeződése alakulnak ki. „Közösen dolgoznak, közösen mennek csoportra, mindent együtt csinálnak. Ez lehetőséget teremt a »megosztásokra«, arra, hogy felelősséget vállaljon önmagáért és a másik emberért, rendszerességre tanítja őket. A kinti drogos társadalom ugyanis nem éppen a rendszerről és a felelősségről szól.” (R)
- Közösségi aktivitások. Az egyéni tanácsadás kivételével minden aktivitás és program a közösségben történik. „Dolgozzon, vegyen részt a közösség életében. Így hamarabb beleke-

rül, a tagjává válik, és hamarabb át is pörgeti az elvonást. Nem magába zárva pörögnek a gondolatai. Elterelődik a figyelme önmagáról, nem folyamatosan önmagával foglalkozik. Az izomfájdalmak, görcsök, esetleg epilepsziás roham, mindezt hamarabb átörögteti a szervezet, ha részt vesz a közösség életében, és nem vonja ki magát a közös cselekvések, feladatok alól.” (N)

- Munkatársi szerepek és funkciók. A segítő munkacsoport szintén felépülőben lévő függők és más, hagyományos segítő hivatást üzők (esetünkben szociális munkás, pszichológus, pszichiáter) együttese. Nem gyógyítók, inkább facilitátorai és irányítói a közösségi folyamatoknak.
- Sorstársak mint szerepmoდეllek. A terápiában az idősebbeket, az előrébb járókat – akik mintaképként képviselik a közösségi értékeket és tanításokat, valamint felmutatják az elvárt magatartásmintákat –, szerepmoდეlleknek tekintik. A közösség ereje szoros összefüggést mutat a szerepmoდეllek számával és érettségével. Valójában minden terápiás szinten szerepmoდეλληathatás érvényesül, felelőségekkel felruházva, kivéve a kicsikét. „Mert ez egy nagy felelősség. Mert pl. a 60 napos felállás után vállalhat valaki mentorálást, tehát olyan működésmódjának kell lenni egy teljes jogúnak, hogy az példa értékű legyen, hogy rá merjenek bízni egy elvonásban bekerülő embert.” (B)
- Strukturált nap: az elrendelt napi rutincselekvések éles ellentétben állnak a droghasználó jellemzően dezorganizált életformájával, és élesen elütnek a negatív gondolkodás és unalom meghatározta faktoroktól, melyek a droghasználat előjelzői. Ezért e terápia fejlesztői lehetőleg egy minden pillanatban strukturált napirend kialakítására törekednek. „Ahogy ez az egész felépül, az nagyon komplex, rendszerezett, az egész rendszer, akár napi szinten, akár az egész hosszú, 8-10 hónapos folyamatot tekintve.” (R)
- Munka mint tanulás és terápia. Az önszervezős alapuló közösségi szemlélet értelmében minden tag felelős az intézet napi működtetéséért. A munkaszerepek közvetítik a terápiás értékeket, erősítik a program elfogadását, lehetőséget teremtenek a képességek és készségek begyakorlására, és önvizsgálatra,

önmegfigyelésre, a személyes növekedés lehetőségére készítetnek. *„Például, konyhásnak lenni heti felelősséget jelent. Egy hétig tart a feladat, egyszerre ketten vannak. És megtanulnak főzni, reggeli, ebéd, vacsora, 14-16 embernek, ez is óriási felelőség, van, aki még életében nem főzött, soha, semmit.” (No)*

- Fázisok, szerepek. A változás folyamatának fejlődésszemléletét kifejezi a fázisokra osztás. Az egyes fázisokon belüli megerősödés a következő fázis felé vezet. *„Vannak a kicsik és a nagyok, a kiépítkezők, a mentorok, a teljes jogúak, szóval van hierarchia, fokról fokra kell haladni.” (B)*
- TC-koncepció. A formálisan és informálisan is jelenlévő program a TC közösségi tanításán, átadásán alapszik, különösen az önségítés, a személyes növekedés, valamint a helyes élet elsajátítása gondolatán keresztül. Ez a koncepció a napi közösségi cselekmények és írott anyagok segítségével megvalósuló ismétléseken keresztül mélyül el. *„Aztán ami szokott segíteni, amikor az idősebb terápiás a fiatalabbal, az újonnan érkezővel beszél. »Hát igen, amikor én is így voltam! Amikor bekerültem a házba, nem tudtam aludni, nem tudtam enni! Minden idegen volt! Kínaiul beszéltek! Semmit sem értettem. Aztán látod, most már itt vagyok!« – Na, ennek van egy nagy benntartó ereje még.” (N)*
- Sorstársi csoportok találkozása. A legfontosabb közösségi és terápiás alkalom az encounter, melynek lényege az egyéni tudatosság szintjének emelése, a megváltoztatandó attitűdre vagy viselkedésre vonatkozóan. Számos formája alakult ki, és intenzitása is változó a munkatársi kör irányultsága és az alkalmazott módszerek intenzitása, illetve a megcélzott csoportok függvényében. *„Naponta két nagy csoport van, egy délelőtt, egy délután, és persze vannak a kisebb napi csoportok is, amikor írniuk, olvasniuk kell, pl. önéletrajzot, hát abból soha nem fogynak ki, és persze a 12 lépéses irodalmakat olvasniuk, úgyhogy itt nem a lányregények mennek. Aztán vannak az eseti, helyzetfüggő csoportok, amik pl. a fluktuációval járnak, így ha elmegy valaki, akkor »elmenős« csoport, ha visszajön valaki, akkor a »miért jöttél vissza« csoport.” (B)*
- Érzelmi növekedési tréning. A személyes növekedés és az intenzív szocializáció az érzelmek

azonosításának, megfelelő kifejezésének és menedzselésének eszközeit is magában foglalja a közösségen belül. *„Egy embert felépíteni, 1 év alatt, mondjuk, ez hihetetlen! Az utcáról, a nulláról, a börtönből jön, és lesz belőle egy olyan ember, aki meg tudja fogalmazni a gondolatait, érző lény lesz az érzéketlen, önző emberből. Ki tud tekinteni saját magából, észrevesz más dolgokat is magán kívül, türelmes, empátikus lesz.” (N)*

- A kezelés tervezett hossza. A program teljes körű és sikeres elvégzéséhez a terápiás idő optimális hosszának megválasztása fontos feltétel. Ennek konzisztensnek kell lennie a gyógyulás közösségi céljaival s a változás folyamatának fejlődésre vonatkozó szemléletével. Egyénenként különbözhet, sőt különböznie kell, de egy minimális periódus mindenképpen szükséges a közösségi tanulás értékeinek internalizálásához.
- A kezelés kontinuum. A bennfekvéses kezelés csak egy eleme a gyógyulás folyamatának. Az utógondozás, valamint az ezt irányító szemlélet és megközelítés a terápiás közösség kezelési modalitásának folyamánya kell, hogy legyen, melynek sokfajta alkalmazási formája lehet. Ennek következtében a helyes életvezetés és az önségítésen alapuló gyógyulás, valamint a sorstársi együttműködések továbbra is lényegesek a munkába állás, a tanulmányi karriert segítő, a mentális egészség fejlesztését támogató, a szociális vagy bármely más tipikus utógondozási szolgálat igénybevételénél. *„Amikor valaki kiköltözik, akkor már előtte 1 hónappal elkezdődik a »kiépítkező« időszak. Van a »merre tovább« nevezetű csoport, ezen csak a segítő és azok a terápiások vesznek részt, akik a folyamat végén tartanak, tehát a kiépítkezők. A papírok intézése főleg bentről megy, de már kijárhatnak Pécsre, ha szükséges, ott intézni a dolgaikat. Átrágnak a képzettségeit, munkalehetőségeit, korlátait, készségeit, olyan SWOT-analízisfelét készítünk vele együtt. Ennek célja a realitásokkal való szembesítés, pl. ha valaki rögtön stewardes szeretne lenni, hát, az nem éppen szerencsés. Megbeszéljük, hogy Pécs vagy Budapest, persze általában az előbbit javasoljuk. Átbeszéljük a féltreim, az adódó nehézségeket, hogy hogyan kell kezelni az elutasításokat, pl. a munkakeresés kapcsán. Szinte minden esetben a félutas házukba költöznek ki.” (N)*

A rehabilitáció mint átmeneti tér. A rituális bánásmód

A rehabilitáció átmeneti térben a struktúra és a funkciók szempontjából az általam beavatási rituáléként értelmezett időszakosulás instrumentális megértését tartom szükségesnek. Van Gennep átmeneti rítusokról alkotott elmélete ugyancsak a funkcionalitás szerepét hangsúlyozza. Az „elválás”, az „átmenet” és az „újra beilleszkedés” három rituális szakasza a változást elősegítő, azt megkönnyítő tényezőként artikulálódik a közösség által működtetett átmeneti térben. A közösség hierarchiájában betöltött szerepek – melyek a viselkedésen túl az időtől is függenek – szimbolikusan kódolt cselekedetek, a hierarchizált szerephálózat kulturális egység is egyben. A fent leírt három állomás ebben a térben értelmezhető egyrészt makroszinten (kivonulás a társadalomból – a rehabilitáció átmeneti tere – visszailleszkedés a társadalomba), azonban a középső fázis szintén szakaszokra bontható: az újonc egyik szintről a másikra jutásán keresztül egyben a közösségi szerepek hierarchikus rendjébe való betagozódás is végbemegy. Dethlefsen (1997) szerint korunk nagy problémái olyan területekről táplálkoznak, melyek a múltban kultuszhoz kötődtek. A kultusz lehetőséget adott a tapasztalatmezők feldolgozására, átélésére. A szerző szerint a kultusz és a rituáléja jeleníti meg a rendet, amely lehetővé teszi a káosz, a kábulat, az örület, az extázis átélését, míg korunk deritualizálódott világa nem kínál keretet ahhoz, hogy ezek a mindenkiben jelen lévő lelki minőségek átélhetővé válhassanak. A mítosz és kultusz – mint kollektív élményfajta – speciálisan irányították az ember lelki és szellemi fejlődését. (Nem véletlen, hogy míg a szerhasználat a jelenben magányos tevékenység, addig a gyógyulásban a közösség ereje teszi átélhetővé az újjászületést).

A Van Gennep alapján Turner (2002) által kidolgozott átmenetek rendszerét és a szenvedélybetegségből való felépülés dinamikus modelljének (Brown, 1985) összefüggéseit vizsgálva több párhuzam adódik az értelmezésben. A preliminális rítusok, melyek az elkülönülést, szeparációt hangsúlyozzák, a detoxikáló, absztinenciát beigazító időszakkal vonhatók párhuzamba. Ebben az esetben nemcsak a társadalmi struktúra egy bizonyos pontjáról való leválás megy végbe, hanem egy „kulturális feltételrendszer-től”, azaz állapottól való elszakadást azonosíthatunk. Az előző világtól való elszakadás az addiktológiai kontextusban az utolsó szerhasználatot követő hete-

ket foglalja magában. A szerhasználatról absztinenciára váltás jelentős pszichológiai változásokkal jár. A kezelésnek ebben a fázisában a józan gondolkodás és beszédmód, a józan diskurzus internalizálása még nem hozzáférhető az átmenet előszobájában lévő személy számára. A liminális rítusok – melyek a marginalitás helyzetében jönnek létre – legmarkánsabb attribútuma a bizonytalanság. A rehabilitációs jelenlétet értelmezve a korai felépülés időszaka hordozza a legnagyobb veszélyt a szerhasználó számára. A posztliminális rítusok az „újhoz” való csatlakozást tesztelik meg. A folyamatos felépülés időszakában a szubjektum ismét állandó állapotba kerül, tudatosul benne, hogy új helyre érkezett. White (2001) szerint a függőre váró munka – amelyről az átmeneti rítus metaforája ad ismereteket – egy tapasztalati térképpel ruházza fel a személyt, ami hangsúlyozza a szeparáció, a liminalitás és a reinkorporáció fázisát, s a rítusok során megfogalmazott közös identitás és értékrendszer elmélyíti a közösség kognitív tartalmait. Péley (2002) szerint az intézményesített átmenet hiánya, illetve hiányos funkcionálása eredményezi a deviáns szubkultúrák létrejöttét. Kutatásában, mely marginális helyzetű fiatalok beavatás-hiány jelenségét vizsgálja, olyan fogalmakat emel ki, háttértényezőként azonosítva azokat, mint: a múltnélküliség (a család működésbeli, struktúrából fakadó deficitjei), a vezetőnélküliség (elsődleges szocializációs miliő, hiányzó apa, kortárs csoport nyújtotta pszeudoidentitás), az időnélküliség (passzív időtöltés, állandó várakozás a szociális időtlenség állapotának elmúlására) és a kvázi beavatási elemek (szerepkísérletezések, pl. szex, lereszegedés). Ezek a beavatáspótló kísérletek, viselkedések a formai hasonlóságok ellenére nem a természetes identitáskriszisek velejárói, hanem repetitív módon a krízis regresszió állapotát mélyítik el. A rehabilitáció folyamata – ugyan mesterségesen kialakított, izolált körülmények között – többek között a rítus-hiátus kompenzációját nyújtja.

Mobilitás a közösség terében. Stációk mint tranzicionális rítusok⁷

1. A felvételi

A bejelentkezés személyesen vagy telefonon történik, önkéntes alapon. Telt ház esetén sem szakítják meg a felvételi gyakorlatát, azonban ilyen esetekben a felvételiző várólistára kerül. Általában 2-3

hét a várakozási idő, a tapasztalatok azt mutatják, a lemorzsolódó vagy az idejét kitöltő, távozni készülő terápiások fluktuációja miatt kb. ennyi a bekerüléshez szükséges időtartam. Rehabilitáción való részvételre senki nem kötelezhető. A felvételi elbeszélgetések szerdánként zajlanak, annak folyamatát minden esetben videóra rögzítik. Az archiválás gyakorlata funkcióval bír: amennyiben a közösség tagja a számára kiszabott idő előtt el akarja hagyni az intézményt, ezzel a felvétellel szembe-
sitik távozásának bejelentése alkalmával. A távozás hajlandóságának bejelentése után egy ún. „elmenős” csoportfoglalkozásra kerül sor, melynek során levetítik a kisfilmet, tükröt tartva az illető számára bekerülésének körülményeiről, akkori énjéről. Az elbeszélgetés valójában egy olyan motivációs interjú, amelyet az ún. FRAMES-modell ír le a legpontosabban. (Rastegar, Fingerhood, 2005). A modell hat összetevőt tartalmaz, melyek közül a konkrét, pragmatikus tanácsadáson kívül mindegyik azonosítható a folyamat során:

- Feedback – visszajelzés a szerhasználat folyamán fennálló konkrét veszélyekről
- Responsibility – a kliens felelősségének hangsúlyozása
- Advice – tanácsok
- Menu – alternatív megoldási lehetőségek felvázolása a változás elérése érdekében
- Empathy – empátiás, támogató légkör biztosítása
- Self-efficacy – az önhatékonyság hangsúlyozása.

A felvételi során általában egy vagy két segítő, valamint egy vagy két „teljes jogú” idősebb terápiás van jelen. Az idősebb általában aktív, kérdező, míg a fiatalabb a passzív, megfigyelő szerepét betölti ebben a szituációban. A körülbelül egy órán keresztül zajló beszélgetés konkrét tematikai elemeket tartalmaz: elsősorban a felvételiző drogkarrierjével, motivációs hátterével, beilleszkedési alkalmasságával és betegségudatával kapcsolatban álló kérdéseket. A szenvedélybetegnek többsége a felvételi idejéig általában már megélt olyan jellegű krízist, mélypontot, ami arra motiválja őket, hogy rehabilitációra jelentkezzenek, azonban arra is van példa, hogy valaki a felvételi folyamán, a feltett kérdések hatására, illetve időben még később, már a rehabilitációs folyamat alatt éli meg azt az érzést, ami miatt változni akar. Általánosságban jellemző a jelentkezés körülményeire, hogy a függőség

súlyos állapotai állnak már fenn, s a veszélyek konkrét realizálódása váltja ki az „önérdek racionalitásának” eliminálódását. A vezetőség a felvételiző hozzátartozójával konzultációt folytat a kezelés körülményeiről. Az elbeszélgetés után a jelentkezőt kiküldik, majd a felvételi bizottság és a közösség terápiás tagjai közösen döntenek a közösségbe fogadásról, illetve annak elutasításáról. *„Befér-e a közösségbe, milyen érzéseket váltott ki a személye, az éppen adott összetételű közösség elbírja-e, befogadja-e, vajon nem bomlasztó-e a közösség számára – ilyen jellegű kérdéseket szoktunk megtárgyalni.” (N)*

Ha a jelentkező személy felvétele mellett foglalnak állást, úgy a felvett terápiás már nem hagyhatja el a házat, kivéve, ha mégis úgy dönt, nem kezdi el a terápiát. A ruháit átvizsgálják, a mobiltelefonját, iratait, pénzt, személyes jellegű tárgyait egy arra elkülönített dobozba teszik. A felvételi adatlap kitöltése és az adminisztráció után az illető neve felkerül arra a táblára, amin a ház lakóinak nevei szerepelnek. Ettől a szimbolikus gesztustól kezdve a fiatal terápiás a közösség tagjává válik – ugyan még nem teljes jogú taggá –, s a ház Alkotmányában⁸ foglaltaknak megfelelően szükséges viselkednie. Az ún. „bemutakozó csoport” az első olyan fórum, ahol az újonnan bekerült tag feltárja a közösség előtt bekerülésének előzményeit.

2. A „beépítkezés” időszaka. Az első 60 nap. Izoláció

A terápiás folyamatot előkészítő stádium célja a beilleszkedés, amelynek folyamán a jelölt megismerkedik a közösséggel. Ennek egyik első fóruma az ún. „bemutakozó” csoport. Három fő célja van:

- Az újonc és a közösség kölcsönös, rövid bemutatkozása. *„Pár szóban elmondja, hogy ki ő, innen és innen jöttem, ezt és ezt használtam, hány éves vagyok, ennyi ideje drogozok. Ennyi. Aztán a csoport minden tagja ugyanezeket az infókat megosztja magáról.”*
- A szabályok ismertetése. *„Majd a terápiások felolvassák az Alkotmányt és a házirendet. Mindez csak szimbolikus, mert nem biztos, hogy sokat ért mindebből, de így vezetődik be a ház életébe.”*
- A mentor bemutatása. A mentor általában azonos nemű, idősebb, már teljes jogú terápiás. Kiválasztására különös figyelmet fordít

a közösség, hiszen a mentor és mentorált között kialakuló kapcsolat szorosabb, így ellenkező nemű mentor kijelölése esetében nagyobb az esély a még szorosabb összefonódásra, ezáltal az absztinencia megszegésére.¹⁰ „A beilleszkedést az idősebb terápiás társa segíti az első két hétben, a mentor. Általában a teljes jogúak beszélnek meg a segítőkkel együtt, egymás között, hogy ki lenne alkalmas az adott személy mentorálására. Lehet egyébként nemet mondani. A mentor személye szintén a bemutatkozó csoporton kerül nyilvánosságra, onnan már vele együtt lép ki az újonc.”

Az első két hét folyamán a fiatal terápiás számára nincs következmény. A legnehezebb időszaként tartják számon, hiszen a tünetek ebben a fázisban a legkifejezettebbek. A stabilizáció fázisába való elmozdulás folyamata dinamikus, ám gyakran kiszámíthatatlan. Sokaknak hosszabb moratóriumokra van szükségük, hogy konszolidálják fejlődésüket, mielőtt tovább lépnének a következő fázisba. „Annyit szoktunk mondani, hogy »Csak figyelj és egyél!« – általában azért is, mert elvonásban érkeznek, s akkor az a legfőbb probléma, hogy túléljék az elvonást, és kicsit megismerkedjenek a szabályokkal. Tehát nem is elvárás, hogy oda tudjanak figyelni. Annyi elvárás van, hogy nem szabad egész nap fönt aludni. Persze, ha valaki olyan szinten van, hogy hány, meg minden, akkor vannak kivételek. De nem hagyjuk, hogy egész nap fönt döglödjének, mint otthon, ami fetrengés egész nap, ha elvonásban vannak. Csak extrém esetben lehet fenn, de az, hogy remeg, verejtékezik, hány, az még nem az az eset.”

Két hét eltelte után befejeződik a türelmi idő, a terápiás számára innentől kötelező érvényű szabályok vannak, azok nem betartása már számára is következményeket von maga után. Következmény alatt azokat a feladatokat értik, amit a terápiás azért kap, mert nem követi a ház szabályait, illetve társaival nem a megfelelő módon viselkedik. A „következmény-rendszer” sajátosan működik Kovácsszénáján. „Szénán, ha belépsz pólo nélkül a házba, akkor, vagy mit tudom én, fölrakod a lábad valahova, ahova nem szabad, akkor írásos következményt kapsz. Szóval vannak sémák, amik, mit tudom én, hogy föláll valaki az asztaltól, akkor utána az lesz a következménye, hogy ő állhat utoljára föl a kajától. És különben vagy hasznos, vagy nem. Vagy bejön ez a beavatkozás, vagy bejön egy akció, vagy egy következmény, vagy nem. Szóval ez nem 100%-os. Valamikor kifutja magát, akkor el is szok-

tuk venni. Szóval ez a kovácsszénájai rendszer. Pécsvárad, a harmadik rehab a környéken, na, az kocka, aki abból kilóg, azt „nyissz-nyissz”, és ebbe a kockába benne kell maradni. Komló tök szabadság, szeretet völgye, spiritualitás, lehet mindennek tere, szóval pont az ellenkezője. És Szénája meg valahol a kettő között van, mert pécsvárad alapból indul. Ha valaki be mer szólni valakinek, vagy valamiért olyan konfliktus van, mondjuk, párszor, szóval nem folyamatosan, akkor azért nincsen elküldve. Ha Pécsváradon van egy ilyen helyzet, ha valaki valamit olyat csinál, amit a szabályrendszer kizár, akkor az el van küldve: «Szevasz!». Mi inkább dolgozunk vele! Ebben inkább Komlóra hasonlítunk. A következményelviségben, abban meg inkább Pécsváradra.”

Egy következmény 1 hétig van érvényben. A kirótt feladat „cselekvős”, illetve „beszélős” típusú lehet, attól függően, milyen jellegű hibát vétett a ház lakója. A szabályok megsértésének megvállása „bevállásos” alapon működik: amennyiben a terápiás vét az előírt szabályok ellen, úgy, hogy az nem kerül nyilvánosságra, akkor a lelkiismeretére van bízva ennek megvállása, publikussá tétele. Következményért a teljes jogú tagokhoz kell fordulni, kérni kell azt.

30 napos felállás: a 30 napja már a házban tartózkodó terápiásnak kérvényt kell benyújtania a közösség felé, és összegeznie kell, hogy mit tett az elmúlt időszakban, felépülése érdekében. A közösség előtt nyilvánosan át kell gondolnia, mi az, amit megtett, mi az, amit nem, illetve amin változtatni kellett volna. A közösség tagjai egyénenként hoznak döntést, s egyszerű szavazással, a többség akarata érvényesül. A terápia folytatása esetén már nemcsak önmagáért, hanem társaiért is felelősséget kell vállalnia. „Ha a közösség ekkor elküldi, akkor nincs már második esélye, távoznia kell. De ez nagyon ritkán fordul elő, csak akkor például, ha nagyon destruktív, vagy káros a közösségre nézve a viselkedése, vagy ha éppen már nem először kezdte a terápiát, még sincs változás, alázat, vagy hajlandóság se arra.”

Az izolációs időszak az első 60 napig van érvényben. A terápiás nem fogadhat telefont, levelet, látogatót. A legfontosabb feladata a beilleszkedés, a közösség szabályainak elfogadása, azok alkalmazása, a csoportterápiás foglalkozásokon való aktív részvétel. Mindezek sikeres abszolválása után a közösség – a terápiások és a szakmai stáb – újból dönt arról, hogy a következő szakaszba léphet-e. Az értékelés a következő módon zajlik: „Feláll a közösség előtt a teljes jogú tagságért, és számot ad az addigi

történekekről, az addigi munkájáról. Beszámol minderről egy csoporton. Ezt nevezzük 60 napos felállásnak. Ezen a közösség eldönti, hogy menjen vagy maradjon. A stáb általában elfogadja a közösség döntését, általában jóvá hagyjuk ezeket. A legritkább esetben szoktuk megvétózni, felülrni a döntést az ilyen elküldéseknél. Ritkán fordul egyébként elő ilyen, évente 3-4 alkalommal. Ha pl. a 60 napos felállás az nagyon necces, szóval megosztja a közösséget, és mondjuk a stábot is, akkor van még alkalma háromszor felállni arra, hogy a teljes jogot megkaphassa. Van még 3 hete tulajdonképpen, és minden héten újból és újból föl kell állni, elmondani, hogy mit tett másképp, aztán a közösség is elmondja, ők hogyan látják. Még három esély ez, mindig hétfőn vannak ezek a súlyosabb csoportok. Ez egy erőteljes határvonal. Ilyenkorra már majdnem 90 napos a kérdéses ember, ekkorra már ki szokott derülni, hogy tinglitangli, eljópofizza a dolgokat, vagy tényleg akar valamit. Így nem tudnak nagyot tévedni.” Amennyiben a közösség nem támogatja a teljes jogú tagságot, úgy a kliensnek távoznia kell az intézményből. Ellenkező esetben a terápiás megkezdheti terápiája következő állomását. A terápiás intézményt bárki szabadon elhagyhatja, ha úgy dönt, hogy nem vállalja tovább az ottlétet. Azonban, ha „kint” meggondolja magát 24 órán belül, és tovább szeretne menni a felépülés útján, visszatérhet, amennyiben megtartotta a három absztinenciát (szex, erőszak, drog). Ezek megszegése esetén a terápiás legközelebb 3 hónap elteltével felvételizhet ismét az intézményhez.

3. A középideőszak

A 60 napos felállással teljes jogú tagságot elnyerő terápiás számára két hónap után új szakasz kezdődik. Felelőségeket vállal a közösség szolgálatában (napos, felvételiztet), a tevékenysége folyamatos értékelés alá esik, jogokkal rendelkezik (kapcsolatot tarthat hozzátartozóival, öngyógyító közösségek gyűléseire járhat, adaptációs szabadságra mehet), s a közösség életében aktív szerepet tölt be. A stabilizáció időszakát éli, természetesen megingásokkal, érzelmi visszaesésekkel. Ugyanakkor minden megingás ellenére naponkénti szembesülés történik a sikerrel is, hiszen annak megvalósulása a kábítószermentes napok számától függ. Ahogyan növekszik az absztinens napok száma, úgy érik meg a józanságra a szenvedélybeteg. Minél „idősebb” valaki, annál bölcsebb, hitelesebb. Az újfajta „időszámítás” egyik célja, hogy a program

befejezése előtt távozóknak vállalják a felelőséget az esetleges visszaesés bekövetkeztekor. Amikor egy terápiás átlép az akut szakaszból a stabilizáció fázisába, gyakran tapasztalható, hogy a tünetek viszonylag gyorsan enyhülnek, ám a pszichoszociális működésmód lassabban változik. A fázisokon való haladás ütemét több tényező határozza meg, pl. a szociális kompetenciák, a stresszorok, a komorbiditás, a biológiai vulnérabilitás, vagy a családi támogatás jelenléte. Az ajánlott rehabilitációs időszak 8-10 hónap, ám ez hosszabbodhat, az adott személy állapota szerint. Az átmeneti időszak leghosszabb fázisa ez.

4. A kiépítés

A terápiás – a közösség jóváhagyásával – elkezdheti tervezni a terápia utáni életét. Az utolsó, intézményben töltött hónapja az ún. reintegrációs időszak, amely során fokozatosan építkezik „kifelé”, munkát keres, hivatalos iratait rendezi, megkezdja visszailleszkedését a társadalomba. A felépülés folyamatában ez az időszak a stabilizáció és a stabilitás fázisait követi. A tüneti és a funkcionális felépülés igazi próbája kezdődik el a terápiás életében.

A nap strukturálása

Reggel 6 óra 35 perckor van az ébresztő, 7 óráig reggeli készülődés, kávészünet, ezután következik a regszort, azaz a takarítás. A közösség tagjai együtt végzik a napi teendőket. A kiosztott feladatok 1 hétre szólnak. 7.45-kor kezdődik a „reggeli találkozó”. A csoport kezdetén közösen, kört alkotva, egymás kezét fogva elmondják az imát, amely így hangzik:

„Azért vagyok itt, mert nincs menedék önmagam előtt. Mindaddig menekülök, míg meg nem látom magamat mások szemében és szívében. Mindaddig nem vagyok biztonságban mások előtt, míg nem osztom meg velük végre titkaimat. Míg attól félek, hogy megismernek, sem magamat, sem másokat nem ismerhetek meg, egyedül leszek. Hol találhatnék egy ilyen tükörre, ha nem a közösségünkben? Itt végre, másokkal együtt tisztán megmutatkozhatom önmagam számára. Nem álmaim óriásaként, és nem is félelmeim törpéjeként, hanem úgy, mint olyan valaki, aki része az egésznek, és részesedik az egész céljából.

Ebben a közös alapon ereszthetek gyökeret, és ebből növekedhetek. Nem leszek többé egyedül, mint a halálban, hanem élni fogok önmagam és mások számára.” (http://merfoldkorehab.hu/rehabilitacios_otthon.html 2011-11-16)

A napos ismerteti az aznapra tervezett feladatokat, majd személyes felszólalások következnek, a napi célokról, aktuális állapotokról és a beszerzett következményekről. 8 és fél 9 között kezdődik a reggeli. Ezután kerül sor a délelőtt és a délután folyamán is 2 tematikus csoportos foglalkozásra. *„Ezenkívül hétfőnként van a stábertekezlet, ahol az összes segítő részt vesz. Ekkor a közösség átbeszéli a kérelmeket (pl. napos kérelem, megfigyelő kérelem, aktivitáskérelem, felálláskérelem). Ők megbeszélnek, majd a segítő beül hozzájuk, s csak azokkal foglalkozunk, amelyeket előzetesen a közösség már támogatott. Ez a rendszer egyszerre hierarchikus és demokratikus is. Nekik is nagy felelősség például valakit elküldeni, az nagyon nehéz dolog. Nemet mondani nagy felelősség. Nagyon ritkán van, hogy felülről belenyúlnánk ezekbe. Közösségi és szakmai kontroll ez egyben, amit ők csinálnak, mert egy idő után szakmaivá válik a közösség döntése is, hiszen az idősebb terápiások átveszik a stáb szempontjait.”*

Az „encounter-”¹¹ (találkozás) és dialóguscsoportok szerepe Kovácsszénáján

A Kovácsszénáján működő csoportok tematizálása:

1. Személyes csoportok. Ezek a csoportok valójában encounter-csoportokként működnek. Az ügyeletes segítő részvételével zajlanak irányított, strukturált formában. A „drogkarrier”, a „család”, a „kapcsolat”, a „nehéztelés”, az „önszeretet/önközpontúság”, a „szégyen/bűntudat”, a „változás” és a „félelem” csoportok tartoznak ide. Az elnevezésük az adott csoport tematikai preferenciáit tükrözi, minden nap zajlanak. Időtartamuk 1 óra, amit negyedórás „azonosulási” kör követ.
2. A „visszaesés megelőző” (VMCS) és a „spirituális és lelki értékek” (SLÉ) csoportjai kevésbé strukturáltak, a segítő itt közvetett koordinátori szerepben vesz részt, elsődleges feladata a facilitáció. Az írásos, olvasásos csoportok, a „reggeli találkozó” és az „esti értékelő” csoport is ide tartoznak.
3. A nonverbális foglalkozások nem klasszikus

csoportmódszerekkel dolgoznak. A „film” csoport, a „mozgás”, a „pszichodráma” és a „színháztréning” tartoznak ide.

4. Az eseti, helyzettől függő, szituatív csoportok nem állandóak, kivéve a közösségi értekezletet, ez heti egy alkalommal zajlik. Az önálló csoportokban nem vesz részt segítő. Az „elmenős”, a „miért jöttél vissza?”, a „be-mutatkozó” csoport tartoznak ide.
5. A „betegségtudat csoport” informatív tanulócsoporthként működik, pszichoedukációs céllal.

A csoporton zajló dialógusok hasonlatosak a Meyerhoff (1986) által leírt „definiáló ceremóniához”. A terápiásnak lehetősége van a közösség előtt elmondania élete történetét, vagy az éppen zajló aktuális eseményeket, kiemelve a tapasztalatoknak szóló jelentés-tulajdonítást. A közösség tagjai erre a narratívára reagálnak, majd a mesélő újra és újra elmondhatja történetét. A folyamatos oda-vissza való mozgás erőteljesen formálja, alakítja az eredeti történetet (elmondás - reagálás - újra elmondás - újra reagálás folyamata). A csoportok másik fő jellegzetessége az ún. „decentrált megosztás”, amelynek során a záróaktust az azonosulási kör jelenti. A résztvevőknek lehetőségük van arra, hogy az elhangzottakra oly módon reagáljanak, hogy kiemeljék az adott narratíva számukra leginkább dominánsan ható részleteit, az esetleges előforduló analógiákat az ismertetett történet és saját történetük között.

A foglalkozások legitim és gondosan szabályozott színteret nyújtanak a közös beszédhez, az egyet-nem-értések kinyilvánításához és megéléséhez, a konfliktusok megjelenéséhez, amelyet egyébként a ház szigorú szabályai más térben és más időpontban nem tesznek lehetővé. A csoportok átmeneti tere egyfajta «valóság terápia», amelyben a személy kénytelen meghallgatni mások véleményét a viselkedéséről, majd szembesülni azokkal. A kegyetlenségnek ható őszinteséget és keménységet biztossággá, szeretetté és tiszteltté transzformálni képes fájdalommal teli alkalmak itt mint az egymás iránti tisztelet megnyilvánulási értelmezhetőek. A konfrontáció célja az, hogy felfedje a viselkedés mögött húzódó érzéseket és szükségleteket, és mind a konfrontáló, mind pedig a konfrontált személy véleménynyilvánításaira, érzelmi folyamataira koncentráljon.

„A terápia analitikus olyan szempontból, hogy számos helyzetben az analitikus, dinamikus megközelítést használjuk, és dolgozunk azokkal a fogal-

makkal, amikkel a pszichoanalízis. Például az énvédő mechanizmusok, tehát az elfojtás, a racionalizáció, az eltolás, tehát ezeket mind nagyjából, amit Anna Freud kidolgozott. Tè is láttad ezeket, kint van a csoportszoba falán is. A projekcióval, identifikációval, tehát ezekkel dolgozunk napi szinten. De egyéni munkában nem állunk senkivel, ha valakinek nehézsége van, akkor én tudok vele beszélgetni, de úgy, hogy mindig a terápiás térben, mindig a közösségi térben, tehát ott jöhetnek, mehetnek, bekapcsolódhatnak, tehát tulajdonképpen titkok, azok nincsenek. Semlegesnek kell legyünk, olyan szempontból, hogy ne vonódjunk be a személyes viszonyokba. Ne minket akarjanak használni önigazolásra, vagy ön-érdekérvényesítésre vagy csak pusztán arra, hogy »hát velem beszélgetett ő«.

A munka szerepe

Az idő korunkban zajló profanizálása miatt elvesztett az annak tulajdonított szakrális jelleg. Napjainkban az elsősorban megélhetést biztosító munka, s annak rituáléi próbálják kompenzálni az ebből fakadó hiányt. Hétköznapjaink weberi „varázstalanítódása” világgépünk egyik legfontosabb dinamikai elemévé vált (Weber, 1970: 137–138). Éppen ezért a rehabilitációs otthonban zajló munkaterápia kiemelt jelentőségű a terápiások életében.

A közös munka olyan sajátos formaként értelmezhető, amely tartalmazza a tárgyra irányuló, instrumentális, ugyanakkor az interaktív tevékenység elemeit is. A munkavégzés időstrukturáló szerepén túl az együtt végzett tevékenység közben alkalom nyílik a „megosztásokra” is, így annak folyamatában jellegzetesen keveredik a két elem.

Az óráról órára szervezett időbeosztás módszere a meghatározott időritmus kialakítása, az általában ritmikusan ismétlődő tevékenységek, és azok ciklusainak szabályozása alapvető fontossággal bír a terápiások életében.

A házi- és a ház körüli munka megkívánja a külső és a belső fegyelmet, annak a test fölötti uralom kialakításában betöltött szerepét, sőt, annak mentalitáselemmé válása folyamatait és mechanizmusait. A terápiában eltöltött hosszú hónapok szigorú strukturáltságának egyik célja, hogy a terápia előtti szerhasználó életmódra jellemző strukturálatlanságot kompenzálja. E kompenzációs mechanizmus egyik eleme tehát az időbeosztás, az idő mind erőteljesebb „behálózása”.

A Foucault (1990) által leírt fegyelmező idő, „amelyben a test szorgalmasan végzi a dolgát”, fontos eszköze a tevékenység megszervezésének. A test új gesztusaira, mozdulataira, azok felbontására és betanulására van szükség. *„A cselekvős következmények például sokszor egyszerű munkavégzést takarnak, takarítást, cipőpucolást, vagy a virágok gondozását. Nagyon sokan főzni sem tudnak, erre itt meg egyszerre 15-16 emberre kell komplett ebédeket, vacsorákat megcsinálni nekik.”* Olyan elemek habitualizációját jelenti ez, amelyek az emberi testet hozzáigazítják az új időbeli imperatívuszokhoz. *„Fel kell kelni, időben oda kell érni a csoportra, mindent időre kell elvégezni. Ez még nekünk is komoly munka, hát még egy függőnek, aki soha nem foglalkozott ilyenekkel, hanem mondjuk az anyag beszerzése strukturálta a napjait, amit aztán a vég nélküli punnyadás, vagy a fetrengés követett, mondjuk a teljes szétesettség állapota.”* A határidők percre pontos kijelölése, az attól való eltérés szabadságának hiánya az összes tevékenység tekintetében érvényes. Az általános keretek megadása ugyanakkor több, mint egy közös és kötelező külsőleg kényszerített ritmus: egyszerre konkrét és szimbolikával bíró „program”, amely a tevékenység kimunkálását biztosítja, belülről ellenőrzi lefolyását és fázisait.

A külső és önkontroll megerősödése, a fegyelem, a szégyenérzet, a kimért pontosság megjelenése és a testi megnyilvánulások a munka során, illetve annak hatására kialakuló jellegzetes új vonások a függők életében. Mindezekben a folyamatokban a munka diktátuma által irányított uniformizált egyenlőség elérése szintén terápiás cél. *„Fontos az egyénieskedés meg a szembetűnő másság megszüntetése. Alá kell rendelődni a közösségnek. A külső változás előbb vagy utóbb, de elindítja a belsőt is. Le kell vágni a haját, ki kell szedni a testékszereket, részt kell venni a munkában, közösen, a közösség egy tagjaként.”*

A munkarituálék szociális funkciója ebben a térben abban rejlik, hogy azok szimbolikus jelentés hordozói, bizonyos esetekben akár túlde-terminált jellegűvé is válnak. A munka, mint az összes itteni tevékenység, a spiritualitás gyökereit is magában hordozza. Olyan performatív önmegjelenítési formává válik, amely a „felsőbb erőhöz”, illetve a közösség többi tagjához való viszonyban jelenik meg. Ezáltal a munka gesztusai kiterjednek más területekre is, elsősorban a kapcsolati munkára és az önmagunkkal való munkára.

A nap lezárása

A vacsorára hétköznaponként fél hétkor kerül sor. A „konyhás” szerepkör heti felelősségvállalást jelent. A nap további részében az írásos feladatok teljesítése történik, egyfajta számvetés. Az este 8 órakor kezdődő „esti értékelő” csoporton zajlik a feljegyzések közösség előtti, egyénenként való felolvasása. *„A közösség együtt értékeli, értelmezi a terápiás napját. Szempontokat, külső meglátásokat ad neki. Minden igaz, amit a közösség visszajelez, mond, mert a valóságot tükrözi. Lehet, hogy nem jól fogalmaz, vagy indulati dolgokat tükröz, de az igazság csírája ott van benne. Van az esti értékelőn is visszajelző, konfrontációs kör, vagy azonosulási, de akár pozitívak, akár negatívak ezek, mindenképpen igazak. A közösségi értelmezés által új értelmezést kap önmagáról.”* Este tíz órakor takarodó, 11 órakor lámpaoltás.

Hétvége

A hétvége általában a kikapcsolódás és a spiritualitás jegyében telik. Egy órával később van az ébresztő, így minden foglalkozás és étkezés egy órával kitolódik. Általában mozgásterápiával telik a nap. A délelőtti folyamán egy hosszabb foglalkozás zajlik, egészen ebédig, délután szintén több órás mozgástréningen vesznek részt a tagok, meditációs és relaxációs elemekkel. A zene és a nonverbális foglalkozások kedvezően befolyásolják a terápia menetét: az általános cél a szorongás és a feszültség enyhítése, a mentális értelemben vett egyensúlyra törekvés, a monotónia csökkentése. A foglalkozás szakaszainak végén érzéskört tartanak, reflektív, önreflektív céllal.

Az új terápiás társak „beavatása” szintén ekkor történik. „Falhoz állítják”, s társai külön-külön, szavak nélkül érzéseket adnak át neki. Ebben a helyzetben a nonverbális kommunikáció minden formáját alkalmazhatják. Miután a közösség minden tagja átadott a számára valamilyen impulzust, le kell feküdni a földre. Társai magába emelik a testét, végig viszik a színházteremben, majd kérdéseket tesznek föl neki.

A napot minden szombat filmvetítéssel zárják. A film kiválasztása is közösen történik, s minden esetben kapcsolódik a szenvedélybetegség tematikájához. A vetítés érzéskörrel zárul. Ezekon a napokon nincsenek írásos feladatok, kizárólagosan az érzések verbális megfogalmazásai kerülnek előtérbe.

A hétvége jelentőségét növeli a teljes jogú tagok számára az is, hogy ilyenkor van lehetőség a „külvilággal” való kapcsolattartásra, telefonhívások intézésére. Ez előzetes kérvénnyel, valamint egy levél megírásával történhet meg. *„A közösségnek felolvassák a kimenő levelet, majd a közösség és a segítő együtt véleményezi. Például, ha van büntudatkeltő játszma, vagy vádlás a levélben, annak ki kell kerülnie. Ellenállás van ugyan, de a közösség az elsődleges cenzor, általában végül belátják, s ha mindenki rábólint, mehet a borítékba. Ha kapcsolatot akar valaki a rokonaival, akkor levelet kell írnia neki, kérnie kell, hogy hívják fel őt. Meg kell tanulniuk kérni.”*

Terápiás szótár: fogalmak, időstruktúrák, pozíciók

A mentorálás rendszere

A szakmai stáb és az idősebb terápiások közös döntése alapján minden új terápiás mellé kijelölnek egy mentort az idősebb, teljes jogú terápiások közül. „Teljes jogúnak” számít az izolációból kikerült személy, aki felelősséget vállal tetteiért, társaiért, és jogokkal rendelkezik. Ő segít a fiatalabb társának a beilleszkedésben, a közösség működésbeli és strukturális sajátosságainak értelmezésében, elmagyarázza a napi teendőket és a szabályrendszert. Felelősséget kell vállalnia a mentoráltjéért. Az elégtelen mentori működés szintén következményeket von maga után. A mentor kiválasztása elsősorban a teljes jogú tagok feladata, ám a szakmai stáb felülírhatja döntésüket. Általában azonos nemű szponzorral esik a választás. Ez az időszak két hétig tart, ennyi idő áll a „kicsik”, a közösség új tagjainak rendelkezésére ahhoz, hogy „asszimilálódjanak” az új környezetbe.

A napos

A közösség minden reggel „napost” választ, akinek az a feladata, hogy ellenőrizze a többiek munkáját, megnyissa a csoportos foglalkozásokat. Egy napon keresztül felelősséget vállal a közösség egészéért, annak működéséért. A reggeli „találkozó” csoporton ismerteti az aznapra tervezett eseményeket, az esti értékelőn pedig összegzi és lezárja a napot. Minden kérdéssel hozzá fordulhatnak a többiek, és minden,

a szigorú struktúrán kívül eső történés esetében engedélyt kell kérniük tőle (pl. a konyhába való belépés esetén). A cigarettaszünetben akkor lehet rágyújtani, ha azt a napos engedélyezi. Ezt a posztot kizárólag a teljes jogú terápiások birtokolhatják.

A következményrendszer

„A következményeket megpróbáljuk egymásra építeni. Eleinte kis következmények vannak, amelyek elég általánosak. Még új a terápiás, nem szokta meg a szabályokat, nincs érzelmi stabilitásban, mi sem ismerjük még őt annyira, ezért ilyenek a következmények. Am minél idősebb valaki, a terápiája hosszúságát, idejét tekintve, a következmények úgy lesznek egyre nagyobbak, speciálisak, személyre szabottak. Léteznek cselekvős következmények, amik plusz feladatokat jelentenek, és vannak a beszélős következmények, például történetek elmondása, a mélypontok elmesélése, székgyen megosztása, drogkarrier, vagy család témában is. Ezeket néha írásban is kérjük, hogy foglalja össze magában a gondolatait. Ezek a következmények egy hétig tartanak. Mindig a közösség szabja ki, hogy mi legyen az. A teljes jogúakhoz kell menni következményért, a teljes jogú már magának hozza. Mindez bevallás alapján működik, például valaki bevallja, hogy belépett a konyhába engedély nélkül. A bevallások mindig az esti értékelőn történnek. $\frac{3}{4}$ 8 és 8 között megírja a napját, felolvassa a közösség előtt, és ha szükséges, akkor történik a következmények kiosztása. A következőt képzel el: »Beléptem a konyhába. Reggelig segítséget kérek rá.« Persze, ha valakinek heteken át nincs következménye, az gyanús, mert annyi szabály van, hogy azt lehetetlen betartani. Ha nem történik semmi, az is baj. Több hónap után rögzülnek csak a szabályok. De ha valami belső munka elindul benne, mondjuk az anyjával kapcsolatban, akkor elfeledkezik a tudatosságról, és szabályt vét. Furcsa és paradox, de ilyen esetben a hiba átfordul pozitívba. A szabályok a házirendben, az alkotmányban vannak lefektetve, a többi meg tulajdonképpen szokásként, szóbeli hagyományként van jelen, ezek az íratlan szabályaink.»

Az adaptációs szabadság (ASZ)

Az adaptációs szabadságot két esetben alkalmazzák a segítők. Általában a terápiába érkezés után eltelt negyedik hónapban, „120 naposan”, abban

az esetben, ha „megérdemli” a közösség valamely tagja. Ilyenkor bármikor visszatérhet a házba. A másik eset, amikor a terápiás már huzamosabb ideje nem produkál változást, állapota stagnál. Ez esetben a szabadság célja, hogy szembesüljön régi környezetével, önmagával. *„Van benne rizikó, az is előfordul, hogy rájátszanak, hogy küldjük ki őket, de erre általában rájövünk, s addig nem mehet, amíg át nem értékeli a dolgokat. Tehát ha öndestrukciót észlelünk, akkor várjuk, hogy megérdemeltbe forduljon át. De nagyon felkészítjük őket a veszélyekre. Ennek az egésznek az a célja, hogy szembesüljön a betegségével, régi környezetével, előző önmagával, de már józanon. Meg a rögzültségeivel, sóvárgással, kamuzási kényszerével, és hogy kikapcsolódjon, új társakkal ismerkedjen meg, használja a terápiában tanultakat, integrálja azt, építsen kapcsolatokat kinti, józan társaival. Naponta kötelező AA-ba, NA-ba, vagy GA-ba menniük. Úgy kontrolláljuk ezt, hogy egyrészt az őszinteségükre alapozunk, másrészt meg ismerjük a kinti önszolgáltató csoportokat, kiderül minden. Adunk nekik felépült, hiteles szenvedélybetegek telefonszámait, s már innen, bentről fel kell hívnia. Így alakítjuk a józan kapcsolataikat, már nem csak a „díler” száma lesz meg nekik, hanem olyan emberé is, aki hívható bármikor, ha baj van. Az oroszlanbarlangba úgy engedjük vissza őket, hogy közben kapnak támogatást, kapaszkodókat.”* A tapasztalatok azt mutatják, hogy az érzelmi stabilitás, a teljes jogú tagság garancia arra, hogy a terápiás visszatér, és folytatja a munkát a felépülés érdekében. Az ezt követő időszakban a figyelem, a tudatosság és a motiváltság fokozódik.

Búcsúztató

A ház elhagyásának napján mindenféle rituális búcsú nélkül lép ki a terápiás a kapun. Szinte minden esetben a félutas házba költözik ki. Ha összegyűlik legalább 2-3, a programot befejező ember, akkor kerül sor, kb. távozása után 1-2 hónapon belül a csoportos „búcsúztatóra”. Ez a szimbolikus aktus az egyik meghatározó momentum a terápia során. *„Azoknak a társaiknak, akik sikeresen elvégezték a terápiát, a többiek egy órás műsorral készülnek. Ezt általában a rehabilitációs otthonban tartják. Ilyenkor meghívják, pontosabban visszahívják a felépült szenvedély-*

betegeket az otthonba, s egy meghívottat hozhat magával. Az érintetteket megajándékozzák egy színdarabbal vagy egy-két énekkel, kis műsorral és egy szimbolikus ajándékkal. A búcsú azzal zárul, hogy az érintettek egy – saját nevüket tartalmazó – falevelet akasztanak fel arra a fára, amin azoknak a neve szerepel, akik az intézmény működése alatt sikerrel befejezték a programot. Ez a „Józan-ság Fája”.

A rehabilitációs otthonban töltött izoláció után a „kinti” élet nehéz és szokatlan a terápiások számára. A szakmai stáb javaslata alapján, a sikeres terápiát követő két éven belül nem javallott párkapcsolat létesítése. A Mér-földkő Egyesület Átmeneti Otthona lakhatást biztosít a rehabilitációról kikerült, felépülőben levő szenvedélybetegek számára. A „félutas ház” elnevezése szimbolikus fogalmazza meg azt, hogy a rehabilitáció csak az út elejének egyik kisebb állomása. A szabályok kevésbé rigidek, a mozgástér jóval nagyobb. Továbbra is ajánlott a heti több alkalommal való részvétel a különböző független öngondosító csoportokon, mint például a Narcotics Anonymus (NA), vagy az Alcoholics Anonymus (AA) csoportjain. *„Egy év – növény, egy év – állat, egy év – párkapcsolat” – a lényeg, hogy fokozatosság legyen. Meg kell tanulni az öngondoskodást meg a környezetünkről való gondoskodást, és megvárni, hogy túléli a növény, aztán ha jól van az állatkád is, akkor készen vagy egy párkapcsolatra, szóval ez egy jó kis mondás. De én nem vártam meg, és szóval valamit bekavartam. Nem csak én voltam benne, de én is bekavartam ebbe az egészbe. Ugyanaz a hatás, elvisz mindent, és tényleg, mindent elvisz. Elkezdtem a kereteimen lazítani, nem mondani igazat, elkésmi a munkahelyemről, eljönni a munkahelyemről idő előtt. A szerelemnek a szenvedélye ugyanolyan függővé tehet, tehát nincs ugyan kémiai szer, tudod, hogy nem lehet, és akkor gyakorlatilag áthelyezed valami másra, és addikt módon tudsz csak kapcsolódni. Tehát kapcsolati függőség lesz a szerfüggőség helyett. És már mindenki mondta ezt a környezetemben, és ezt megtanultam a terápiában, hogy ha mindenki mondja, bármit érzek, igazuk van! Ezt a ráhagyatkozást úgymond megtanultam. Ha mindenki mondja, ha tetszik, ha nem, az úgy van, érdemes nem a saját fejem után menni. Ez azért mondjuk segített.”*

Összegzés

A vizsgált közösség megosztott kollektív szimbolikus tudással és az interakciók ritualizált formáival is rendelkezik, amelyekben bemutatják és módosítják ezt a tudást. E tudás ismételt megjelenítése minden rituális bemutatásban az önbemutató, a szociális rend biztosításának és transzformációjának útja (Wulf, 224. o.). A rehabilitációs térben minden cselekedet közös cselekedet, így a rituálé sikere érdekében az eltéréseket redukálni kell. Ha a differenciák túl erősek, akkor a közösséget veszély fenyegeti. Az „elég jó” és a hatékony működés érdekében a rendszer kénytelen bizonyos szelekciós mechanizmusokat működtetni: ha individuális szinten olyan zavar keletkezik, ami a kollektív ideák és eszmék megkérdőjelezését vonja maga után, illetve viselkedésben megnyilvánuló koherenciát bontó mentális működések válnak nyilvánvalóvá, akkor – többszörös kompenzációs törekvések után – annak sikertelensége esetén kidobja magából a tagot.

A változás terében szcenikus megrendezés, szociális hierarchiák, hatalmi viszonyok is láthatóvá válnak, a hatalom felosztása adja a közösség koherenciáját. A ciklikusan visszatérő rituálék célja, hogy biztosítsa a közösség jelenlétét, és megbizonyosodjon az ismétlésben annak rendjéről, transzformációs potenciáljáról. Az idővel való rituális bánásmód létrehozza az idő kompetenciáját, mint szociális kompetenciát, s annak kezelése ebben a térben az elsődleges szocializáció deficitjeiből következően az ott elmaradt kulturális tanulási folyamatok bepótolta eredménye. Az idő, annak szigorú strukturális szerepe mint rendező elv szabályozza a szociális együttélés egész területét, egyes rituálékban szakrális idővé válik (Wulf:290). A segítők törekvése arra irányul, hogy a priméren pragmatikus nézőpont helyett (amely során az együttműködés mint praxis mindössze együttműködést hoz létre), a priméren szemantikus nézőpont elveit érvényesítve dolgozzanak együtt a rehabilitációban részt vevőkkel.

Irodalom

- Yalom, I. D. (2001): *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Animula.
- Bracke, R. (1996): De encounter, het hart van de therapeutische gemeenschap. In Broekaert, E.; Bracke, R.; Calle, D.;

Cogo, A.; van der Straten, G. & Bradt, H. (Ed.) *De nieuwe therapeutische gemeenschap*. Leuven, Belgium: Garant. 65–70.

Brown, S. (1985): *Treating the Alcoholic: A Developmental Model of Recovery*. John Wiley and Sons, New York.
Dethlefsen, Thorwald (1997): *Oidipusz, a talány megfejtője*. Magyar Könyvklub

Foucault, M. (1990): *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat, Budapest

Kelemen, G.-B. Erdős, M. (2004): *Cravig for Sobriety. A Unique Therapeutic Community in Hungary Pécs*. The Faculty of Humanities University of Pécs and The Leo Amici 2002 Foundation

Meyerhoff, B. (1986): „Life, not death in Venice”: Its second life. In: Turner, Bruner (szerk.): *The anthropology of experience*. Univ of Illinois Press.

Péley, B. (2002): *Rítus és történet. Beavatás és a kábítószeres létezmód*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 50–65. o.

Perfas, F. B. (2004): *Therapeutic Community Social Systems Perspective*. iUniverse, INC. New York Lincoln Shanghai

Rastegar, D. A., Fingerhood, M. I. (2005): *Addiction Medicine. An Evidence-Based Handbook*. Lippincott Williams and Wilkins. Philadelphia.

Szabó, J. (2005): Alkoholfüggő férfiak nyelvi kifejezőmódjának vizsgálata. (előadáskivonat) *Psychiatria Hungarica*, XX. Évf. 2005/Supplementum, 31.

Szabó Judit (2005): Az elmúlt 10 év nagyobb szakmai és társadalompolitikai változásai és azok hatásai egy drogterápiás intézetre. (Az előadás elhangzott Budapesten, az Alkohol és Addikciók Nemzetközi Tanácsa (ICAA) által szervezett konferencián, 2005. október 27-én a Terápiás Közösség szekciójában.) <http://www.ok.hu/katalogus?hol=1&q=AZ%20ELM%20DALT%2010%20EV%20NAGYOBB%20SZAKMAI%20C9S%20T%20C1RSADALOMPOLITIKAI%20V%20C1LTOZ%20C1SAI%20C9S%20AZOK%20HAT%20C1SAI%20EGY%20DROGTER%20C1PI%20INT%20C9ZETRE>

Turner, V. (2002): *A rituális folyamat*. Budapest, Osiris

Topolánszky, Á. (2009): A terápiás közösségek új generációi. In: Demetrovics, Zs. szerk. *Az addiktológia alapjai III*. Budapest, ELTE EÖTVÖS Kiadó. 385–402.

Weber, M. (1970): *Állam-politika-tudomány*. Tanulmányok. Fordította Józsa Péter. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

White, M. (2001): A fogyasztói kultúrának szóló kihívás. Átmeneti rítusok és elfogadó közösségek. In: *Az addiktológia horizontja* Szerk.: Kelemen, G.-B. Erdős, M. PTE Egészségügyi Főiskolai kar, Pécs

Winnicott, D. W. (2004): *A kapcsolatban bontakozó lélek: Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest

Wulf, Ch. (2007): *Az antropológia rövid összefoglalása*. Enciklopédia Kiadó

Jegyzetek

- 1 Az „átmeneti tér” fogalmát Winnicott (2004) alapján értelmezem, köztes élménytérként, amely lehetőséget ad arra, hogy a szubjektíven átélt élmények és az objektíven észlelt valóság kölcsönhatásba kerülhessenek egymással.
- 2 A „terápiás” kifejezés a rehabilitáción részt vevő szenvedélybetegek önmagukra alkalmazott elnevezése.
- 3 Terepmunkám intézményi hátterét a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola biztosította.
- 4 A koncepcionálisan alapozott, hagyományos terápiás közösségek működéséről magyar nyelven mind ez idáig kevés publikáció született, mindössze Topolánszky Ákos írásai nyújtanak általános betekintést az intézmények életvilágába. Az egyetlen – magyarországi intézményről angol nyelven íródott – monográfia a Kelemen-B. Erdős által 2004-ben megjelent kötet, mely a komlói rehabilitációs otthon működését mutatja be.
- 5 Az INDIT Közalapítvány olyan integrált terápiás rendszer, amely több intézményből (szenvedélybetegek nappali intézményei, drogambulanciák, drogrehabilitációs otthonok, féltutas házak), kapcsolódó munkacsoportokból (FÜGE Drogprevenációs Munkacsoport, Iskolai Szociális Munkás Hálózat) és szolgáltatásokból (közösségi ellátások) tevődik össze. Szem előtt tartja a szenvedélybetegség megoldásának komplex szükségességét, a különböző szintek és szolgáltatások átjárhatóságát, az igények szerinti legmegfelelőbb szolgáltatás minél egyszerűbb elérhetőségét.
- 6 Az angol nyelvű szakirodalomban használt terminus a „therapeutic community”, rövidítése: TC.
- 7 A terápiás közösségben zajló folyamat struktúrájának azonosítása és a stációk rendszerezése a közösség Alkotmányában leírtakra támaszkodva és a részt vevő megfigyelés, a terápiásokkal és a segítőkkel felvett életút- és félig strukturált interjúk alapján történt.
- 8 Az Alkotmány szövege az otthon alapítása után eltelt fél év után született meg, a kezdeti idők tapasztalataira alapozva: az éppen résztvevő terápiások és az akkori stáb tagjai közösen fogalmazták meg az útmutatóként szolgáló szöveget. A szöveg egyik fő sajátossága, hogy nem kötelezettségként, hanem jogként tekint a szex-, erőszak- és szermentes életre.
- 9 Az ebben a fejezetben használt interjúrészletek a segítőkkel készített félig strukturált interjúkból alakultak.
- 10 Az otthonban három absztinencia kötelező: szex -, erőszak -, és drogmentesség.
- 11 Az encounter-csoport kialakulásának előzményeiről, fejlődéséről lásd részletesen: Yalom összefoglaló munkáját a csoportpszichoterápia elméletéről és gyakorlatáról (Yalom, 2001. 379–400.)

Papházi Tibor

Nőkkel kapcsolatos témák társadalomtudományi közleményekben

A társadalomtudományi szakmai közleményekben a nőkhöz kapcsolódó írások megjelenése két szempontból vizsgálható: adott témák, kérdésfeltevések milyen értelemben/mélységben érintik a nőket, illetve a témákhoz tartozó cikkek szerzői között milyen gyakorisággal fordulnak elő nők. E kérdéskörök felderítéséhez két szakmai folyóiratot vizsgáltunk meg, és két tanulmánykötet formájában közreadott periodikát, amelyek megjelenésében rendszeresség mutatkozik. A szakmai folyóiratok a Szociológiai Szemle és a Demográfia voltak, a könyv alakban megjelenők pedig a Szerepváltozások és a Társadalmi Riport kötetei. Mind a négy kiadvány tartalomjegyzékei és nagyrészt maguk a vonatkozó tanulmányok is megtalálhatók az interneten. Mind-egyik periodika hosszú évekre nyúlik vissza; a Szociológiai Szemle a hazai szociológusok folyóirata, amely általános jellegű, ezzel szemben a Demográfia speciálisabb, pont annak a műhelynek a munkásságát jeleníti meg, amely napjainkban a családdal összefüggő, így a nőkkel is kapcsolatos témák egyik legfontosabb kutatóhelye. Ehhez hasonlóan a Társadalmi Riport a hazai szociológiai kérdésfeltevések változásainak alkalmas megjelenítője, a Szerepváltozások kötet-sorozat pedig kifejezetten nőkre irányul. A vizsgálatra minisztériumi együttműködésben került sor, amely alapvetően a család és média kapcsolatát célozta, ennek leágazásaként vetődött fel a nőkhöz kapcsolódó szakmai cikkek megfigyelése egy esetleges későbbi, esélyegyenlőségre irányuló, elmélyültebb vizsgálat előkészítése céljából.

A publicisztikai írásokkal ellentétben, amelyekben a cikk tartalma a cím alapján nem mindig állapítható meg, a tudományos közlemények témája a címből vagy alcímből szinte mindig egyértelműen kiderül. Elemzésünkhöz ezért legyűjtöttük a megjelenés helyéről a tanulmányok szerzőjét (szerzőit), a címet, valamint a megjelenés idejét. Ezekből megállapítottuk a témát, amelyeket kód kategóriák alapján csoportokba rendeztünk, és kódoltuk a szerző nemét is. A folyóiratcikkeket akkor választottuk

ki, ha legalább érintőlegesen nőkre, családra, gyermekvállalásra, párkapcsolatra irányultak, megközelítésmódjukban megjelentek a nemek, illetve nemek szerinti bontást tartalmaztak. Előfordult, hogy egy tanulmány több területhez is besorolható volt, ekkor vegyes csoport létrehozása helyett a legjellemzőbbnek ítélt kategóriába soroltuk be. Elméletileg lehetséges, hogy olyan tanulmányok is kapcsolhatók a nő kérdésköréhez, amelyeknél a cím nem utal erre. Azonban a vizsgált periodikák anyagait és a kiválasztott, több mint 200 tanulmányt végigolvasni jelen áttekintésünk keretében nem volt lehetőségünk, ezért az eredmények csak hipotézisként értékelhetők egy esetleges későbbi kutatás során, amely a nőkhöz kapcsolódó témák tekintetében, illetve a társadalmi nemek problémakörében törekszik részletesebben vizsgálni.

A négy szakmai kiadványsorozatot külön vesszük szemügyre, aminek oka az egyes periodikák eltérő jellege. Az elemzésre kerülő tanulmány-címek között a folyóiratokban nem vettük figyelembe a recenziókat, konferenciaismertetések, az 1990 előtti időszakra irányuló történeti tárgyú, a külföldi témájú és szerzőségű anyagokat. Kihagytunk egy intézményre irányuló és egy büntetőjogi tanulmányt is a vizsgálatból.

A Szociológiai Szemle 1990 és 2012 között publikált anyagai találhatóak meg az interneten. A folyóiratban 34 olyan tanulmányt találtunk ebből az időszakból, amelyek a cím alapján nőkhöz kapcsolhatók voltak. A tanulmányokat az alábbiak szerint csoportosítottuk kategóriákba:

- család, családpolitika, családbomlás, válás, élettársi kapcsolatok
- termékenység, gyermekvállalás, anyaság, szülőség, születés, kisgyermek
- munka, karrier, vezetés, háztartási munka
- házasság, párválasztás, párkapcsolat, ismerkedés
- nemek, nemi szerepek, gender, azonos neműek, emancipáció
- egyéb, nem besorolt.

Ha megvizsgáljuk az egyes témák előfordulásait, azt láthatjuk, hogy leggyakrabban a társadalmi nemekkel összefüggő, valamint a munkára, vezetésre, karrierre irányuló kérdésfeltevések szerepelnek a tanulmányokban, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezek egyszerre is jelentkeznek. (Ld. Nagy Beáta: Nők a vezetésben és Tóth Olga: Attitűdváltozások a női munkavállalás megítélésében c. munkáját.)

Ugyancsak gyakoriak a termékenységgel, születéssel összefüggő tanulmányok és a házassággal, párválasztással foglalkozó témák is (1. táblázat). Családdal, családpolitikával kapcsolatban mindössze három írást találtunk ebben az időszakban, az egyetlen nem besorolt tanulmány Tóth Olga sajtóelemzése a Nők Lapja cikkeire vonatkozóan (Szociológiai Szemle: Tóth 2001/1). A szerzőket a házasság és a párválasztás témája is kiemelkedően foglalkoztatta. Megemlíjtük, hogy több tanulmány nemcsak egy, nőkre irányuló területtel foglalkozott, hanem például a munkavállalás és a gyermekvállalás kapcsolatát is érintette (ld. pl. Szociológiai Szemle: Nagy Beáta 2009/3).

A Szociológiai Szemle 34 cikkét lehetőségünk volt abból a szempontból is megvizsgálni, hogy az egyes témákon belül a tanulmány mennyire fókuszál a nőkre. Azt tapasztalhatjuk, hogy a tanulmányoknak pont a fele, 17 db az, amelyik kimonodottan valamely, nőkre vonatkozó kérdésfeltevést vizsgál, leggyakrabban a munkavállalással, karrierrel, vezetéssel összefüggésben és a nemekre irányuló vizsgálat esetében. Tíz olyan tanulmányt azonosítottunk be, amelyekben a nőkre irányuló vizsgálat kiterjedt a férfiakra is, mert pl. olyan adatbázist dolgozott fel a szerző, amelyben a nemi bontás szerinti elemzés kiterjedt nemcsak a női, hanem a férfi megoszlások vizsgálatára is. Hat olyan tanulmány is

kimutatható, amely csak áttételesen kapcsolódik a nőkhöz, ebből öt a házassággal, párkapcsolatokkal foglalkozik, de ezen belül nem emel ki férfiakat és nőket, az elemzés nem irányul kifejezetten a nemekre. Egy tanulmány kérdésfeltevése az azonos neműek partnerkapcsolataira irányul (Szociológiai Szemle: Takács Judit – Szalma Ivett 2012/1), ezért a nőkre való irányultság szerint ezt nem tudtuk egyértelműen besorolni.

Ha időben vizsgálódunk, azt állapíthatjuk meg, hogy a nemek kérdésköre, illetve a nőkre irányuló vizsgálat a Szociológiai Szemle cikkeiben már a 90-es évek első felében megjelenik, bár, mint láttuk, eleinte főleg a munkavállalással, vezetővé válással, karrierkérdésekkel összefüggésben. A címében is tisztán gender témájú cikk először 1997-ben jelenik meg ebben a folyóiratban (Szociológiai Szemle: Asztalos-Morell Ildikó 1997/3), a szerző még az Uppsalai Egyetemről jegyzi a munkáját. A következő ilyen jellegű tanulmány is részben külföldhöz, a Dartmouth College-hoz kötődik (Szociológiai Szemle: Fodor Éva 2003/1). A társadalmi nemekkel összefüggő tanulmányok súlypontja azonban a Szociológiai Szemlében a 2000-es évek 2. felére esik, 2006 és 2012 között 5 ilyen írást találtunk, ideértve Takács Judit és Szalma Ivett említett tanulmányát is.

1997-ben jelenik meg az első kötete a Szerepváltozások című sorozatnak, amely 2011-ig – nem rendszeresen – 6 könyvben adott közre tanulmányokat, amelyek mindegyike valamely, nőekkel kapcsolatos témakörben íródott, így valamennyit úgy tekinthetjük, mint nőkre irányuló kérdésfeltevést. Ebben a hat könyvben 75 nőekkel kapcsolatos, kifejezetten nőkre irányuló tanulmány szerepel, a Szociológiai Szemléhez képest a lehetséges témák sokkal szélesebb körét átfogva (1. ábra).

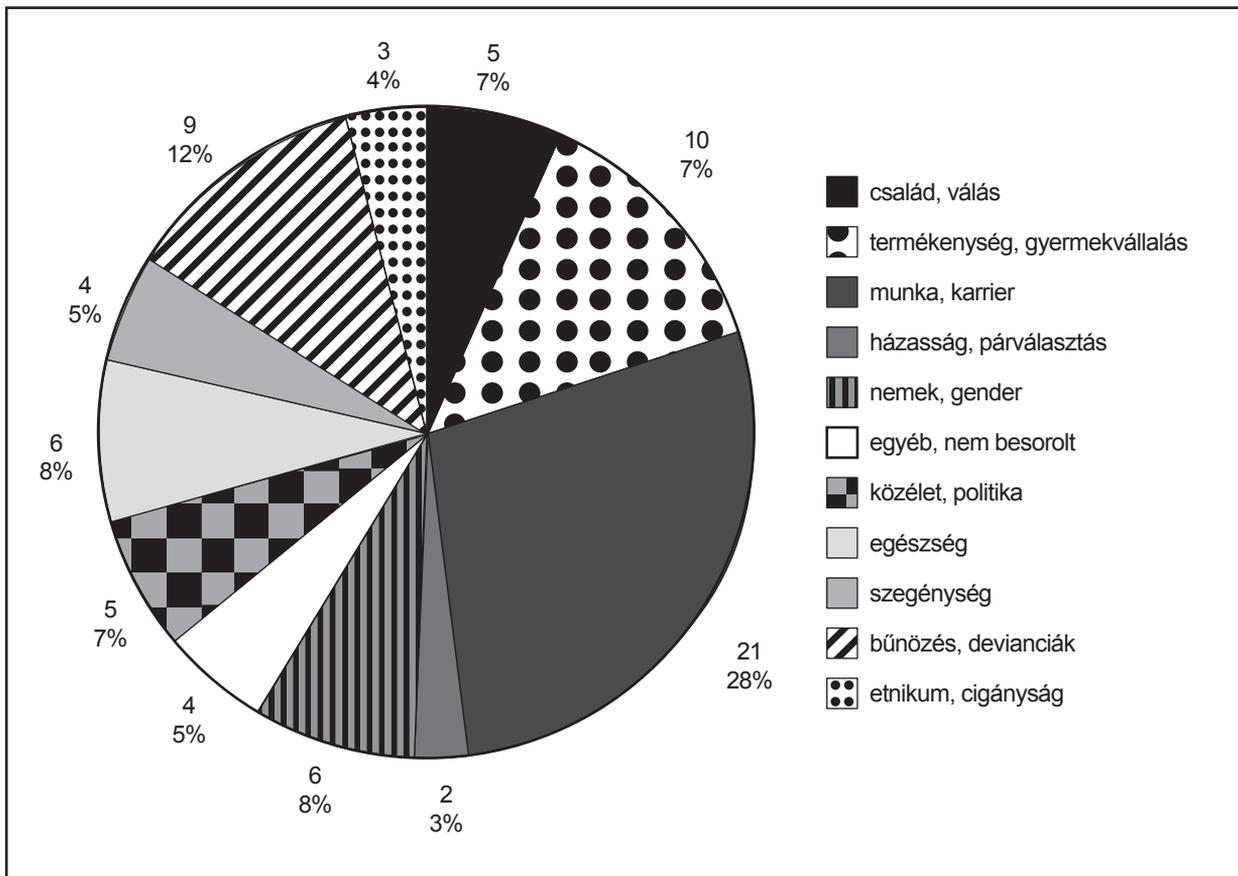
1. táblázat

A Szociológiai Szemle nőekkel kapcsolatos témái, 1990–2012

Téma	Vonatkozó tanulmányok száma (db)	%
Család, válás	3	8,8%
Termékenység, gyermekvállalás	7	20,6%
Munka, karrier	8	23,5%
Házasság, párválasztás	7	20,6%
Nemek, gender	8	23,5%
Egyéb, nem besorolt	1	2,9%
Összesen	34	100,0%

1. ábra

A Szerepváltozások c. kiadványsorozat témái, 1997–2011*

*A diagramon belül a felső szám a témához tartozó tanulmányok számát jelenti, az alsó a téma arányát az összes tanulmány %-ában.

Az 1. ábrában az első hat kategória megegyezik a Szociológiai Szemle tartalmával, emiatt az egyéb kategória nem a legutolsó 11., hanem maradt a 6. Látható, hogy a leggyakoribb téma a Szerepváltozások esetében is a munka és a karrier, valamivel magasabb arányban (28,0%), mint a Szociológiai Szemle esetében tapasztalható volt. Ezzel szemben a második a termékenység és gyermekvállalás témájához sorolható (13%), ez viszont az összes tanulmány tekintetében kisebb mértékű. A Szerepváltozások kötetében kisebb arányt jelenít meg a család, házasság és a nemek témaköre, mint a Szociológiai Társaság folyóiratában, viszont a nőkkel kapcsolatos kutatások körébe beemeli a közélet, politika, egészség, szegénység, bűnözés és devianciák, valamint az etnikum, cigányság kérdésköreit is.

Mivel a kategóriák értékelhető, ábrázolható kialakításához összevonásokat is alkalmaznunk kellett, megemlítjük, hogy a témák teljes katalógusa a Szerepváltozások kötetében ennél is bővebb, mert az egyéb kategóriában található két cikk a migrációval, egy pedig a nyugdíj témakörével is foglalkozik.

Amennyiben több szerző jegyezte a tanulmányt, és köztük férfi is szerepelt, abban az esetben a cikk szerzőjét férfiként jelöltük meg. A nőként jelzett cikkíróknak nők voltak a társalkotói is többes szerzőség esetében. A Szociológiai Szemle 34 tanulmánya közül 7 (20,6%) volt férfi munkája, két írás esetében nővel társszerzőségben. A Szerepváltozások 75 tanulmányából 24-et írt férfi, illetve társszerzőség esetén férfi is (32%). Ezeket mutatja az alábbi, 2. táblázatunk.

2. táblázat

A Szerepváltozások c. kiadványsorozatban megjelent tanulmányok száma a tanulmány tartalma és a szerzők neme szerint, db

A tanulmány tartalma	Szerző neme		Összesen
	férfi*	nő	
Család, válás	0	5	5
Termékenység, gyermekvállalás	5	5	10
Munka, karrier	2	19	21
Házasság, párválasztás	0	2	2
Nemek, gender	1	5	6
Egyéb, nem besorolt	1	3	4
Közélet, politika	3	2	5
Egészség	5	1	6
Szegénység	4	0	4
Bűnözés, devianciák	1	8	9
Etnikum, cigányság	2	1	3
Összesen	24	51	75

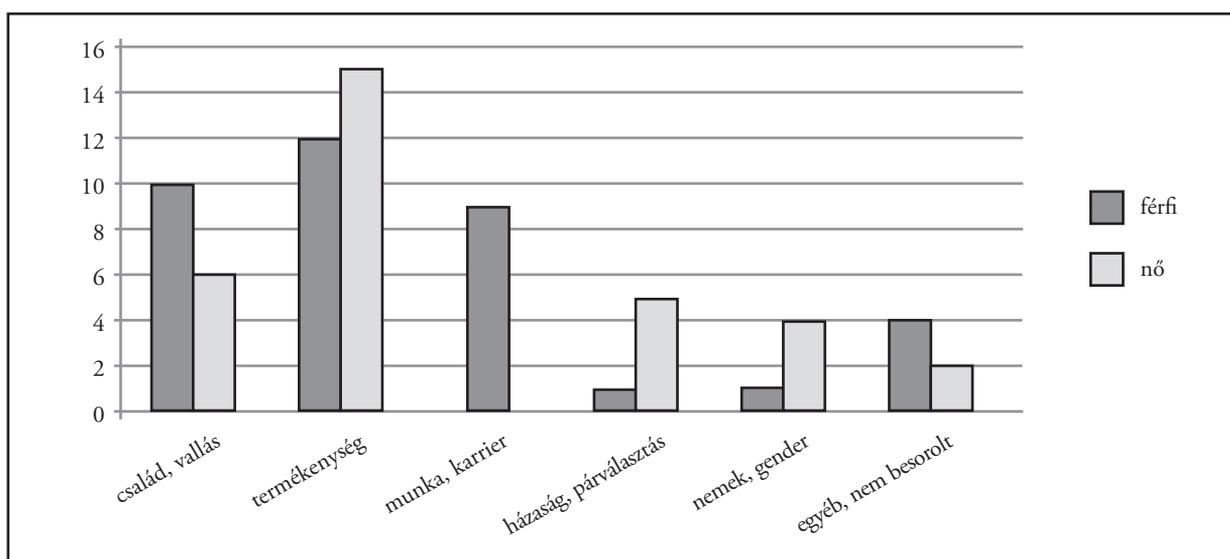
*Részben nővel társszerzőségben.

A 2. táblázatból azt látjuk, hogy a Szerepváltozások tanulmányírói közül a férfi szerzők leggyakrabban a termékenységgel és gyermekvállalással, illetve az egészséggel kapcsolatos témákban írtak vagy működtek közre, míg a nők a munka és karrier, valamint a bűnözés és a devianciák témakörében. A Demográfia c. szakfolyóirat

szerzői és témáinak vizsgálata ezzel részben öszszecseng, mert ebben a szaklapban 1995–2012 között a munka és karrier témában nem is írt férfi, a női szerzők pedig ebben a kutatói gárdában – a folyóirat jellegéből is következően – elsősorban a termékenység, gyermekvállalás témájában publikáltak (2. ábra).

2. ábra

A Demográfia c. folyóirat cikkei a tanulmány tartalma és a szerző neme szerint 1995–2012, db

A Demográfia folyóirat 1995–2012 között 69 olyan tanulmányt közölt, amelyet témája alapján vizsgálhatónak tartottunk, ebből 28 cikk szerzője vagy társszerzője volt férfi (40,6%). A cikkek témái lényegében csoportosíthatók voltak a Szociológiai Szemle esetében kialakított kategóriák szerint, és ha az időbeliségben vizsgálódunk, megállapíthatjuk, a vonatkozó témák jelentkezése jóval intenzívebb a 2000-es évek 2. felétől. A 69 cikkből 2005–2012 között 41 jelent meg (59,4%), ami azt valószínűsíti, hogy a családdal, nőikkel összefüggő témák iránti érdeklődés erőteljesebbé vált a korábbi időszakokhoz képest. Mind a férfi, mind pedig a női szerzők munkássága intenzívebb 2005-től a vizsgált témában, viszont a nőké fokozottabban: a Demográfiában a férfiak által (is) íródott 28 tanulmányból 15 jelent meg 2005-ben vagy utána (53,6%), női szerzők ebben az időszakban a 41 cikkből 26-ot jegyeztek (63,4%) (3. tábla).

Feltételezhetjük, hogy a Demográfia folyóiratban a férfi szerzők magasabb aránya a szaklap háttérintézményének munkatársi gárdája összetételével mutat összefüggést. A témába tartozó cikkek között 1992–1995 között szinte csak férfi szerzőt találunk ebben a folyóiratban. 1994-ben a Nemzetközi Családév alkalmából tudományos konferenciát tartottak a folyóiratot kiadó intézetben, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetben. A folyóirat 1994. évi összevont, 3-4. száma közli az előadásokat 14 db tanulmány formájában, ezek szerzői közt csak 3 nő volt.

A kiadványt megjelentető intézeti háttér tehát jelentősen befolyásolhatja a megjelenő cikkek szerzőinek nemi összetételét. Ezt tapasztaljuk a Társadalmi Riport kötetei esetében is, amelyik az 1990-es első megjelenés óta rendszeresen, két-

évente közöl tanulmányokat a magyar társadalom állapotát mutató kérdéskörökben. Ezek a tanulmányok többnyire a kiadványt megjelentető TÁRKI Társadalomkutatási Intézet vizsgálataihoz kapcsolódnak, ami a szerzői gárdát befolyásolja a nőikkel összefüggésbe hozható kutatások terén is. Ebben a körben 1990–2012 között 14 tanulmányt tudunk kiválasztani, ezek közül 9-et írt férfi, két esetben nővel közösen. A tanulmányokat tartalmilag is meghatározta a kutatóhely munkássága: részben megbízásaikból eredően is többször találunk közöttük családtámogatásokkal, családi jövedelmekkel összefüggő munkákat, mint a Szociológiai Szemle, illetve a Demográfia írásai között.

Összegzés

Bár a megjelent tanulmányok címeinek vizsgálata csak hipotetikus következtetések levonását teszi lehetővé, az áttekintésünk alapján megkövethetőnek tartjuk néhány további feltételezés felvetését.

A nőkre irányuló témák a 90-es évektől jelennek meg nagyobb számban, eleinte inkább az egyes szociológiai ágazatokon (család-, szervezet-, és munkaszociológia) és a demográfiai szakterületeken belül. Érzékelhetően a fiatalabb, a szakmai pályája elején járó női szociológus generáció gyakran talál témát, lehetőséget a saját nemével való foglalkozásban, ehhez rendelkezésre állnak külföldi kutatási előzmények, és a szakmai struktúrák változásában is megvan a fedezet: státusok, kutatási lehetőségek, külföldi kapcsolatok, valamint magának a Társadalmi Nem- és Kultúrakutató Központnak a létrejötte 2001 májusában.

3. táblázat

A Demográfiában nőkhöz köthető témákban keletkezett tanulmányok a szerző neme és a megjelenés ideje szerint

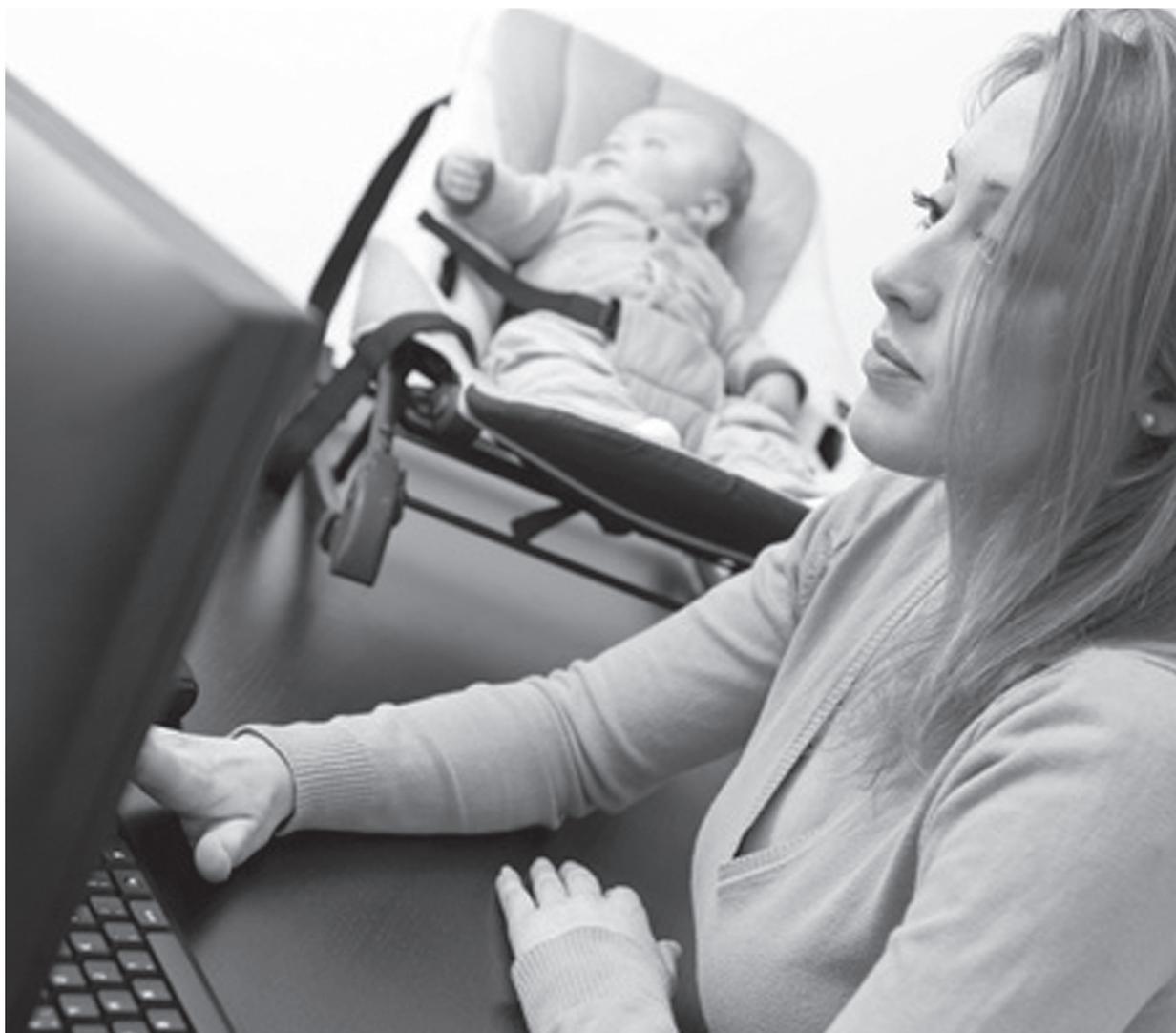
A cikk megjelenésének ideje	Férfi*	%	Nő	%	Összesen	%
1995–2004 között	13	46,4	15	36,6	28	40,6
2005–2012 között	15	53,6	26	63,4	41	59,4
Összesen	28	100,0	41	100,0	69	100,0

*Részben nővel társszerzőségben.

Az egyes témákkal kapcsolatos szerzőségben befolyásoló tényező többek között a szakmai periodika jellege és a kiadványt megjelentető intézmény kutatási irányultsága, de nem utolsó sorban a kutatói kérdésfeltevések, azaz a szerző munkásságának megcélzott területe is. Bár a nőket érintő kutatások elsősorban a nőket foglalkoztatják a társadalomtudományokkal foglalkozó értelmiségen belül – a tapasztaltak szerint leginkább a munka, karrier, vezetővé válás vonatkozásában –, de természetesen a kutatónők nem csak ezeken a területeken fejtenek ki munkásságot.

Ha bepillantunk a Szociológiai Szemle elődjének, a Szociológia c. folyóirat tartalomjegyzékébe is, azt a feltételezést fogalmazhatjuk meg, hogy az évtizedek során a nőkép a szakfolyóira-

tokban is változáson ment át. A rendszerváltás előtt még az ideológiailag determinált nő: a dolgozó nő képe dominált, ezt felváltja az emancipálódott, férfiakkal egyenlő karrierlehetőségeket igénylő nő képe, majd a közelmúltban a másság iránti toleranciát képviselő nő is kirajzolódik. Itt már nem az a kérdés, miért hátrányosabb a nők helyzete, már nem az emancipáció elfogadtatása a férfidominanciájú társadalommal, hanem magától értetődő már a nemek egyenjogúsága, a másság vállalása, mások mássága elfogadtatásának igénye. Mindez szemléleti változást is tükröz: az ideológiai nézőpont helyébe a szaktudományos lép, majd megjelenik külföldi hatásokra a gender szemlélet, amely a nemi hovatartozás szerint közelíti a társadalmat.

Kiss Sándor

Gyermekvédelem és nevelés összefogással Érden

Prológus

A gyermekvédelem célja a gyermekek védelme. Az adott korban, az adott helyzetben, az adott társadalmi normáknak, hagyományoknak, szokásoknak megfelelően és az adott gyermekvédelmi törvényekben foglaltaknak elfogadhatóan kell gondoskodni és nevelni a gyermekeket. Dr. Bagdy Emőke erről a következőket írja: *„A gyermekekről való gondoskodás és nevelésük elsősorban a szülők feladata, vagyis a családé. A tengernyi kritika ellenére egyetlen kultúra sem tudta a gyermeknevelés és utógondozás feladatát másfajta társas rendszerben jól megoldani, így nyugodtan állíthatjuk, hogy szükség van a családra mint fundamentális társas alakzatra.”*

A nevelés egy tudatos tevékenység, előzetesen meghatározott, átgondolt célok szolgálatában áll. A gyermekekről gondoskodni kell, nevelni kell őket, megfelelő környezetet biztosítani számukra, ahol biztonságban érzik magukat.

Mint minden, így a gyermekek nevelése is folyamatos változásokon megy keresztül. Van, amikor családi problémák miatt, van, amikor a technika fejlődése által, esetleg a gazdasági változások miatt egészen más irányba tolódnak el a hangsúlyok. A neveléshez hozzátartozik az egyéni, valamint a közösségi nevelés is, tehát a konstruktív életvezetés kialakítása már nem csupán az egyénnek, hanem szűkebb és tágabb közösségének is érdeke. A szakemberek ezért elsősorban arra törekednek, hogy a családot, mint a társadalom legkisebb, de egyben a legfontosabb egységét erősítsék és segítsék. Egy jól működő társadalomban a legerősebb közösség maga a család. A jól működő családok gyermekeiket szeretetben, értékrendjüket átadva nevelik fel, és így a társadalom hasznos tagjai lesznek.

Családok, gyermekek segítése Érden

Érden a családokat az egyház és az iskola mellett az egészségügyben dolgozók segítették. A Zöldkereszt Szolgálat munkája kiterjedt a házassági tanácsadásra, pályaválasztási tanácsadásra éppen úgy, mint egészségügyi ismeretek terjesztésére, anya- és csecsemővédelemre, kisgyermek és iskolás gyermek védelmére. Gyermeküdültetéssel is foglalkoztak. A második világháború után a védőnők, óvodák, iskolák foglalkoztak a gyermekek nevelésével, valamint a szakellátás. Az iskolákban voltak ifjúságvédelemmel foglalkozók, de egyre jobban érződött a szükséglet egy olyan szolgálatra, amelyik kimondottan a családon belüli gondok megoldásában tudna segíteni. Ez volt az az időszak, amikor kibontakoztak a polgári társadalom egész gépezetét, valamennyi értékét megkérdőjelező ifjúsági szemléletek – az értékrend nagyon megváltozott. A válások száma fokozatosan nőtt, a gyerekek az iskola után kulccsal a nyakukban csavarogtak, a szülők veszekedéseit így próbálták kikerülni. Pest megyében és az országban elsőként Érden jött létre 1983-ban a sérült gyermekeket ellátó fejlesztő napközi otthon Dr. Dizseri Tamás gyermekorvos kezdeményezésére, Paróczai Zoltánné irányításával. A családokat segítették elsősorban, a sérült gyermekek szüleit, mivel velük álltak kapcsolatban. Egyre jobban érződött az igény a hátrányos helyzetű családok részéről is a segítségre. Tarnóczy Istvánné Kaszap Mária 1987-ben Érden a római katolikus Karitászt vezetésére kapott megbízatást, és segítette a rászoruló családokat és erdélyi menekülteket. 1989. június 16-án, Érden kezdték el a munkájukat a Teréz Anya Nővérei, és ugyanebben az évben hivatalosan is létrejött a Családsegítő

Központ, melynek 2001-ig irányítója volt Tarnóczy Istvánné Kaszap Mária. A gyermekekkel való törődésre egyre nagyobb igény mutatkozott, és létrejött a Gyermekjóléti Szolgálat („Gyermekjólét”).

A Családsegítő Központ mellett Gyermekjólét

Az érdi Szociális Gondozó Központ engedélyét 1998-ban adta ki az önkormányzat a 27/1998- (II.19) ÖK határozat alapján. Mivel az Érd városában élők száma meghaladta a negyvenezer főt, ezért kötelezővé vált a Gyermekjóléti Központ létrejötte a 277/2004./XI.25. ÖK határozat alapján. 2010-ben Pest megye Módszertani Gyermekjóléti Központja volt Érden. A Zöldkereszt Szolgálat működését sem felelték el az érdek, mivel néhány érdi polgár adományából emléket állítottak a Zöldkeresztes Szolgálatnak. Az érdi Gyermekjóléti Központ munkatársai napi feladataik mellett egyre több programmal próbálnak megoldási lehetőségeket nyújtani a szülők, az iskolák és a gyerekek számára. A Gyermekjóléti Központ általános feladata, hogy a gyermekek testi, érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődését, személyi, vagyoni és egyéb jogait biztosítsa. Tájékoztatják ügyfeleiket és a hozzájuk fordulókat a támogatásokhoz való hozzájutáshoz. A családtervezési, pszichológiai, nevelési, egészségügyi, mentálhigiénés és a káros szenvedélyek megelőzését célzó tanácsadás vagy ezekhez való hozzájutás megszervezése is az ő feladatuk, de a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya támogatása, segítése is, valamint a veszélyeztetettséget előidéző okok feltárása, megoldási javaslatok készítése. A kialakult veszélyeztetettség megszüntetése érdekében – ha már nincs más megoldás – a gyermekjólét családgondozójának a feladata javaslatot készíteni a gyermek családjából történő kiemelésére. A kiemelt gyermek visszahelyezése érdekében a szülő és a gyermek közötti kapcsolat helyreállítása, az utógondozói szociális munka biztosítása nagyon lényeges, ezt ugyancsak a gyermekjólét munkatársa végzi.

Kudarok és csalódások elsősorban a szülők tekintetében érik a szakembert. Bőjte Csaba ferences rendi szerzetes, a Dévai Szent Ferenc Alapítvány alapítója erről így vall: *„Sajnos, találkoztam olyan szülőkkel is, akikhez mikor hazavittem a gyermekeiket, közömbösen fogadták őket, láttam olyan apai, anyai szívet, amiben nem mutatkozott meg a szülői szeretet, a gyermekek iránti ragaszkodás. De*

olyan gyermekszívet nem láttam, amelyik ne lángolt, lobogott volna, mikor a vér szerinti apja, anyja megjelent. Felejtenek mindent, mindent megbocsátanak, hajlandók mindent újrakezdeni, mindent felvetenni, szeretik a töpörödött, bűnöktől megsebzett, meggyötört szüleiket. Isten ilyen csodálatosnak teremtette a gyermeki szívet.” A Gyermekjólét általános feladatain túl a gyermekek családban való nevelésének elősegítése, a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzése érdekében igényeiknek és szükségleteiknek megfelelő önálló egyéni és csoportos speciális szolgáltatásokat és programokat is nyújt. Többek között: kapcsolattartási ügyeletet, utcai és lakótelepi szociális munkát és készenléti szolgálatot is biztosít. A zavartalan kapcsolattartás lebonyolítása érdekében szükség szerint az első kapcsolattartást mediáció előzi meg. A kidolgozott kapcsolatügyi protokollt – amelyet Csontos Éva családgondozó dolgozott ki – a kapcsolatügyi házirenddel együtt ismertetik az ügyfelekkel, és utána, ha elfogadják, megkötik az együttműködési megállapodást, majd ezek alapján felajánlják a mediálás lehetőségét a kapcsolattartások zavartalan és mindenkinél megfelelő módja érdekében. A kapcsolatügyi mediáció megállapodás létrejötte után a megállapodásban foglaltak maradéktalan megvalósításában is segítenek. A mediálást az érdi Gyermekjóléti Központnál minden olyan ügyben használják, ahol a felek közötti probléma külső szakember segítségével nélkül nem kezelhető. Egyre több olyan eset van, ahol a szülők és gyermekük, vagy a két szülő közötti konfliktust egy mediátor segítségével meg lehet oldani, így a probléma megoldódik, és nem kerül sor más hatóság közreműködésére. Az esetek többségében már az első alkalom eredményre vezet.

A kapcsolattartási ügyelet célja a gyermek és a kapcsolattartásra jogosult szülő vagy más kapcsolattartásra jogosult személy számára a találkozásra, együttlétre alkalmas semleges hely biztosítása. Ezt az ellátottak köre, az önként a gyermekjóléthez forduló helyi lakosok vagy a bíróság által odairányított családok, illetve a gyámhivatal által odairányított családok számára biztosítják. Az utcai és lakótelepi szociális munka egy komplex tevékenység, mely a szociális munka eszközeivel a város területén intézményi, csoportos és egyéni esetkezelés keretében végez preventív tevékenységet. Célja a gyerekek elérésével a veszélyeztetettség csökkentése, a devianciák felé sodródás megelőzése. A szabadidős tevékenységeket szoros együttműködésben végzik az utcai és lakótelepi szociális munkával.

Kiss Sándor

Prevenációs programok a Gyermekjólétben

Bereiné Petrik Mária, az érdi Gyermekjóléti Központ vezetője munkatársaival együtt azon dolgozik, hogy a gyerekek örömmel és érdeklődéssel járjanak iskolába. Kiemelt feladatnak tekintik a tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek korrepetálását, vizsgára való felkészítését. A cél az, hogy fizikálisan és szellemileg is megmozgassák a programra vállalkozó gyerekeket. Szerveznek gyakorlatúrákat a Csuka Zoltán Emlékházhoz, hogy jobban megismerjék az irodalomszervező-író munkásságát; a helyben élő és alkotó Domonkos Béla szobrász pedig műhelyében és galériájában fogadja az érdeklődő gyerekeket, akárcsak Eöry Emil képzőművész. Bíró András költő, író kertjében mesélt a kutyavári romról a gyerekeknek, Büki Attila író pedig saját mesét olvasott fel háza udvarán. Az Érden található templomokat, kápolnákat gyalogtúrák alkalmával ismerik meg még jobban a diákok. A Gyermekjóléti Központ az Erzsébet-program keretében működő Erzsébet-táborba is visz gyerekeket.

Az intézmény munkatársai esetmegbeszélésein egyre többször hangzik el az a felismerés, hogy az óvodáskorban kell elkezdeni a családi életre nevelést. Bereiné Petrik Mária örömmel támogatta Abrudbányai Tímea családgondozót a Baba-Mama Klub létrehozásában, a helyszín az Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda klubhelyisége.

Idén a Központ pályázatot hirdetett az érdi iskolák 5–12 évfolyamos osztályai számára „Érd legösszetartóbb osztálya” témakörben. A pályázat célja, hogy minél összetartóbb osztályok, közösségek alakuljanak ki. Bakondi Józsefné, a Gyermekjóléti Központ helyettese, aki szoros kapcsolatban áll Kalányos Éva roma referenssel, a pályázat legnagyobb népszerűsítője. Meggyőződése, hogy egy jó osztályközösség nagy hatással tud lenni nemcsak az osztályba járó tanulókra, de az iskola többi osztályára, sőt a városi iskolákra is.

Józsa Bettina családgondozó prevenációs programot dolgozott ki óvodák számára, amely segítségével játékosan, meseszerűen ismertetik meg a kicsikkel a Gyermekjólét munkáját, remélve, hogy ezáltal a szüleik is jobban odafigyelnek

családi életükre, esetleg még a gondjaik kezdetén szakemberhez fordulnak, hogy kiküszöböljék az esetleges válságot. A programban rövid mesék és gitárral kísért játékos dallamok hangzanak el a jóságról, szeretetről, az egymásra való odafigyelésről. A város nevezetességeiről mesébe szőtt történeteket hallhatnak a gyerekek, amit azután azok meglátogatása követ. Mindezzel az óvónők áldozatos munkáját próbálják kiegészíteni, támogatni őket, hogy a szülőket könnyebb legyen meggyőzniük, ha bukkánókat észlelnek a családi életükben. Ugyanis Dr. Ranschburg Jenő a következőt vallja: „A családi konfliktusok lényege sokkal inkább az olyan tranzakció, amit úgy nevezünk, hogy rejtett tranzakció. Amikor nem arról beszélünk, ami tulajdonképpen a kommunikáció lényege.” Az óvodában a gyermekek eljátsszák az otthoni gondokat. Amit a szülők esetleg nem is érzékelnek problémának, azt a kisgyerekek érzékeny és őszinte lelkükkel észreveszik és adják is a jelzéseket. Sok esetben a szülők csak akkor veszik észre az előttük felgyülemlt feladathalmazt, mikor már higgadtan képtelenek a jó megoldásra koncentrálni. Farkas Zoltán könyvében a következőket írja: „Minden ember jellemrajza olyan, mint az olajfestmény. Messziről harmonikus, hibátlan szépséget mutat. Színek és vonalak úgy olvadnak egybe, hogy gondolat, élet és lélek sugárzik belőlük. De ha közelebb megyünk, mindinkább elválnak a színek, törnek a vonalak, kiütkeznek az érdes festékcsoportok s lélekharmónia helyett zavaros festék – kakofónia fogad.” A családi életre nevelés is erről szól: meg kell tanulnunk azt a pontot, azt a célt követni, ami előre tud vinni bennünket. Az élénk táruló látványtól nem kell megrettenni, hanem felfedezni benne a hasznosat, a szépet, a jót. Folyamatosan törekedünk kell arra, hogy a lehető legtökéletesebb legyen minden, holott mindig fogunk találni hibát vagy nem tetszőt az életünkben.

Rákosi Aglája, az Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda irányítója munkatársaival együtt segítséget nyújt a munkahelykeresésben, önéletrajzírásban a fiataloknak. A hátrányos helyzetű fiatalok számára ismeretet és segítséget tudnak nyújtani az e-társadalomba való minél jobb beilleszkedésbe, az otthoni hátrányok kiküszöbölése, a felzárkózás elősegítése érdekében. Érdekes és hasznos programokat is szerveznek a fiatalok számára, filmklubot, kreatív kézműves foglalkozásokat.

Együttműködés a Boldog Ceferino Alapítvánnyal

A Gyermekjóléti Központ vezetője vette fel a kapcsolatot Gáspár Csabával, a Boldog Ceferino Alapítvány munkatársával, és megkérte, hogy az érdi iskolásoknak is tartsanak rendhagyó osztályfőnöki órákat. Az időpontok egyeztetését az alapítvány munkatársai és az iskolák között a Központ segítette. A Boldog Ceferino Alapítvány munkatársai a rendhagyó osztályfőnöki órákon a Magyarországon élő cigányok kultúráját, szokásait, hagyományait, valamint történelmi múltját ismertették. Ceferino Giménez Malla életéről is beszéltek, valamint arról, hogy ő az első cigány, akit a katolikus egyház boldoggá avatott. Az előadók saját életútjukon keresztül bemutatták a tanulás fontosságát, jelentőségét.

Az előadásokat nagyon fontosnak tartom, mivel úgy vélem, hogy a tucatfilmek és a vulgárizáló kultúra változatos eszközei hozták világra és emelték valóságos történelmi dogma szintjére a mindenért kizárólag vádolható kisebbséget – vagyis a cigányságot – a minden rosszért a felelősséget egyedül viselő bűnös nép mítoszára. Mi is kellene ahhoz, hogy a szíveket olykor elszorító görcsös indulatok végre felengedjenek, hogy az oly hosszú időn át folyvást csak vastagodó jégkéreg egy nap valóban olvadni kezdjen? Gondolok a közös múltra, az együtt elszenvedett méltatlanságokra, a nacionalizmust kizáró hazafiság követelményére, és különösen arra a tényre, amelyről keveset beszélünk manapság: hogy összetartásra lenne szükség. Születésétől fogva minden ember, minden kisebbségi népcsoport, minden nemzet és nemzetiségi ártatlan, és a bűnösök fiai és unokái is büntelnek mindaddig, amíg maguk valamiféle rájuk bizonyítható bűncelekményt el nem követnek. A történelmi fejlődés eltérő fázisaiból adódóan méltányosságok és igazságtalanságok, jogos vágyak és önző reménységek, indokolt aggodalmak és görcsös félelmek, amik mind döntő módon járultak hozzá ahhoz, hogy Európában nem tudott kialakulni egységes, humánus álláspont az ésszerű és irracionális kategóriák megítélésében. Ezt következő, aprólékos munkával lehet megváltoztatni és jó irányba fordítani a dolgot.

Az önneveléshez szükséges készségek és attitűdök kialakulásának fontossága egyre inkább felértékelődik a mai világban. Lépten-nyomon

halljuk, hogy a mai gyerekek nem beszélgetnek, s gátló tényezőként szinte azonos módon jelöli meg mindenki a mértéktelen televíziózást, videózást, számítógépezést. A szülők, a család, a gyermekekkel foglalkozók éppen saját felelősségüket felejtik ki. A lényeg az érzelmi odafordulás, az elemi kíváncsiság felkeltése, vagyis a motiváció, amely rábírja a gyereket a hasznos foglalkozásokra, amiből a legtöbbet ő és családja profitálhat, és nem utolsó sorban a társadalom.

Az előadások hasznossága több rétegű. A cigány tanulók láthatják, hallhatják, hogy származástól függetlenül van lehetőség elérni álmaikat a következetes tanulással. A nem cigány tanulók ugyancsak szembesülhetnek az előadásokon azzal, hogy a Magyarországon élő cigányoknak is van történelmi múltjuk, és ők is rendelkeznek kimagasló teljesítményeket elérő egyéniségekkel. A tolerancia alapvetően a másság elfogadását, a mássággal szembeni türelmet jelenti. Ha gyengén vagy egyáltalán nem érvényesül ez az elv, nem lehet útját állni a negatív megkülönböztetéseknek, amelyek magatartások, életformák vagy más sajátosságok elítélése alapján akár az elemi létfenntartás jogát is megkérdőjelezhetik azoknál, akiket segítségre méltatlannak tartanak. Ennek a programnak egyik fontos célja a tolerancia erősítése is.

A Gyermekjólét közvetítőként

Érden elsőként a Kós Károly Szakképző Iskolában tartott előadást Gáspár Csaba, majd folytatódott a kezdeményezés a Móra Ferenc Általános Iskolában a magyar kultúra napján a Boldog Ceferino munkatársainak közreműködésével. A rendhagyó osztályfőnöki órán a diákok mellett a pedagógusok is érdeklődéssel hallgatták az előadókat, akik többek között Lakatos Menyhért író munkáiról beszéltek. Balogh Elemér még megemlítette Chóli Daróczi József költő, Bari Károly, valamint Szakcsi Lakatos Béla, Snétberger Ferenc és Pege Aladár nevét is. Gáspár Csaba pedig Székely János: Cigány népismeret című könyvét adta körbe a gyerekeknek. A szünetben is folytatódott a beszélgetés, a gyerekek körbevették az előadókat. A Teleki Sámuel Általános Iskolában külön a két nyolcadik osztály és külön a két hetedik osztály számára is kérték a rendhagyó osztályfőnöki órát.

Az előadókat hallgatva Lakatos Menyhért: Akik élni akartak című könyvének (mely a Magvető Könyvkiadónál 1982-ben jelent meg) 116. oldalán lévő sorai jutottak eszembe: *„A falon csüngő bíborköntösös szentek szemrebbenés nélkül bámulták át az elmúlt évtizedeket, belesárgultak, belélfakultak, de soha nem veszítették el bizalmukat.”* Úgy éreztem, ezek az előadók is megtartották bizalmukat a jó és az igaz iránt, és próbálják átadni a jövő nemzedékének is. Lakatos Menyhért könyve 133. oldalán így folytatja: *„És akik azt hiszik, hogy a vágyak nem múlnak el teljesülés nélkül, azok nem csalatkoznak.”* Úgy gondolom én is, akik nagyon akarnak valamit és tesznek is érte, azoknak teljesülnek a vágyaik. Gáspár Csaba élet-történetéből kiderült, hogy Fóton nevelkedett, a gyermekvárosban. Majd nevelőszülőkhöz került, aztán fiúotthonba Érden, ahol az otthonvezető Tomanek Sándorné, a kedves Ici néni mindenben segítette. Akárcsak Hegedűs Ágota, a ceglédi Dózsa György Szakkollégium igazgatónöje, és az érldligeti plébános Filó Kristóf atya, aki a fiúotthonba is bejárt, hogy néhány jó szóval, tanáccsal segítse az ott lakókat. Gáspár Csaba szakács lett, majd munka mellett leérettségizett, elvégezte az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán a két éves ifjúságsegítő szakot. Így valóra vált álma. Jelenleg a Béke Gyermekotthon dolgozója. Hálát ad a Jóistennek, hogy a Kissné Oláh Anita irányítása alatt lévő Boldog Ceferino Alapítvány tagja. Kacsaringós, döcögős volt az út, míg eljutott idáig, de az a jó, hogy vannak olyan emberek, akik hisznek vágyaik, álmaik teljesülésében, és küzdenek is érte.

Úgy érzem, a Boldog Ceferino Alapítvány munkatársainak sikerült előadásukkal jó néhány diákot a tanulás, a tudás ösvényére terelniük és az elfogadás, tolerancia, a szeretet, megbecsülés és a hit útjára vezetniük. Előadásukkal utat és reményt mutattak, és hitet adtak a hallgatóságának. Mivel a cigánygyerekek többsége saját környezetében nem lát követendő példát, alig feltételezhető, hogy önmaguktól értékes képzésben vennének részt egy magasabb iskolai fokozat megszerzéséért. A cigányságot érő társadalmi egyenlőtlenség feloldásának egyik legfontosabb feltétele az iskolai rendszer filozófiájának megváltoztatása. Az iskolarendszer elsősorban az oktatás folyamatában foglalkozik a gyerekekkel, a nevelés a szülőre maradna, aki többségében ennek a feladatnak nem tud úgy eleget tenni, hogy a mai elvárásoknak minden téren

megfeleljen. Ezért már az óvodában és az iskola alsó tagozatában jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a nevelésre.

Az érdi Gyermekjóléti Központ vezetője nagy örömmel fogadta az iskoláktól a visszajelzéseket és az érdeklődést. Az Érdligeti Általános Iskola igazgatónője, Vargáné Balogh Erika, Lukácsiné Sós Szilvia igazgatóhelyettesével örömmel kapcsolódott be a preventációs programba, hozzátéve, hogy remélik, a program a következő tanévben is folytatódik. A Gárdonyi Géza Általános Iskola és Gimnáziumban is sikeres volt az előadás, akárcsak a Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskolában, ahol nagy örömmel várják a szeptemberi folytatást. A Batthyány Általános Iskola és Sportiskolában szintén kérték, hogy legyen folytatása a programnak, mondván, csak akkor lesz igazán kézzel fogható eredménye. A program sikerét mutatja továbbá az is, hogy a Velencén lévő Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Diákotthon és Gyermekotthon tanulói és tanárai sem elégedtek meg az egyórás előadással, a gyerekek arra kérték az előadókat, ne tartsanak szünetet, s a második óra elteltével, a kicsengetés után sem lankadt az érdeklődés. Jómagam is jelen voltam a programon, s hogy a gyerekek nemcsak figyeltek, de kérdeztek és történeteket meséltek maguk is, az az előadók előadásmódjának is köszönhető volt. Balogh Elemér elkezdett játszani a hagyományos, régen vízholdásra használt kannán, amikor újból kicsengettek, de csak néhányan rohantak el a mosdóba, a többség ülve maradt és hallgatták az előadókat. Nagyon remélem, hogy az előadók számára is bebizonyosodott, hogy fontos ennek a programnak a folytatása.

Az előítélet megszüntetéséhez nem pusztán a diszkriminatív tetteket kell megfékezni, hanem azon kell változtatni, ahogyan az emberek egy másik nemzetiséghez tartozó, más vallású, más bőrszínű embertársaikról gondolkodnak, és amit irántuk éreznek. Azért tudnunk kell azt is, hogy a cigányság sem egységes. Szuhay Péter a következőket írja tanulmányában: *„A különböző anyanyelvű cigány etnikai csoportok annak ellenére, hogy egyes alcsoportjaik megközelítően azonos »életforma-csoport» »tudományos képzetét» keltik, továbbra is fenntartják a csoportok közötti rivalizálás gyakorlatát, és megpróbálják az etnikai csoportokat a cigányság hierarchikus rendjébe sorolni. Egységes, mindenki által elfogadott hierarchiát azonban így sem tapasztalhatunk.»*

A Boldog Ceferino Alapítvány által elkezdett program bármennyire aprócska lépés is, de egy lépés az előítéletek feloszlásáért. Az óvodákban is értelme lenne előadásokat tartani, és így folytatni az iskolákban a preventációs programokat. Martin Luther King álma még nem valósult meg, de a változások tapasztalhatók. Nem könnyű eldönteni, hogy van-e bennünk valamilyen előítélet, akár tudatában vagyunk ennek, akár nem. Úgy gondolhatjuk, hogy mindenféle emberrel toleránsak vagyunk, az is lehet, hogy megmagyarázzuk, miért van alapos okunk rá, hogy bizonyos embercsoportokra rossz szemmel nézzünk.

A Boldog Ceferino Alapítvány által elkezdett programra pontosan azért van szükségünk, hogy egyre többen tudjunk szakítani az előítéletekkel. Minden tett, cselekedet, erőfeszítés értük és értünk van, hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy itt nemcsak róluk, hanem rólunk is szó van. Az nagyon jó dolog, hogy tanult roma fiatalok vezetik a programot, ennek ellenére úgy tűnik nekem, mintha szándékukat valamiféle félszeg szemérmesség, a bizonytalan fogadtatástól való félelem bénítaná. Úgy gondolom, stratégiánk alapja nem lehet más, mint az elkezdett gyakorlat, vagyis hogy a cigányok nélkül és ellenükre felemelkedésüket nem biztosíthatjuk, bármennyire is ezt akarjuk elősegíteni. A feladat komplex és összetársadalmi. Mindenoldalú erőfeszítéseink, áldozatvállalásaink csak akkor érik el a kívánt eredményt, ha vele párosul a cigányság tudatának, jó értelemben vett öntudatának, átformálása is.

Együtműködés és összefogás

Érden a Szociális Gondozó Központ Récsei Krisztina vezetővel azon dolgozik, hogy az intézmények között minél kézzelfoghatóbb és eredményesebb legyen az együtműködés és összefogás.

Az érdi Gyermekjóléti Központ együttműködik az érdi iskolákkal, óvodákkal, az Érden lévő Családok Átmeneti Otthonaival, a Fészek Gyermekvédő Egyesülettel, az érdi fiúotthonnal, a LEA anyaothonnal, az „Ága-Boga” Nagycsaládosok Érdi Egyesületével, a Dr. Dizseri Tamás Habilitációs Központtal, a Leállósáv Drogkonzultációs Irodával, az Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodával, a Kábítószerügyi Egyeztető Fórummal, a Csuka Zoltán Városi Könyvtárral,

a Magyar Földrajzi Múzeummal, a Szepes Gyula Művelődési Házzal, a Dr. Romics László Egészségügyi Intézménnyel, a Boldog Ceferino Alapítvánnyal és lelkipásztorokkal, az Érden élő művészekkel, és a Családsegítő Központtal, akikkel a legszorosabb az együttműködés.

Epilógus

A család kellene legyen az a hely, ahol mindig talál az ember nyugalmat, segítséget, biztonságot és szeretetet. A szeretetben van a leghatalmasabb kényszerítő erő, de abban van a legtokéletesebb szabadság is. A szeretet olyan az emberi szívnek, mint az üvegnek a gyémánt. Sok szív van vastag üvegből, és csúszkálunk csak rajta, és a szeretet szó helyett csak összekarcoljuk a szívet, és fájdalmat okozunk neki, pedig valójában nem azt akarjuk. A szülők sok esetben csak összekarcolják a gyermeki szíveket, fájdalmat okozva nekik, és rossz példát mutatnak, melyet a szakemberek segítségével és hittel még helyre lehet hozni, mielőtt nagyon késő lenne. A családi élet kiszámíthatósága növeli a biztonságot a családban, ezért becsljük meg és értékeljük a felelősségvállaló házassági kötelekeket, alakítsuk ki a családban az együttélés szabályrendszerét, és védjük a magunk építette családi fészünkét! A gyermekeket legjobban saját családjuk tudja megvédeni. A család a példamutatásával neveli legjobban gyermekét. A jó, harmonikus életet élő család jól nevel, és az elé kerülő problémákat megoldja, nem futamodik meg előle.

A Gyermekjóléti Központ munkatársainak elsődleges feladata az kellene legyen, hogy programjaikkal a családok mellett mindig jelen legyenek, és folyamatosan a nevelést segítsék. Az oktatás mellett a nevelésre legalább annyi, de inkább még több időt kellene fordítani, mert a nevelés/nevelődés sok egyéb mellett az egyik legfontosabb szelete az életünknek, hiszen általa alakul és alakítható életünk, jövőnk. Az a gyermek, aki nem találkozott szerető szülőkkel, maga is nehezen lesz szerető szülője gyermekének. Ma gyermekvédelemről beszélünk, próbáljuk megmenteni a széteséstől a családokat, ahelyett, hogy azzal foglalkoznánk, hogyan tudjuk még szebbé, jobbá, harmonikusabbá tenni a családot. Sajnos az gyerekek és a szülők értékorientációja egyre szé-

lebb szakadékkal távolodik egymástól. Ez nem helyes. A szakembereknek egy olyan családmódellet kellene felmutatni, ami a nevelésre helyezné a hangsúlyt, és az értő szeretetre, gyakorlatias családra. Az emberek, ha az energiáikat nemcsak az anyagi kellékek megszerzésére fordítanák, hanem a családjukra, közös beszélgetésekre, programokra, máris harmonikusabb életet élhetnének. A család attól válik harmonikussá, hogy a felek életsorsukat racionálisan irányítják – ez kemény munka, mert elsősorban az egyén saját magát és indulatait kell figyelje, vágyait úgy koordinálnia, hogy ne bántson meg senkit. Ez pedig elsősorban a neveléstől függ.

A Gyermekjólétben dolgozó szakembereknek a családok és a gyermekek nevelése terén még bőven van tennivalójuk. A szemléletváltozás útján már elindultunk, és a harmonikus, biztonságot nyújtó családok iránt megnőtt a vágy. Egyre többen találnak rá az élet értelmére és értékeire. Ebben a munkában a szakemberek mellett egyre többen segítenek a családoknak, amiben nagy szerepet játszanak az értéket teremtő civil szervezetek, a nagy családok összefogásai és országos szinten működő egyesületük. Példájukkal nagyban hozzájárulnak a jó irányba történő szemléletformálásához, megkönnyítve ezzel a szakemberek munkáját is. A Boldog Ceferino Alapítvány munkatársai programjukkal az osztályközösséget, a másság elfogadását erősítették.

Irodalom

Bagdy Emőke – Kalo Jenő – Popper Péter – Ranschburg Jenő (2007): A család: harcmező és békesziget, Saxum Kiadó

Farkas Zoltán (1941): Foglyok anyyala, „Evangélikus Élet” kiadása

A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata (1994), Pont Kiadó, Budapest

Iránytű a Végtelenhez – Csaba testvér gondolatai az isteni parancsolatokról (2011), Helikon Kiadó, Budapest

Gáspár Károly (2004): Gyermekvédelmi és gyámügyi kézikönyv, Budapest.

Lakatos Menyhért (1982): Akik élni akartak, Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Magyar Tudomány: A legnagyobb kisebbség, Tanulmányok a cigányokról 1997. június

Bóí Anna

Az iskolai közösségi szolgálat szerepe az egyén és a társadalom életében

Egy gyermek felnevelése több szereplő együttműködésén alapul, de a család elsődlegessége meghatározó. A közoktatási intézmények csak másodlagos szocializációs színterek, még úgy is, hogy a gyermek több időt tölt ezeken a másodlagos szocializációs színtereken, mint családjával. Ugyanakkor az iskolák képesek lehetnek olyan minták közvetítésére, melyek megvalósulása esetén nemcsak a gyermek, hanem a család, nagyobb távlatokat tekintve pedig a társadalom is fejlődik, boldogabbá, segítőkészebbé, sikerebbé válik. Így a tanárok és az iskolarendszer szerepét egy szélesebb társadalmi összefüggésben is érdemes vizsgálni. A köznevelési törvény elfogadásával bevezetésre kerülő Iskolai Közösségi Szolgálatban¹ rejlő pozitív, személyiségfejlesztő hatások lehetőségéről szeretnék néhány gondolatot megosztani, mivel a szabályozás életbe lépése változásokat generálhat az egyének, családok és intézmények szintjén, és továbbgyűrűzve az egész társadalomra kifejtetheti hatását. A továbbtanulás szempontjából szintén fontos ez a tevékenység, hiszen lehetőséget kínál az iskolán kívüli kapcsolatépítésre, tapasztalatszerzésre, felelősségvállalásra, gyakorlatlatszerzésre.

Az elmúlt tíz évben gyakorló pedagógusként egyik ötletgazdája és kivitelezője voltam olyan projekteknek, melyek célja a projektekben részt vevő tanulók szociális és életviteli kompetenciáinak fejlesztése volt. Azt tapasztaltam, hogy sem a szülők, sem a pedagógusok, sem a társadalom tagjai között nem volt hagyománya az önkéntes munkának. Az iskolai közösségi szolgálatokról az elmúlt hónapokban egyre többet lehetett hallani, de az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet által létrehozott Közösségi Szolgálat Portált olvasva azzal is szembesülünk, hogy 2013 nyarán a pedagógusok-

nak még csak 19%-a vett részt az Iskolai Közösségi Szolgálat programban, 62%-a csak hallomásból ismerte, 19% környezetében már működött, de ő még nem vett benne részt.²

Azok közé a szerencsések közé tartozom, akiknek már saját élményük van a gimnazistákkal, szakközépiskolásokkal végzett önkéntes munka pozitív hatásairól. Gondolataim megosztásával szeretném felhívni a figyelmet a jó cselekedetek léleképítő hatásaira, és a köznevelés területét érintő önkéntes tevékenységekben rejlő lehetőségekre. Ennek a dolgozatnak a keretei között arra vállalkozom, hogy némi szakirodalmi áttekintés mellett megosszam saját pozitív tapasztalataimat az olvasóval.

Az iskolai közösségi szolgálat fogalma, hatása az intelligencia fejlesztésére

Az iskolai közösségi szolgálat az érettségi vizsga előtt álló 9–11. évfolyamos tanulók által végzett egyéni és közösségi javakat szolgáló tevékenység. Legalább ötven órás, szervezett keretek között folyik, egyéni vagy csoportos formában, anyagi érdekektől függetlenül. A közösségi szolgálat teljesítését a tanulók számára három évre arányosan elosztva kell megszervezni az alábbi területeken: óvodás korú, sajátos nevelési igényű gyermekekkel, tanulókkal, idős emberekkel közös sport- és szabadidős tevékenységek, valamint egészségügyi, szociális, jótékonyági, oktatási, kulturális, közösségi, környezet- és természetvédelmi, valamint katasztrófavédelmi területen folytatható tevékenységek. A segítsérről a tanulók kötelesek naplót vezetni, amelyben rögzítik, hogy mikor, hol, milyen időkeretben és milyen tevékenységet

folytattak alkalmanként legkevesebb egy, legfeljebb háromórás időkeretben. A közösségi szolgálat koordinálását a közoktatási intézményekben koordináló pedagógusok végzik az érintett osztályfőnökök és a tanulók közösségi szolgálatát befogadó intézmények által kijelölt mentorok bevonásával. Fenti szakemberek azon túl, hogy szervezik és segítik a tanulókat közösségi szolgálatuk végzésében, legfeljebb ötórás felkészítő, majd legfeljebb ötórás záró foglalkozást is tartanak.³

Az Iskolai Közösségi Szolgálat keretein belül örömmel végzett tevékenységek a szociális és életviteli kompetenciák fejlesztése mellett a tanulók intelligenciáját is fejleszthetik, mellyel új lehetőséget teremthetnek a kamaszok személyiségfejlődése terén. Az elmúlt évek kutatásai ráébresztettek bennünket, hogy az intelligencia egy többtényezős, összetett folyamat,⁴ és a dolgokhoz való hozzáállásunk életünk minőségének meghatározója. A pozitív pszichológia képviselői⁵ szerint az AQ⁶ nemcsak fontos az ember jólléte szempontjából, hanem tanulható, tanítható tényező is. Feltételezésem szerint a jól végzett iskolai közösségi szolgálat jellemformáló, preventív tevékenység. Olyan szemléletváltást idézhet elő tapasztalati úton a résztvevőiből, amely már egy generáción belül éreztetheti áldásos hatását a társadalom tagjainak jólléte szempontjából, általa ugyanis az üzleti életből ismert AQ bevihető a középiskolák világába, ahol az IQ⁷ mellett néhány évtizede megjelent az EQ⁸ is, hiszen az okosság mellett kirajzolódott egy másfajta okosság, amit Daniel Goleman érzelmi intelligenciának nevez.⁹

Az Európai Közösség ifjúságpolitikája és az Iskolai Közösségi Szolgálat összefüggései

Az alacsonyabb születési ráták és az élettartam növekedésének együttes eredményeként társadalmunk öregszik. Az ifjúságpolitika törekvései lehetőségként tekintenek a fiatalokra. Az Európai Közösség Bizottsága 2001-ben Brüsszelben kiadta az ifjúságpolitikáról szóló Fehér Könyvet.¹⁰ A Fehér Könyv olyan forrásmű, amely gyakorlati segítséget nyújt a tagállamoknak egy-egy tevékenységük koordinálásához. A fiatalok egyre több időt töltenek el az oktatásban, később lesznek a munkaerőpiac szereplői, később alapítanak családot és válnak teljesen önállóvá. Az iskolákban, egyete-

meken, szakmai képzéseken zajló formális tanulás, akárcsak az e kereteken kívül zajló nem formális és informális tanulás elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy kifejlesszék azokat a készségeket, amelyekre manapság szükségük van.¹¹ Az lenne a kívánatos, hogy Európa építésében ne problémaként tekintsünk a fiatalokra. Az a cél, hogy Európa társadalmában valódi, felelősségteljes szerepet kapjanak.¹² A rájuk irányuló befektetés jelenlegi és jövőbeli társadalmunk gazdagságába való befektetés, amely elősegíti, hogy Európa legyen a világ legversenyképesebb tudás alapú gazdasága. Azt várjuk tőlük, hogy ebben a bizonytalan, értékvesztett világban újfajta társadalmi kapcsolatokat alakítsanak ki, legyenek szolidárisak, tudjanak a különbözőségeik ellenére harmonikusan együtt élni, tartalmas, kiegyensúlyozott életet teremtve önmaguk és környezetük számára. Ha lehetőséget teremtünk arra, hogy elmondják és megvalósítsák ötleteiket, pozitív erőként jelenhetnek meg. A fiatalok kulturális különbözőségeiktől, társadalmi hovatartozásuktól, gazdasági helyzetüktől függetlenül teljesen hasonlóak abban a tekintetben, hogy legfontosabb célkitűzéseik között a társadalmi jóllét elemei találhatók: az értelmes, kiteljesedésre lehetőséget adó munka, az egészség és a valahová tartozás élményét adó emberi kapcsolatok.¹³

Az első lépés a pozitív erőként való megjelenéshez saját közvetlen környezetükben (iskolában, kerületben, városban, ifjúsági házban, szervezetben stb.) döntő fontosságú. Ez a lépés ad lehetőséget arra, hogy szert tegyenek a következő lépésekhez szükséges önbizalomra és gyakorlatra. Továbbá, különösen a helyi közösségekben, a közéletben való részvétel olyan változásokat eredményezhet, amelyek kézzelfoghatóak, láthatók, és amikről maguk is megbizonyosodhatnak.¹⁴ Azzal, hogy részt vesznek közösségi tevékenységekben, hozzájárulnak a társadalom szolidárisabbá válásához. Az lenne a szerencsés, ha ezek a tevékenységek élénkítenék a kreativitást, ösztönöznék a pozitív tapasztalatok cseréjét, és elősegítenék, hogy a fiatalokra erőforrásként tekintsünk. E szemléletmód segítségével megteremthetők a fiatalok teljes körű szerepvállalásának feltételei a demokratikus, nyitott és gondoskodó társadalmakban. Mindez visszatükröződhet majd a fiatalok életérzésében, a jelenlegi döntéshozó rendszerekbe vetett bizalom visszaszerzésében és az egész társadalom életében. Minőségi változást eredményezhet az idősek és fia-

talok közötti kapcsolatokban és hosszú távú pozitív hatásai lehetnek a generációk között. Nemcsak a fiatalok és szüleik vagy nagyszüleik közti kapcsolatot megváltozásának lehetőségét jelenthetné ez az attitűdváltás, hanem társadalmaink alapvető változását is. Erre a változásra a magyar társadalomnak is égető szüksége lenne.

Lelki jóllét összefüggéseivel kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatások

„A társadalmi tőke forrásai a család, az iskola és a társadalmi, önkéntes szervezetek. A normákat, értékeket a család adja át a gyermeknek, azonban később ezek megszilárdításában, a közösségi, együttműködési készségek kialakításában az iskolának, majd a helyi közösségeknek van alapvető szerepük. Ez magyarázza, hogy a társadalmi tőke fogalmát a mai értelemben először az iskolákkal és a helyi közösségekkel kapcsolatban írták le.”¹⁵ Kopp Mária munkatársaival azt kutatta, milyen a magyar emberek lelki és egészségi állapota. A Hungarostudy néven futó kutatás¹⁶ eredményei a Magyar lelkiállapot 2008 tanulmánykötetben is megjelentek.¹⁷ Ezek a kutatások feltárták, hogy a magyarok bizalmatlanok, pesszimisták és szélsőségesen individualisták. A magyar társadalom bizonytalanságkerülő, nem szereti a kihívásokat, és valamennyi európai ország közül mi vagyunk a legszorongóbbak. Nehezen birkózunk meg a negatív életeseményekkel, így a korai halálozásokért leginkább a krónikus stresszállapot, illetve a depresszió a felelős.

Sonja Lyubomirsky, Ken Sheldon és David Schkade 2005-ben közzétett egy jelentős felfedezést a lelki jóllét okainak terén.¹⁸ Kutatásaik során képesek voltak azonosítani a boldogságot meghatározó legfontosabb tényezőket. Azt találták, hogy boldogságunkat 50%-ban a gének által meghatározott öröklött tulajdonságaink és lehetőségeink, 10%-ban a körülményeink, 40%-ban pedig a szándékos tetteink befolyásolják. Sonja Lyubomirsky azt javasolja, hogy a szándékosan végzett mindennapi tevékenységeinken változtassunk, mert viselkedésünk megváltoztatásával 40 százaléknyi hatalmunk van boldogságunk növelésére.¹⁹ A kutatónő „Hogyan legyünk boldogok?” című könyvében közzétett 12 boldogságfokozó gyakorlatot, melyek közül a negyedik a jó csele-

kedetek gyakorlása. Munkatársaival végzett vizsgálatai először igazolták, hogy a jó cselekedetek végzésének stratégiája a boldogság fokozásának hatékony eszköze lehet, de arra is felhívja a figyelmet, hogy a nem megfelelően végzett jó cselekedet károsan hat.²⁰ Az Iskolai Közösségi Szolgálattal végzett, megfelelően szervezett, örömet nyújtó tevékenységek mint szándékos tettek fokozhatják a boldogságot, de nem megfelelően végezve károsan is hathatnak. Éppen ezért igen nagy jelentősége van annak, hogy a koordinálással megbízott pedagógusoknak, iskolaigazgatóknak, érintett osztályfőnököknek, mentoroknak, tanulóknak és szülőknek milyen az ezzel a tevékenységgel kapcsolatos hozzáállása, tudása.

Saját élményű boldogságfokozó önkéntes tevékenységek

A dolgozat hátralévő részében olyan programokat mutatok be, amelyek megvalósítása során sikerült a résztvevők számára örömet nyújtó, jól szervezett, emlékezetes, boldogságfokozó önkéntes tevékenységet végeznünk. Az önkéntes tevékenység szellemisége a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány debreceni koordinátáján keresztül került be iskolánkba, az Arany János Gimnázium, Egészségügyi Szakképző és Közgazdasági Szakközépiskolába. Források, pályázatok után kutatva találtunk rá a Demokratikus Ifjúságért Alapítványra, és a „szociális és életviteli kompetenciák fejlesztése” képzésük felkeltette az érdeklődésünket. A képzést követően a diákönkormányzat munkáját segítő pedagógusként önkéntes tevékenységek szervezését kezdeményeztem az iskola vezetősége, tantestülete és diáksága felé, így az elmúlt tíz évben több önkéntes program lebonyolításában vettünk részt.

Egyik legsikeresebb, több éven át tartó programunkat ma már más ifjúsági szervezetek is végzik. A „Csetelj, Nagyi!” 2005-ben a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány „Legkreatívabb program” díját nyerte el. Lebonyolítása egyszerű volt, nem járt lényeges költségekkel, és minden résztvevőt gazdagító nyertes-nyertes programként emlékszünk vissza rá. Az alapötletet az adta, hogy a nyugdíjasok többsége nem tudta használni a számológépet. Miután ezt felmértük a gyerekekkel, az intézmény igazgatójával is megbeszéltük a programot,

és megkértük, engedje meg, hogy az iskola egyik számítógépes termében nyolc héten át heti egy alkalommal 16 és 18 óra között segíthessünk a nyugdíjas néniknek, bácsiknak megtanulni az internetezést és a számítógép használatát. Ezután meghirdettük a programot a diákok között, és megkerestük „ajánlatunkkal” a nyugdíjasklub vezetőjét is. A program természetesen teljesen ingyenes volt. Az első alkalommal óriási izgalommal vártuk a gyerekekkel a nagyikat. Vajon eljönnek-e? Tudunk-e valami érdekeset tanítani nekik? Nyitottak lesznek-e? Egyáltalán, hogy kezdünk hozzá? Este hatra minden kérdésre volt válaszunk. Máig emlékszem a sok kipirult arcú kamaszra, a boldog mosolyra az arcukon, a szemük csillogására, hiszen érezték, hogy most valami nagyon jó dolognak voltak a részesei. A nagyik olyan sokan voltak, hogy nem jutott gép mindenkinek, minden érdekeltet őket, kíváncsiak voltak. A gyerekek tisztelettel tanígtatták a sok évet és élményt megélt felnőtteket, de ez a fordított szerep büszkeséggel töltötte el a kamaszokat, hiszen most megfordult a világ: ők tanították a nagyszülőket, akik boldogan tanultak is tőlük. Mire véget ért

az első foglalkozás, a legfélénkebb nagyink is be tudta kapcsolni a gépet, tudott csatlakozni a kezdőlaphoz, és ki is tudta a számítógépet kapcsolni. Tudták használni az egeret, a billentyűket, és hat órakeret úgy ért véget a foglalkozás, hogy többen szóvá tették, kevés ez a két óra, mert nagyon gyorsan eltelik. A nyolc hét alatt jó kapcsolat szövődött a gyerekek és szépkorúak között. A „tanítványok” minden további foglalkozáson általában ugyanazokat a diákokat választották, mint az első alkalommal. Elsősorban az internet által nyújtott szolgáltatásokat mutatták meg a diákok. Volt olyan nagyink, aki hozta az utazási csekket, és virtuálisan végigsétált a szállodákban, és volt olyan is, aki csak a kezdőlaphoz jutott el nyolc hét alatt, de ott legalább kedvére böngészhetett. A következő években is hasonló sikerrel szerveztük meg ezt a programot.

A „Taposd laposra” projektet is éveken át szerveztük óvodásoknak, azzal a céllal, hogy környezettudatosságra tanítsuk őket. A legelső alkalommal még mi hívtuk el az óvodásokat az iskolánkba, de az elkövetkező években rájöttünk, sokkal jobb, ha diákjaink mennek vissza a régi óvodájukba

a programmal. A diákok saját településükön műanyag flakonokat gyűjtöttek az óvodások és szülei, ismerőseik bevonásával. A szemeteszsákokat a helyi önkormányzatoktól kértük és kaptuk, lehetőséget teremtve ezzel az önkormányzatoknak a csatlakozáshoz, diákjainknak pedig a hivatalos ügyek intézéséhez, kérvények írásához, engedélyek kéréséhez, tárgyalások lebonyolításához. Aztán az előre megbeszélt napon a kamaszok és az ovisok megszámolták, hány zsák szemet gyűlt össze. Ezután együtt összetaposták a flakonokat, összegyűjtötték a kupakokat, és a szemetet a zsákokba visszarakva a diákok az óvodásokkal újra megszámolták, hány zsák szemet maradt. Ezután az óvodapedagógusok és a kamaszok kérdéseire válaszolva az óvodások megértették, hogy sokkal kevesebb lesz a szemet, ha összenyomjuk a flakonokat, dobozokat. Ennél a programnál szeretnék kitérni arra a tapasztalatomra, hogy a működő jó gyakorlatokat a kollégák és a diákok folytatják akkor is, ha a program elindítója már nem tud részt venni benne.

2009 szeptemberében Berettyóújfalu mássik iskolájában kezdtem el dolgozni. Volt munkatársaim az Arany János Gimnázium, Egészségügyi Szakképző és Közgazdasági Szakközépiskolában folytatták az együtt megkezdett munkát, és további ötletekkel gazdagították azt. Én pedig új munkahelyemen, a Bessenyei György Szakközépiskolában újra elkezdtem felépíteni a fiatalok bevonását az önkéntes tevékenységekbe.

A „Happy Day” projekt során a részt vevő 11. évfolyamos diákok egy csoportja játékos foglalkozást tartott lakásotthonban élő gyerekeknek. Játsoztak léghokit, népi és mozgásos játékokat, és lebonyolítottak egy prevenció programot is. A játékdélután nagyon jól sikerült, és két évvel később, 13. évfolyamosként több lakásotthon lakói számára szerveztünk teljes osztálylétszámmal egy játékos, mókás, jókedvű napot. Volt szabadtéri foglalkozás, ami mozgásos feladatokból és ügyességi játékokból állt: zsákban futás, versenyfutás, kosárra dobás, buborékfújás, aszfaltrajzverseny és egymás segítése akadálypályán, bekötött szemmel. Voltak benti játékok is: papírgurigákból épített torony ledöntése, talicska, versírás, limbó, kötélhúzás, papírhajtogatás, rejtvényfejtés, szépírás, képkirakó, lufik levegőben tartása egy percen át, színezés és kártyavárépítés. A játék élménye közösségépítő tevékenységként is hatékonynak bizonyult a lakásotthonban élő és családban nevelkedő gyerekek és fiatalok között.

Folyamatosan, évről évre szerveztünk gyűjtést október, november hónapokban. Olyan, a diákok számára feleslegessé vált tárgyakat gyűjtöttünk, amelyek még mások számára hasznosak, örömet adók lehetnek. Az összegyűjtött játékok közt voltak ruhák, kiegészítők, táskák, CD-k, könyvek, játékok és még sok más dolog is. Volt olyan diák, aki az általános iskolás korában használt íróasztalt hozta be továbbajándékozásra, volt, aki körömlakot adott. Nem az érték volt a meghatározó. Azt közvetítettük a diákok felé, hogy olyan tárgyakat ajándékozzanak, amire nekik már nincsen szükségük, de jó állapotuk, használhatóságuk miatt ezek a tárgyak mások számára még értékesek lehetnek.

Évről évre ültettünk fákat. Berettyóújfalu önkormányzatát kértük meg, hogy vásároljanak facsemetéket, mert azt szerettük volna, ha ez a városszépítő akciónk a településsel együtt valósul meg. Kiszámoltuk: ha szűkebb hazánk, a Bihari Kistérség 29 településén minden iskola minden évben elültetne három fát, akkor 25 év múlva, ami nem túl sok idő egy ember életében, kétezer-nél is több fája lenne a programnak. Ezek lehetnének gyümölcsfák, amelyek termését a lakosok mindannyian élvezhetnék, de ha nincs pénz facsemetére, akár egy fűzfavesszőkből felcseperező árnyas is gazdagíthatná a települést, és ezzel együtt a szépüléséért tevő fiatalok és hozzátartozók önbecsülését.

Természetesen gyűjtöttünk szemetet is a város különböző részein, amellyel elsősorban azt értük el, hogy a szemetet szedő diákok közül senki nem engedte a körülötte élőknak, hogy szemteljen. Szerveztünk olyan koncertet, ahol az iskola diákjai adták a műsort, belépőként pedig régi játékokat, mesekönyveket kellett hozni. Az így összegyűlt tárgyakat szintén továbbajándékoztuk lakásotthonokban élő gyerekeknek és a helyi kórház gyermekosztályának. Éveken át szerveztünk évfolyam-találkozót olyan öregdiákoknak, akik 25 évvel azelőtt érettségiztek iskolánkban. Készítettünk több rajzból álló, a saját tapasztalatokat is felhasználó, egészséges életmódra ösztönző tablókat, óriásplakátokat, amelyek életvezetési tanácsokat adtak, az iskolai dohányzás következményeire figyelmeztettek, vagy a gyermekbántalmazást akarták megelőzni. A „Színes kórház” projekt keretén belül pedig a diákok városunk kórházában mesefigurákat festettek a kórterem falára, hogy a kis betegeknek kellemesebbé tegyék a kórházi napokat.

A Fehér Könyv kiadását megelőző konzultáció megállapítása alapján a fiatalok kinyilatkoztatása az volt, hogy aktívan részt akarnak venni az őket körülvevő társadalom életében. Alaptalannak és igazságtalannak tartják azt a véleményt, hogy ők közönyösek vagy el nem kötelezettek lennének. Úgy érzik, hogy nem kapják meg sem a megfelelő forrásokat, sem a szükséges információt és képzést ahhoz, hogy aktívabb szerepet vállaljanak. Az ifjúsági szervezetek azt is hozzátették, hogy a közéletben való részvétel joga alapvető jog, és mindenkire érvényesnek kell lennie, mindenfajta diszkrimináció nélkül. Sok ifjúsági szervezet dolgozik azon, hogy a fiatalok ezt a jogukat a gyakorlatban is használhassák.²¹

Reményeim szerint ezzel a dolgozattal sikerült rávilágítani, milyen fontos, hosszú távú lehetőségek rejlenek az Iskolai Közösségi Szolgálat programban és az önkéntes tevékenységek végzésében. Azt, hogy a nemes szándékokból mit tudunk megvalósítani, ahányan vagyunk, annyiféleképpen látjuk. Mégis érdemes megkeresni a közös nevezőt, hogy segíteni tudjunk az utánunk jövő generációknak egy jobb világ megteremtésében. A nagy és nemes dolgok apró hétköznapi tettekből állnak össze és válnak nagygyá. A példa ereje, a hozzáállás intelligenciája, az összetartozás érzése és felelősségünk vállalása elég kell, hogy legyen ahhoz, hogy úgy érezzük, megtettük, ami tőlünk telik. Változtassunk szorongó, bizalmatlan, pesszimista lelkiállapotunkon, tanítsuk meg a gyerekeknek, hogy a boldog, kiegyensúlyozott életet a harmonikus emberi kapcsolatok, a segítőkészség és az önzetlenség táplálják. Ezeket az erényeket pedig tanulással, utánzással lehet fejleszteni. Csíkszentmihályi Mihály gondolatait idézve: „Nem kis eredményes, becsületos, elégedett családi életet élő polgárnak lenni. Ha mindenki így élne, nem kellene annyira aggódnunk a jövő miatt. De szinte lehetetlen tisztességes életet élni, amikor a társadalmi rend a mohóságon és az esztelen kizsákmányoláson alapul. A társadalom megváltoztatásához ki kell lépni az elefántcsonttoronyból, és a közösség nagyobb szabású kérdéseivel is kell foglalkozni.”²² Álláspontom szerint ezen az úton az Iskolai Közösségi Szolgálat és az önkéntes tevékenységek segíthetnek bennünket.

Jegyzetefek

- 1 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. A törvény legfontosabb változásai között szerepelnek az érettségi vizsgára vonatkozó szabályok változásai is, melyek egyik elemeként 2016 január elseje után az érettségi bizonyítvány kiadásának feltétele 50 óra „közösségi szolgálat” elvégzésének igazolása.

Irodalom

Az Európai Bizottság Fehér Könyve: *Új Lendület Európa Fiataljai Számára*. Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat Észak-alföldi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda Ifjúságzakmai Könyvtára http://www.ifjusagimunkakonyvtara.hu/reszletes_az_europai_bizottsag_feher_konyve_-_uj_lendulet_europa_fiatalljai_szamara_44.html (letöltés ideje: 2013. április 23.)

Csíkszentmihályi Mihály: *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Budapest, 2007, Nyitott Könyvműhely

Daniel Goleman: *Érzelmi Intelligencia*. Budapest, 1997, Háttér Kiadó

Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Budapest, 2008, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió

Sonja Lyubomirsky : *Hogyan legyünk boldogok? Életünk átalakításának útjai tudományos megközelítésben*. Budapest, 2008, Ursus Libris /Emberközpontú Pszichológia Könyvsorozat, VIII./

Dr. Jakab-Szászi Andrea: Egyéniségre hangolva. Utak, módszerek, ötletek. *Magyar Református Nevelés*, 2012/2. szám. <http://rpi.reformatus.hu/batteranyagok/sokr%C3%A9r%C5%B1%20intelligencia-cikk.pdf>, Howard Gardner intelligencia elmélete.

Lyubomirsky, S, Sheldon, K. M. and Schkade, D. : Pursuing happiness. The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9: 111–131.

Kopp Mária – Prékopa András: Ember-környezeti játék-elméleti modell. *Magyar Tudomány*, 2011/6. 665–677.p. http://www.btk.pte.hu/files/tiny_mce/BTK3020/bolcs_akad/pozitiv%20pszichologia%20dokumentumok.pdf (letöltés ideje: 2014. április 23.)

Skrabski Árpád – Kopp Mária: A bizalom mint a társadalmi tőke központi jellemzője <http://vigilia.hu/regihonlap/2008/10/skrabski.htm>, (letöltés ideje: 2014. április 21.)

Oláh Attila: Mi a pozitívuma a pozitív pszichológiának? *Iskolakultúra*, 2004/11 39–46.p. http://www.btk.pte.hu/files/tiny_mce/BTK3020/bolcs_akad/pozitiv%20pszichologia%20dokumentumok.pdf (letöltés ideje: 2014. április 23.)

2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről.

20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet.

- 2 Dr. Bodó Márton az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet munkatársának előadása. <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentById/45> (2014. április 21.)
- 3 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. §.
- 4 Howard Gardner elmélete szerint az intelligencia nem egységes értelmi képesség. Hétféle, egymástól független intelligenciát különböztet meg: nyelvi, logikai-matematikai, térbeli, zenei, testi-kinesztézis, személyen belüli és személyközi intelligenciát. 1998-ban további három intelligencia típust állapított meg, a naturalista, spirituális és egzisztenciális intelligenciát. <http://rpi.reformatus.hu/hatteranyagok/sokr%C3%A9t%C5%B1%20intelligencia-cikk.pdf> (2014. április 23.)
- 5 A pozitív pszichológia összefoglaló neve azoknak a kutatásoknak, amelyek elsőként a világon arra irányulnak, hogy miként érhetjük el a teljesítőképességünk maximumát. Legismertebb képviselői, elméletei: Csíkszentmihályi Mihály Flow-elmélete, Martin Seligman „Tanult tehetetlenség” elmélete, Barbara Fredrickson „broaden&build” azaz „kinyit&teremt” üzemmód kísérletei és az Appreciative Inquiry (AI – Megbecsülő Megértés) módszer.
- 6 Az AQ azt mutatja meg, hogy egy-egy területen milyen a felkészültségünk. A szakirodalomban az AQ a megpróbáltatás-tűrés hányadosa (Adversity Quotient), Stoltz, Paul G.: Adversity Quotient John Wiley & Sons, 1999. című könyve is tárgyalja. A hozzáállás intelligenciájaként is szokás használni.
- 7 Az IQ intelligenciahányados a gondolkodással kapcsolatos képességeket mutatja meg, egy olyan szám, amelynek segítségével kimutatható, hogy a vizsgált személy jelenlegi értelmi képessége és az azonos életkorú, átlagos személyek értelmi képessége között milyen a viszony.
- 8 Az EQ érzelmi intelligencia, a saját és mások érzelmeinek befolyásolásával kapcsolatos képesség.
- 9 Daniel Goleman, *Érzelmi Intelligencia, Háttér Kiadó, 1997.* Daniel Goleman: *Érzelmi Intelligencia.* Budapest, 1997, Háttér Kiadó. 59–77. oldal
- 10 http://www.ifusagimunkakonyvtara.hu/reszletes_az_europai_bizottsag_feher_konyve_-_uj_lendulet_europa_fiatalljai_szamara_44.html (2013. április 23.)
- 11 Uo. 32. oldal
- 12 Uo. 5. oldal
- 13 Uo. 50. oldal
- 14 Uo. 5. oldal, 26. oldal
- 15 Skrabski Árpád – Kopp Mária: A bizalom mint a társadalmi tőke központi jellemzője <http://vigilia.hu/regihonlap/2008/10/skrabski.htm> (2014. április 21.)
- 16 A Hungarostudy elnevezésű vizsgálatok a magyar népesség egészségi állapotának alakulását kutatják, feltérképezik a legjelentősebb egészségproblémákat és az azokat befolyásoló tényezők összefüggéseit, támpontot nyújtva a prevenció programok tervezéséhez is. Az elmúlt évben a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete készítette el a Hungarostudy kutatás eredményeit összegző *Magyar lelkiállapot 2013* című kötetet.
- 17 Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban.* Budapest, 2008, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió.
- 18 Lyubomirsky, S, Sheldon, K. M. and Schkade, D. (2005) Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9: 111–31.
- 19 Sonja Lyubomirsky: *Hogyan legyünk boldogok?* Ursus Libris 2008 Sonja Lyubomirsky : *Hogyan legyünk boldogok? Életünk átalakításának útjai tudományos megközelítésben.* Budapest, 2008, Ursus Libris /Emberközpontú Pszichológia Könyvsorozat, VIII./ 38–41. oldal
- 20 Uo. 170–188. oldal
- 21 http://www.ifusagimunkakonyvtara.hu/reszletes_az_europai_bizottsag_feher_konyve_-_uj_lendulet_europa_fiatalljai_szamara_44.html (2013. április 23.) 25. oldal
- 22 Csíkszentmihályi Mihály: *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája.* Budapest, 2007, Nyitott Könyvműhely. 343. oldal

Farkas Péter

A közjó és társadalmi összefüggései

„Senki sem különálló sziget;
minden ember a kontinens
egy része, a szárazföld egy darabja;
ha egy göröngyöt mos el a
tenger, Európa lesz kevesebb,
éppúgy, mintha egy hegyfokot
mosna el, vagy barátaid házát,
vagy a te birtokod;
minden halállal én leszek
kevesebb, mert egy vagyok az
emberiséggel; ezért hát sose
kérdézd, kiért szól a harang:
érted szól.”

John Donne

Az ember közösségi természetének megfelelően az egyén java szükségképpen kapcsolatban áll a közjával. Senki sem sziget. A közjó alapelve – amelyhez a társadalmi élet minden elemének igazodnia kell avégből, hogy elnyerje teljes értelmét – valamennyi személy méltóságából, egyszeri voltából és egyenlőségéből ered.¹ A közjó érdekében tehát törekedni kell „azoknak a társadalmi feltételeknek az összességére, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszi, hogy teljesebben és könnyebben elérjék rökéletességüket.”²

A közérdek elsőbbsége az egyéni érdek előtt

A személyességben és a társadalmiságban egyaránt gyökerező szolidaritási elv felveti a kérdést, hogy a szolidáris kapcsolatviszony két pólusa egyenrangúan áll-e szemben, vagy alá-fölérendeltségben vannak egymással.³ Mint látni fogjuk, erre a kérdésre nem lehet egyértelmű igennel vagy nemmel felelni, mivel jóval sokrétűbb különbségtélt igényel. Míg bizonyos szempontból a közjóé az elsőbbség, más és végső vonatkozásban a személyesség a nagyobb értékű.

A nyugati társadalomfilozófia már több mint két évezred óta kísérli meg az egyén társadalomhoz fűződő viszonyát az élő organizmus analógiájával értelmezni, amely módszert azonban meg lehetőséggel kell alkalmazni, mivel a történelem tanúsága szerint totalitárius módon könnyen vissza lehet élni vele.

Már Menenius Agrippa is az egymással egyet nem értő, de szolidárisan egy testet alkotó testrészekről szóló tanmesével békítette ki a római patríciusokat és plebejusokat a Kr. e. 5. században.⁴ Platón a Politeia-ban az emberi testtel és annak részeivel hasonlítja össze a „jól rendezett” államot. Arisztotelész az organizmus analógiáját hívja segítségül, hogy ismereteket szerezzen a társadalom struktúrájáról és életéről. Seneca azt tanította, hogy „mindnyájan egy nagy emberi test részei vagyunk, mivel a természet „rokonoknak” nemzett, és társas lényekké tett bennünket (Seneca: Ad Lucilium, XV. ep. 4). Aquinói Szent Tamás az organizmus-analógiát módszeresen építette be a társadalomról szóló tanításába: „akár egy test”, „akár egy ember” (Summa theologiae I-II 81,1).

A keresztény társadalomfilozófia az organizmus-analógiára hivatkozva egyrészt visszautasítja az individualista társadalomfelfogást, másrészt a közjó elvét magyarázza vele. E tekintetben hármas analógia mutatható ki:⁵

- a) Az élő szervezetek úgy maradnak fenn, hogy miközben egyes sejtek elpusztulnak, újabb és újabb sejtek keletkeznek. A társadalom hasonló módon éli túl az egyének születését és elmúlását. Már maga a család is két generációt ölel fel, a falu és a város, a nép és az állam pedig évszázadokon át képes fennmaradni. A társadalom – írja Szent Ágoston az Isten országa 22. könyvében – olajfához hasonló, melynek levelei lehullanak és újra kisarjadnak, de melynek törzse és koronája megmarad. Az organizmus-analógia tehát azt szemlélteti, hogy a társadalom egyrészt időben túllépi az emberi élet rövid szakaszát, belenyúlik a múltba és a jövőbe; tehát nem statikus mérték, hanem sürgető, gyakran viharos és ellentmondásos mozgás tölti meg, és hogy másrészt térben – ahogyan az olajfa ágai is – túlnyúlik az egyén életterén.
- b) Egy élő szervezet részei, például egy növény levelei és gyökerei, nem összefüggéstelen egyedek összegét alkotják: az entelechia immanens létereje az egész szolgálatába állítja őket. Ez a létviszony megint csak analóg módon valósulhat meg a társadalomban, melynek tagjai nem elszigetelt individuumok, hanem szellemi-erkölcsi szervezeti egységet alkotnak, és az egészséget szolgálják.
- c) Az élő szervezetek nem hagyják elsatnyulni részeit, hanem táplálják és fenntartják őket; csak végszükség esetén áldozza fel a szervezet valamely részét, hogy megmentse az egészséget. Hasonló törvény érvényesül analóg módon a társadalomban is, melynek nem szabad kizsákmányolnia tagjait, hanem gondoskodnia kell róluk, maguknak a tagoknak pedig készen kell állniuk, hogy érdekeiket önzetlenül alárendeljék a közérdeknek. Ahogyan a kéz önkéntlenül a kardvágás ellen lendül az egész test védelmére, ugyanúgy áll ki a polgár az életveszély ellenében az egész közösség megtartására.

A közjó értelmezésekor az organizmus-analógiával kapcsolatban téves lenne, ha Victor Cathreinnel együtt azt vallanánk, hogy a közjó „nem más, mint hasonló egyéni jólétek összegződése” (Moralphilosophie, Freiburg, 1911. 285). A közjó nem összegződés, hanem jellegét tekintve az egyéni jólétek és az egyéni jólétek összegétől különböző érték.⁶ Minden társadalmi alakulatnak, így egy városnak

vagy egyetemnek is megvan a saját különleges közege. Ha pedig éppenséggel a közjóról beszélünk, akkor az állam „egész társadalmának” közjává válik. Azoknak az intézményeknek és állapotoknak az összességéről van szó, melyek lehetővé teszik az egyének és a kisebb életcsoportok számára, hogy rendezett együttműködésben Isten által elrendelt lelki kiteljesedésükre (személyiségük kibontakoztatására és kulturális képességeik megvalósítására) törekedjenek. Itt természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy a világméretű összefonódás korszakában a bonum commune, melyet eddig többnyire az államra leszűkítve értelmeztek „napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és az egész emberi nemet érintő jogokat és kötelezettségeket foglal magában” (G. S. 26, vö 74).

„Az a társadalom, amely az együttélés minden szintjén maradandóan az embert akarja szolgálni, a közjót, minden ember és az egész ember javát jelöli meg elsőséget élvező célként.” (KEK 1912)

Értékekről a „posztmodern” korban

Sokan úgy vélik, hogy a posztmodern a posztindusztriális társadalom kultúrája,⁷ mely nem fogadja el az ész által megkonstruált rendszereket a társadalmi élet különböző területein, amely a modern kor egyik legfontosabb jellemzője volt. A posztmodern gondolkodásra általánosan jellemző, hogy nem léteznek állandó értékek és igazságok, és ezekből megalkotható rendszerek, az ember szabadságával élve egyéni módon értelmezheti, értékelheti a társadalmi jelenségeket, így az erkölcsi értékelés is tőle függ.

A posztmodern gondolkodás kiindulási pontja az esetleges ember tapasztalata.⁸ Az ember tapasztalata az, hogy vannak korlátaink, amelyekbe állandóan beleütközünk, és amelyek érzelmeiket ébresztenek bennünk. Ennek megtapasztalása vezethet el minket egy általános erkölcsi elv megfogalmazásához.

Umberto Eco véleménye szerint a moralitás vagy erkölcsi szemlélet akkor kezdődik, amikor „feltűnik a színen a másik”, és az ember nem akarja azt a „másiknak”, amit saját magának sem kíván. Az „aranyszabály” betartására azonban nem a veleszületett természet indítja, hanem annak felismerése, hogy nem képes a másik nélkül élni. A moralitásérzék úgy fog növekedni, hogy a másik körét kibővítjük.⁹

Richard Rorty bár minden állandó értéket, így az erényeket is tagadja, a szolidaritás érzését elfogadja. A szolidaritás nála olyan eszme, amit mi, emberek alkottunk, találunk meg, hogy ezáltal önmagunkat újratereptsük. Kiindulási alapja az a tapasztalat, hogy az emberek csak annak akarnak jót, aki közülünk való: „aki egy közülünk”.¹⁰ Az emberben azonban megtalálható a szolidaritásérzet, hogy a „közülünk való vagy” *mi* körét kibővítsé. Ez azonban nem az emberi lényegéből vagy természetéből származik, hanem azt létrehozza.

Jürgen Habermas sem fogadja el a természetfeletti által biztosított értékeket, értékrendet. Véleménye szerint egy cselekvés normájához és a jogokhoz a társadalom polgárai által történő racionális társadalmi diskurzus által juthatunk el. Ehhez a jogalkotáshoz a polgároknak legitimációjuk van. Ennek a tevékenységnek azonban procedurális jellege van, ami azt jelenti, hogy nem feltételezi mindig érvényes törvények létezését.¹¹ A racionális diskurzus azonban egy társadalmi „szférát”, életvilágot (Lebenswelt) feltételez, amely a „kulturálisan meghatározott előzetes megértés háttérét biztosítja,” és „amely egyben átfogja a társadalmilag elismert értelmezési mintákat és normarendszereket.” A sikerorientáltságra és haszonelvűségre épülő modernizmus azonban ezt a szférát súlyosan megsértette. A társadalom polgárai egyirányú törekvésük miatt beszűkültek, „elszigetelt, önérdékből cselekvő monászokká váltak.”¹² Ily módon leszűkült az a terület is, ahol a nyilvános társadalmi diskurzus megvalósulhat.

A német származású filozófus szerint a liberális államnak azért, hogy a nyitott társadalmi párbeszéd létrejöhhessen, segíteni kell a nemzetudat újjáéledését, a közös nyelv és a közös vallási háttér ismeretét. Ehhez tartozik még az „emlékezés-politika” is, amely lehetővé teszi, hogy a nemzet a történetének fontos eseményeit újragondolja és értékkelje.¹³ Ez a háttér lehetővé teheti, hogy a polgárok a társadalmi párbeszédben részt vegyenek, és hogy abban ne csak egyéni érdekeiket képviseljék, képesek legyenek másokkal szolidaritást vállalni, és a közjót szolgálják.¹⁴

Ezek az elméletek a tapasztalatokból kiindulva eljutnak egy-egy erkölcsi alapelvig (a tiszteltre vonatkozó arany szabályig, szolidaritásig, társadalmi párbeszédig), azonban a kinyilatkoztatás, az emberi természet tagadásával nem fogadják el, hogy léteznek általánosan érvényes etikai értékek, és olyan elvek, amelyek az értékek megvalósulását segítik.

A magunk részéről a perszonáletika és a társadalometika fogalmából indulunk ki. A perszonáletika az egyes ember törvények, normák szerinti magatartását, viselkedését vizsgálja, míg a társadalometika a társadalmi jelenségeket, viszonyokat, szabályrendszereket, cselekedeteket értelmezi az erkölcsi elveket alapul véve.¹⁵ Az etika a személy cselekedeteit és a társadalmi jelenségeket tehát nem önmagukban szemléli, hanem egy viszonyítási rendszer szerint. A személyes törvények (tiszteld a másikat, ne ölj, ne lopj, mondj igazat) és a társadalometikai elvek (igazságosság, közjó, szolidaritás, szubszidiaritás) azonban egy értékrendet feltételeznek. A személynek, az életnek, a munkával megszerzett tulajdonnak értéke van. Az igazságosság és a belőle kibontott társadalometikai elvek pedig feltételezik, hogy létezik igazság (etikai értelemben értékrend), ami alapján meg lehet adni minden embernek azt, ami neki jár.¹⁶ E nélkül az egyes emberek, de az állami szolgálatban levő bírák is egyéni belátásuk szerint hoznának döntéseket. El kell azonban ismernünk, hogy sem az egyéni cselekvéseket, sem a társadalmi szabályrendszerek helyességét a törvények vagy elvek szerint nem lehet patikamérleg-pontossággal lemérni, mert figyelembe kell venni a cselekvő szándékát és a külső körülményeket is, de a megítélésnél az értéket védő törvény az elsődleges fontosságú.

Visszatérve a szűkebben vett közjó fogalmához, elmondhatjuk, hogy létfontosságú e fogalom tisztázása és alkalmazása, hiszen olyan anyagi és szellemi értékeket tartalmaz, amely az egyén és a közösségek kibontakozását teszi lehetővé, amire a mai, válságos időkben nagy szükség van.¹⁷

A közjó nem egyszerűen a társadalom minden egyes tagját megillető részleges javak összessége. Mivel mindenkié együtt és külön-külön, s az is marad, a közjó: közös dolog lévén oszthatatlan; csak együtt érhető el, növelhető, őrizhető meg a jövőben is.¹⁸

Ahogy az egyén erkölcsi cselekvése jótettekben valósul meg, úgy a társadalmi cselekvés a közjó megvalósításában válik érzékelhetővé. Következésképpen a közjó az erkölcsi jó társadalmi, közösségi dimenziójaként fogható fel.

A közjó minden egyes ember életét érinti: mindenkítől okosságot kíván, de leginkább azoktól, akik a hatalmat gyakorolják.¹⁹

A közjó három lényeges elemet foglal magában:

- Először is feltételezi a személy tiszteletét, úgy ahogy az van. A közjó nevében a közhatalomnak tiszteletben kell tartani az emberi személy alapvető és megmásíthatatlan jogait. A társadalom köteles megengedni, hogy hivatását megvalósítsa. Különböző is, a közjó a természetes szabadság gyakorlásának feltételeiben áll fenn, amelyek elengedhetetlenek az emberi hivatás teljes kibontakoztatásához. „Tehát: jog a lelkiismeret helyes rendjének a követéséhez, jog a magánélet sérthetetleniségének biztosításához és az igazi szabadsághoz, beleértve a vallásgyakorlat területét is.”²⁰
- Másodsorban: a közjó követeli a helyes társadalmi rendet és a szervezetek kibontakozását. A fejlődés az összes társadalmi kötelezettség foglalatja. Igaz, hogy a hatalom önkényessé is válhat a közjó nevében az egyes csoportok érdekei szerint. A hatalomnak lehetővé kell tenni mindenki számára mindazt, ami a tényleges emberi életformához hozzátartozik: a táplálékot, a ruházatot, az egészséget, a munkát, a nevelést, a kultúrát, a megfelelő tájékoztatást, a családalapítás lehetőségét stb.²¹
- És végül: a közjó magában foglalja a békét, vagyis az igazságos rend állandóságát és biztonságát.²² Feltételezi, hogy a hatalom biztosítja – tisztességes eszközökkel – mind a társadalom, mind tagjainak biztonságát. Erre alapul a jogos ön- és közösségvédelem.

A közjó fogalmának és történetének tisztázása

Ha minden emberi közösség birtokol is olyan közjót, hogy magát annak ismerje el, ami lenni akar, annak legteljesebb megvalósulása mégis a politikai közösségben érhető el. Az állam feladata az, hogy megvédje és előmozdítsa a polgári társadalom, az állampolgárok és a közbülső testületek javát.

„Az emberek egymástól való függései kölcsönösen felerősítik egymást: és lassanként kiterjednek az egész földre.”²³ Az emberi család egysége, amely egyesíti azokat, akik egyenlő természeti méltóságnak örvendeznek, igényli az egyetemes közjót. Követeli a nemzetek közösségének olyan szervezetét, amely gondoskodik az emberek különböző szükségleteiről mind a társadalmi élet területén

(élelmezés, az egészségügy, a nevelés...), mind pedig a különleges helyzetben levők esetében, bárhol is jelentkeznek az (pl. enyhíteni a menekültek nyomorán, segíteni a kivándorlókat és családjaikat).”

A közjó mindenkor az egyén előhaladására irányul. „A dolgok rendjét mindig a személyek rendjének kell alávetni, és nem megfordítva. Ennek a rendnek az alapja az igazság, amit az igazságosság épít, és a szeretet életet.”²⁴

A közjóval kapcsolatban a Bibliában olyan állapotot írnak le, amelyek az igazságosság, bölcsesség, előrelátás vagy szeretet következményének tudják be a vágyott cél elérését.²⁵ Közös jellemzőjük e szentírási részeknek, hogy olyan, zavartalan állapotról beszélnek, amelyben az ember a létfeltételeit gátló tényezőktől mentes, felszabadult állapotban él. Az Újszövetségben Krisztus meghirdette az Isten országát, a közjó ott válik majd teljessé.

A közjó fogalmát a nyugati társadalomfilozófia Arisztotelész tanítására vezeti vissza.²⁶ A nagy filozófus szerint minden tudomány és mesterség végcélja a jó, a politikában pedig „jó az igazság, ami a közösségre hasznos” (Politika).

Aquinói Szent Tamás szerint az emberiség számára a legfőbb jó az, amit Isten kíván a számára. Az ember így tudja a közösség javát (bonum commune) szolgálni, ha Isten akaratához igazodik.

Az egyház társadalmi tanításában a szabadság és felelősség, az igazságosság és szolidaritás értékei teremtenek egyensúlyt az egyén és a közösség között, aminek hatására az ember felszabadul a testi és szellemi létfeltételeit gátló hatások alól. Ezt a fejlődésre nyitott, harmonikus állapotot nevezi a katolikus társadalmi tanítás közjóknak.

A közjó definícióját XXIII. János pápa a következőképpen adta meg: „Az államok vezetőinek világosan tisztázniuk kell a közjó helyes fogalmát, ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek az összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanabban képesek tökéletesedésük felé haladni.”²⁷

A II. vatikáni zsinat lényegében ugyanezt a definíciót követi, és hozzáteszi: „Minden egyes csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjavával is.”²⁸

A közjó kötelezettséget ró a társadalom minden tagjára, és senki sem vonhatja ki magát az alól, hogy képességeinek megfelelően annak megvalósításáért és kibontakozásáért munkálkodjon.

Mindenki felelős a közjóért. Ugyanakkor mindenkinek megvan az a joga is, hogy a közjó keresése nyomán kialakuló társadalmi életkörülmények haszonélvezője legyen.²⁹

A közösség és egyén viszonya sajátos dinamikát hordoz. A közösségnek az érdeke (java) megelőzi az egyének érdekét (javát), ha azonos értékről van szó.

A közösség és az egyén különböző értékei esetén a személy elsőbbséget élvez a közösséggel szemben.³⁰ Méltósága fölötté áll mindennek, jogai és kötelességei egyetemesek és sérthetetlenek.³¹

Politika, állam és a közjó

Az egyház társadalmi tanítása szerint a politika „okos fáradozás a közjó érdekében”.³² A politikának be kell mutatnia a társadalom által kitűzött célok értékét, meg kell teremtenie a feltételeket, amelyek által a kitűzött célok megvalósulhatnak. Végül a politikának fontos szerepe van a társadalom konkrét problémáinak megoldásában, tehát a cselekvésnél is.

A közjó elérése iránti felelősség tehát az egyes személyeken túl az államra is vonatkozik, mivel a politikai tekintély létének értelme a közjó. A társadalmi élet végcélja a történelmileg megvalósítható közjó. A hatalom akkor működik törvényesen, ha annak szenteli magát, hogy az állam közjavát előmozdítsa. Ennek eléréséhez erkölcsileg megengedhető eszközöket használhat. A politikai hatalmat az erkölcsi renden belül kell gyakorolni, és biztosítani kell a szabadság gyakorlásának feltételeit. A közjó biztosítása érdekében minden ország kormányának sajátos feladata, hogy a különböző részérdekeket összhangba hozza az igazságosság alapján.³³

A közhatalom egyik leginkább összetett funkciója a csoportok és egyének részérdekeinek korrekt összebékítése. A demokratikus államban, ahol a döntéseket rendszerint a közakarattal választott képviselők többségi alapon hozzák, a kormányzatra az a kötelesség is hárul, hogy országuk közjavát ne csupán a többség által meghatározott irány alapján szabják meg, hanem legyenek tekintettel a civil közösség minden tagjának tényleges javára, ideértve a kisebbségi helyzetben élőket is.

Az állam feladata, hogy megvédje és előmozdítsa a társadalom közjavát. Az egész emberi

család közjava megkívánja egy nemzetközi társadalmi szervezet létezését. A társadalom közjava nem öncél, értékét a személy végső céljainak eléréséhez, illetve az egész teremtés egyetemes javához való viszonya szabja meg.³⁴

A közjót többféle módon értelmezik, s vannak közöttük szélsőséges irányzatok is.³⁵ A szélsőséges liberalizmus szerint a közjó akkor valósul meg legteljesebben, ha a társadalom megengedi, hogy a gyengék és az erők érdekei szabadon ütközzenek egymással. Így az erők még erősebbek lesznek, a gyengék még gyengébbek. A gyengék szabadsága oly mértékben lecsökkenhet, hogy természetes jogaikat sem tudják megvédeni. A csak nyereségre törő, tisztán piaci szemléletű országokban a szegények és hátrányos helyzetűek jogos igényeit nem veszik figyelembe.

A szélsőséges kollektívizmus ehhez képest az egyént totálisan aláveti a közösségi érdekeknek. Persze a közösségi érdek, miközben osztályérdekről beszél (tehát már nem a teljes nemzeti közösségről), tulajdonképpen egy szűk pártelit „egyenlőbb-ségét” valósította meg. Ez a szemléletmód jellemezte a marxista-kommunista országokat.

Végül az ún. egoista irányzat az egyéni érdekérvényesítést helyezi előtérbe, a család vagy a nemzet közössége helyett. Az egyházi tanítás a közösség javát a kinyilatkoztatott igazság fényénél szemlélteti, mely az ember legfontosabb jogaira hívja fel a figyelmet.

A modernitás a társadalmat differenciálta részrendszerekre, s így a társadalom egyre komplexebbé vált. Az egyház társadalmi tanítása szempontjából a kérdés az, hogy milyennek kell lennie a szolidaritáselvű, közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalmi szerkezetnek, ha figyelembe vesszük a részrendszerre való széttagolódást és az ebből eredő komplexitást.³⁶

A parsonsi, luhmanni és habermasi társadalmi alrendszerek között említjük a politikai, gazdasági, kulturális, családi-szociális és tudományos-technikai részrendszereket. A politikai célkitűző, döntéshozó alrendszer feladata, hogy a többi részrendszert jogi keretrendelkezéssel úgy irányítsa, hogy a közjóra nézve hatékonyan gyakorolja feladatát a többi részrendszer. A gazdasági alrendszer vonatkozásában a cél a hatékony, az elosztás és az együttműködés vonatkozásában participatív és ökológiailag környezetkímélő gazdaság, mely közvetítő eszközrendszer az ember

önmegvalósításához.³⁷ A tudományos-technikai részrendszer feladata, célja a tudás és képesség kibontakoztatása, fokozása. A kulturális részrendszer sikere a modernitás erkölcsi-emberjogi bázisának plauzibilitása, s ezzel a szolidaritáselvű, közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalmi szerkezet iránti elköteleződés kialakítása.³⁸ E téren alapvető az ember lényegével és rendeltetésével kapcsolatos (filozófiailag és vallásilag megfogalmazott) világnézeti alapbizonyosság. Egyre nő a médiumok szerepe.

Rendkívül fontos a közjó megvalósítása szempontjából a család részrendszere. Az állami családpolitika, a család esélyhelyzetének biztosítása, valamint a családdal szembeni „strukturális kíméletlenség” leküzdése. (Hasonló szempontok érvényesek a társadalom további részterületeire, amelyek bizonyos autonómiára tettek szert, így pl. az egészségügy, az oktatásügy stb. vonatkozásában.)

A globalizált világban egyre dominánsabbak a nemzetközi vonatkozások, s egyben nő a szerepe és felelőssége a politikai alrendszernek, mely ténylegesen abban a helyzetben van, hogy gyakorolja a többi részrendszerrel szembeni elsőbbségét.

Összegzően a közjóról megállapíthatjuk, hogy három lényeges elemet foglal magában: az alapvető személyi jogok és lelki javak fejlődését és felvirágoztatását, a csoportok és tagjainak biztonságát és békéjét.³⁹ „A közjó az egész emberhez tartozik, azaz mind testi, mind lelki szükségleteihez.”⁴⁰ Az ember tökéletesedésének feltétele, így a közjó szükségessége a természettörvényből vezethető le.⁴¹

Mivel az állam célja az egyén szolgálata, s nem bizonyos csoportoké, ezért nem engedhető meg, hogy csak egyesek javát szolgálja. Arra kell törekedni, hogy mindenkinek hasonló feltételeket teremtsen személyiségének kibontakoztatásához. Egyes csoportok (vagy népek) jóléte nem sértheti más csoportok (vagy népek) jólétét. Ezért – hogy a jólét valóban közjó, közös jó legyen – szükséges a társadalmi élet résztvevőinek az olyan mérvű önkorlátozása, hogy egyesek joga ne sértse mások jogát.

Az emberi méltósághoz hozzátartozik a közjó előmozdítása. Mindenkinek kötelessége azon dolgozni, hogy létrehozza és fenntartsa azokat az intézményeket, melyek legjobban szolgálják az emberi életfeltételeket.

A közjó mint a béke útja

XVI. Benedek pápa 2013. január elsején a béke világnapja alkalmából üzenetet küldött a híveknek és minden jóakarátú embernek.⁴² Ebben felhívta a figyelmet arra, hogy a béke Isten ajándéka, ugyanakkor az ember műve is, amelyért állandóan fáradoznia kell. A béke legfontosabb feltételeihez tartozik a közjó megvalósítása, amely a természetes erkölcsi törvény elismerését és megvalósítását igényli.

Először felhívja a figyelmet arra, hogy a közösség java szempontjából elfogadhatatlan az erkölcsi relativizmus és az autonóm erkölcs, mert ezek kétségbe vonják azt a biztos erkölcsi rendet, ami pedig a társadalom életének alapvető feltétele.

Ezután rámutat arra, hogy a közjót a társadalom különböző területein érvényesíteni kell. A legfontosabb területek: az élet védelme, a házasság, valamint a munkához való jog és a gazdaság. A jó gazdasági tevékenységnek az a feltétele, hogy az ember tevékenységét „a közjó érdekében végzi, munkáját pedig olyan tevékenységnek fogja fel, amely túlmutat egyéni érdekein, javára szolgál a kortárs és az eljövendő nemzedékeknek.”⁴³

Végül felhívja a figyelmet arra, hogy az egyre nagyobb problémát jelentő élelmiszerhiány is csak a gazdasági piacok etikus működésével valósítható meg, ami a közjó megvalósulásának egyik fontos része.

Gazdaság és közjó

A gazdaság akkor tölti be az embert szolgáló feladatát, ha arra van rendelve, hogy javakat termeljen mások és az egész társadalom számára. Az erkölcs és a gazdaság közötti viszony szükségszerű és lényegi: a gazdasági aktivitás és az erkölcsi magatartás a legmélyebben áthatja egymást. Az erkölcs és a gazdaság közötti szükségszerű különbségnek egyik területen sem az elválasztottság, hanem éppen ellenkezőleg: a jelentőségteljes kölcsönösség a következménye.⁴⁴

A közjó sokféle összetevője közül a javak egyetemes rendeltetésének elve közvetlenül adott jelentőséggel rendelkezik: „Isten a földet minden kincsével együtt minden ember és minden nép használatára rendelte, ezért a teremtett javaknak ugyanazon ésszerű elv szerint, mégpedig a szertettől kísért igazságosságtól irányítva kell eljutniuk mindenkihez.”⁴⁵

A javak egyetemes rendeltetésének alapelve megköveteli, hogy különösen nagy gondot fordítsunk a szegényekre, a peremhelyzetben lévőkre, illetve azokra, akiket életkörülményeik akadályoznak a megfelelő fejlődésben.

A közjóra való tekintettel mindig határozott eltökéltséggel kell figyelemmel kísérni az igazságos egyensúlyt a magánemberi szabadság és az állami cselekvés között, ez utóbbin vagy a gazdaságba való közvetlen beavatkozást, vagy olyan ténykedést értve, amely fenntartja a gazdasági fejlődést. Az állami beavatkozásnak mindig a méltanyosság, ésszerűség és hatékonyság szempontjaihoz kell igazodnia, és nem szabad az egyénnek tevékenysége helyébe lépnie, ha az ellenkezik a gazdasági kezdeményezés szabadságához való jogukkal. Ekkor ugyanis az állam rombolja a társadalmat: ha a közvetlen beavatkozás túlságosan mélyre hatol a társadalom struktúráiba, az a polgárok felelősségének felszámolásához és az állami hatóság mérhetetlen túlburjánzásához vezet, amelyet inkább a bürokratizmus logikája irányít, nem pedig az egyéni szükségletek kielégítésének a célja.⁴⁶

A közjó köznyelvi értelemben a „közösség érdeke, java, jóléte”, a jólét pedig „a kedvező, gondatlan anyagi helyzet.” A kormányzatról feltételezzük – írja Rawls *Az igazságosság elmélete* című könyvében –, hogy fő célja a közjó, vagyis olyan körülmények fenntartása, melyek egyként szolgálnak mindenki javára (Rawls, 1972:233).

A kérdés csupán az, hogy a jólétet értelmezhetjük-e csupán a megszerzendő és birtoklandó anyagi javak kategóriájában, ahogy azt a köznyelvi jelentés sugallja, avagy többről van-e szó?⁴⁷

Az általánosabb értelemben vett jólét egyéni szinten nem szükségképpen azonos az anyagi jóléttel, a materiális gazdagodással. A gazdag, de súlyosan beteg emberről bizonyosan nem mondható el például, hogy jól van. Hasonlóképpen nem beszélhetünk a vagyonos, de súlyos családi konfliktusokkal terhes ember jólétéről sem. Az erősen szennyezett környezet sem tekinthető jóléti tényezőnek. Mindazonáltal a közgazdászok egyéni szinten is beszélnek jóléti függvényről (welfare function), amit az egyén jóléti szintje és a hozzájáruló dolgok közötti összefüggésként határozzák meg.

A társadalmi jóléti függvény viszont a társadalmi jólét és a társadalmat alkotó egyének jóléte közötti kapcsolat, s ez egyúttal felveti azt a kérdést

is, hogy miképpen kell kombinálni az egyéni jóléteket, vagy ahogy gyakrabban mondják, az egyéni hasznosságokat társadalmi jólétté?

Az ún. „boldogság paradoxon” a tiszta utilitarizmus jóléti elméletét cáfolja meg, mely szerint az ember jóléte a materiális javak birtoklásával lenne azonos. Kahneman, Bruni stb. (Kahneman D. et al 2006) kutatásai és nagymintán való kérdőíves felmérései bebizonyították, hogy az ember boldogságának szintje csak egy bizonyos pontig halad egyenes arányban az anyagi javak, a jövedelem gyarapodásával, egy bizonyos szint után a jövedelem növekedésével a boldogság intenzitása csökkenni kezd. Luigi Bruni kimutatta, hogy az ember boldogsága az ún. „kapcsolati javak” (relational goods) növekedésével áll egyenes arányban, ami az emberi kapcsolatok fontosságát jelzi. Az ember kiteljesedésében ezek szerint a materiális javakon felül az értékek játszanak szerepet (vö. jólét – jóllét).

Herman Daly és John Cobb a közjóról írt könyvében (Daly, H.E. – Cobb, J.B. 1989, 53–54) kifejti, hogy ha az emberek önmagukat a közösséggel való kapcsolatuk szerint határoznák meg, jóval kevesebb lenne az ún. „potyautas”, és sokkal inkább a jóakarát, morál jellemezné azokat a jelenségeket is, melyeket a klasszikus közgazdaságtan kizárólag az internalizálással, piaci eszközökkel oldana meg. (Ilyen a gazdasági externáliák köre: pl. csend, jó levegő, nyugalom biztosítása.⁴⁸)

A „társadalmi tőke” fogalma jó példa arra, hogy a társadalom életét nemcsak a piac hatáskörébe tartozó javak és mechanizmusok viszik előre, de az értékek, mint a bizalom, kapcsolati háló, informális kapcsolatok, szolidaritás stb. ugyancsak szükségesek az emberi közösségek (egy társadalom) fejlődéséhez, amelyek egyben jelentős költségmegtakarítást is jelentenek (Bourdieu, Putnam, Fukuyama).

Magát a tényt, hogy a haszonelv a gazdaság alapelve, nem vonhatjuk kétségbe. A kérdés azonban az, hogy hol húzódnak a gazdasági-haszonelvű gondolkodás határai?

Amartia Sen, a Nobel-díjas indiai közgazdász így fejezi ezt ki: „A piaci mechanizmus olykor még a hatékonyság elérésében sem igazán hathatós, kiváltképp a közjavaknak nevezett dolgok esetében [...] a piaci mechanizmus logikája a magánjavakra méretezett (mint az alma és az ing), nem pedig a középjavakra (Sen, A. 2003, 203–206. o.).

Kultúra és közjó

Az Arisztotelészről ihletett katolikus társadalomtan fölfogása szerint a közjó a politika, illetve a politikai közösség speciális tárgya. A többi részrendszerek (tudomány és technika, gazdaság, család, világnézet) megteremtik a közjó megvalósításának szükséges föltételeit. A politikai-jogi részrendszer föladata, hogy a többi részrendszer relatív autonómiájának elismerése mellett megalkossa és érvényesítse azok kereteit, hogy a szükséges részfunkciók egymáshoz illeszkedjenek a szociális egész közjó szerinti rendezettségében. Így a részrendszerek speciális teljesítményei egy szolidáris társadalom szolgálatába állnak.

A minket itt közelebről érdeklő világnézet-kulturális részrendszer – amely az ember lényegével és rendeltetésével foglalkozik, és hagyományosan a vallás, filozófia és művészet interakcióiban megy végbe – a modern kor aktuális formájában meglehetősen peremre szorult, pedig szociáletikai szempontból kimondhatatlan helyi értékre kell számot tartania a társadalmi folyamatban.

A humanitás eszménye üres frázissá válik, ha nem konkretizálható az ember fogalmában. Egy szolidáris, közjó felé tájékozódó rendeződés opciója elvileg függ az ember lényegéről és rendeltetéséről kialakult világnézet alapbizonyosságoktól. A jog megalapozása és a politika célmeghatározása éppen úgy világnézet kérdésekre utal, mint a gazdaság szociáletikai célmeghatározása vagy a család helyi értéke a társadalomban. De a tudományok interdiszciplinaritása és egy nevelési rendszer koncepciója is involvál világnézet kérdéseket.⁴⁹

Noha vitathatatlanul a modernitás vázlatához hozzátartozik a politikai-jogi részrendszer világnézet semlegessége (az állam nem tehető egy bizonyos vallási vagy világnézet beállítódás „világi karjává”), mégis fontos kultúrpolitikai funkció illeti meg: éppen azért, mert az egész modern világ végül is és lényegileg a társadalom érték- és értelempotenciáitól függ, az államnak nem lehet közömbös milyen színvonalon foglalkozik a társadalom – médiumaiban, valamint az oktatás- és nevelésügyben – azokkal a kérdésekkel, amelyek segítenek tájékozódni a világban, megvilágítják az emberi létezését és érintik a transzcendenciát.⁵⁰

Világnézet semlegességének teljes óvása mellett a kultúrpolitika föladata az, hogy előmozdítsa a világnézet diskurzusokat és a világnézet,

vallási, illetve filozófiai kérdésföltevések jelenlétét a képzés minden területén. A világnézet problématudat éppúgy a képzés nyeresége, mint az egyes tudományok elsajátítása és a szakmai tehetség. Különösen fontossá válik ez a szempont a telekommunikációs technika roppant fejlődése és az így intézhető akármilyen jellegű programok áradata tekintetében. A tömegtájékoztató pénzért és hatalomért folyó globalizált versengésben fenyegető, korlátlan kommercializálódás-kihívást jelent a kultúrpolitikának. A *Communio et progressio* kezdetű pápai irat (1971) alapján a különböző kommunikációs eszközök összkínálatát aszerint kell megítélni, mennyiben szolgálja a közjót, tehát információ, képzés és szórakoztatás által előmozdítja-e az illető társadalom életét és fejlődését (*Communio et progressio* 16.).

Közjó és a társadalmi egyenlőtlenségek

A rendszerváltozás utáni időszakban a magyar átlagjövedelem nagysága nem tudott felzárkózni az OECD-országok színvonalához. 2005-ben mértéke vásárlóerő-paritáson számolva évi 11 000 USA dollár volt, ami az OECD-átlag felének felel meg.⁵¹

Az 1990 és 1995 közötti időszakban a jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke emelkedett, majd a 2000-es évtized közepéig változatlan maradt, 2006-tól pedig csökkent.

A válság előtti években a gazdagoknak és a szegényeknek egyaránt rosszabb lett a relatív helyzetük. A jövedelem-clozolás egyenlőtlenségeinek csökkentését az olyan gazdaság- és társadalompolitikai lépések sorozata váltotta ki, amely nagyarányú jövedelemátcsoportosítást eredményezett a felső- és középrétegek, valamint azok terhére, akik jövedelmük jelentős részét az állami újraelosztásból szerezték. Megállapítható az is, hogy az iskolai végzettség egyre nagyobb szerepet játszott a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásában.

Az egyenlőtlenségek növekedésében az iskolai végzettség mellett szerepet játszottak az újrafoglalkoztatás eltérő esélyei és az állami redistribúciós politikák is.⁵² A folyamatosan alacsony foglalkoztatási szint okozta a rendszerváltozás körüli időszakban és a rendszerváltozási sokkból következő eredeti foglalkozási különbségek „megmerevedését.”

Az állami redistribúciós politikák is fontos szerepet játszottak. A progresszív adó-/juttatási rendszer hozzájárult a kisebb adózás utáni transzfer-különbségek kialakulásához.

A jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése következtében az elmúlt két évtizedben nőtt a szegények aránya, és növekedett a szegénység mélysége is Magyarországon. A leginkább veszélyeztetett csoport a gyermekeké és a fiataloké. A háztartástípusok tekintetében az egyedülálló szülők szegénységi rátája a legnagyobb. Az olyan háztartásokban pedig, ahol a családfenntartó inaktív vagy munkanélküli, illetve a roma családok esetében a szegénység mélysége és tartóssága még ennél is jelentősen nagyobb.

A magyar társadalom a többi európai társadalomhoz hasonlóan egy általános modernizációs folyamaton esik át, amely a nyugat-európai országokban már korábban lezajlott, a közép- és kelet-európai országokban pedig csak néhány évtizeddel később indult be. Ide tartozik az alapvető társadalmi-demográfiai szerkezet átalakulása, a korszerkezet idősödése, a termékenység csökkenése, az általános iskolázottság és bizonyos értékrendi változások stb. E jelenségek egy része nyilvánvalóan adottságot jelent a mindenkor társadalompolitika számára, és ezen aktív politikai intézkedésekkel sokat nem is lehet változtatni.

Közjó és a családok

Együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet – fogalmaz az Alaptörvény Preambuluma.

A család a társadalom alapegysége, legfontosabb nemzeti erőforrásunk. A humán erőforrás utánpótlása és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés. A család létrejöttének legstabilabb alapja a házasság, mely egy nő és egy férfi között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösség. A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, az egyházak és a gazdasági élet szereplőinek közös feladata. Nem csupán a gyermekek megszületését, hanem felnevelését is támogatni kell. A társadalom és a gazdaság valamennyi területén elő kell segíteni a családbarát szemlélet kialakulását és fenntartását.

A hűség, bizalom és együttműködés jegyében tartós szeretetközösségként létrejött, házasságra épülő család tudja leghatékonyabban szolgálni a közjót.

Összegzésképpen

A közjó azon társadalmi feltételek összessége, amelyek segítik a személyiség teljes kibontakozását. Magában foglalja azokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, a családok, a társulások teljesebben és könnyebben elérhetik céljukat.

A közjóhoz tartozik a személy jogainak biztosítása és a társadalmi rend kibontakozásának segítése, amelynek alapja az igazság elfogadása, az erre épülő igazságosság és szeretet gyakorlása.

Az államnak mindenki számára biztosítani kell az eszközöket, hogy egyéniségüket kibontakoztassák, és a közös cél érdekében fáradozzanak. Ha a társadalomban élnek olyan emberek, akik nem rendelkeznek ezekkel a lehetőségekkel (jogfosztottak, munkanélküliek, etnikai kisebbségek), és ennek következtében a kitűzött célokat nem tudják megvalósítani, akkor a társadalomban nem valósul meg a közjó.

A közjó nem a társadalomban élő emberek javainak összessége, hanem azon közös javak összessége, amely „mindenkié”, „oszthatatlan”, amely „csak együtt érhető el, növelhető és őrizhető meg a jövőben is.”⁵³ Ez azt jelenti, hogy a magántulajdon nem képezi a közjó tárgyát. A közjóhoz tartozik azonban a mindenki által elérhető közoktatás, orvosi és szociális alapellátások és a kultúra.

A közjó ugyanakkor „minden és az egész ember java.”⁵⁴ Az „egész ember” java azt jelenti, hogy az embernek nem csak anyagi, hanem szellemi, lelki javai is vannak, amelyek értéke felette áll az anyagi javaknak. A teljes ember javaihoz tartozik az istenképiségből származó, természetfeletti értékekre való nyitottság. A közjónak erre a fontos jellemzőjére a mai világban fel kell hívni a figyelmet, hiszen sokan vannak, akik jólétüket elsősorban az anyagi gazdagodásban látják. Az anyagi értékek bár fontosak, a jóllétet a szeretetközösségben megélt boldogság jelenti, mely nyitott a transzcendens értékekre.

Irodalom

- A Katolikus Egyház Katekizmusa. 1905–1927, SZIT, Budapest, 1994.
- A közjó az Egyház társadalmi tanításában, SZIT, Bp., 2008.
- Arno Anzenbacher: Keresztény társadalometika. SZIT, Bp., 2001.
- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. SZIT kézikönyvek 12, SZIT, Bp., 2007.
- Báger Gusztáv: A közjó nevében. ÁSZ Tanulmányok, Bp., 2013.
- Baritz Sarolta Laura: Lehet-e a Mammonból talentum? In:
- Beran Ferenc (szerk.): A közjó az Egyház társadalmi tanításában, SZIT, 2008.
- Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: Az Egyház társadalmi tanítása. SZIT, Budapest, 2003.
- Beran Ferenc: Értékválság és a jó kormányzás lehetősége. In.: Tarjányi Zoltán (szerk.): Erkölsteológiai tanulmányok 12, Jel Kiadó, 2011.
- Beran Ferenc: Etika, az értékek tisztelete. Gondolat Kiadó, Bp., 2007.
- Beran Ferenc: Közjó a válság orvoslására. in.: Tarjányi Zoltán (szerk.): Erkölsteológiai tanulmányok 14, Jel Kiadó, Bp., 2011.
- Pierre Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Gondolat Kiadó, Bp., 1978.
- Herman E. Daly – Joseph Cobb: For the Common Good, Redirecting the Economy Toward Community, Environment, and a Sustainable Future, Beacon Press, New York, 1989.
- Erdő Péter: A közjó témájához. In.: Beran Ferenc (szerk.): A közjó az Egyház társadalmi tanításában, SZIT, Bp., 2008.
- Farkas Péter: A szeretet civilizációjáért. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2012.
- Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. SZIT, Bp., 2011.
- Francis Fukuyama: A bizalom. Európa Kiadó, Bp., 1997.
- Fűrész Tünde (szerk.): EMMI – Rövid összefoglaló a Kormány családpolitikájáról. Bp., 2014.
- II. János Pál pápa: Centesimus annus kezdetű enciklika. SZIT, Bp., 1989.
- II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et spes lelkipásztori konstitúció 63.
- II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et Spes 26. in: II. Vatikáni Zsinat tanítása, szerk.: Dr. Cserháti Ferenc és Dr. Fábián Árpád, SZIT, Bp., 1975.
- Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás. SZIT, Bp., 2002.
- Jürgen Habermas: A demokratikus jogállam politika előtti alapjai. In.: Habermas J. – Ratzinger J.: A szabadelvű állam morális alapjai. BIA, Gondolat Kiadó, 2007.
- Kindler József: A jóléti válság, szegénység és globalizáció. In.: Beran Ferenc (szerk.): A közjó az Egyház társadalmi tanításában, SZIT, Bp., 2008.
- Luigi Bruni – Stefano Zamagni: Civil gazdaság, Hatékonyság, méltányosság, köz-jólét. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2013.
- Medgyesi Márton – Tóth István György: A jövedelmi egyenlőtlenségek hosszú távú meghatározói Magyarországon. In.:
- Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): Társadalmi Report 2012., TÁRKI, Bp., 2012.
- Nagy Pál: „Posztmodern” háromszögletes pontok: Lyotard, Habermas, Derrida, Magyar Műhely Alapítvány. Párizs-Bécs-Budapest, 1993.
- Robert David Putnam: Making Democracy Work, Princeton University Press, 1993.
- Richard Rorty: Esetlegesség, irónia és szolidaritás. Jelenkor, 1994, 210. o.
- Tomka Miklós – Goják János: Az Egyház társadalmi tanítása. SZIT, Bp.
- Tuba Iván: A közjó hirdetése és megvalósítása a pluralista társadalomban. Sapientia jegyzetek, Bp., 2011.
- Umberto Eco: Amikor színre lép a másik. In.: Öt írás az erkölcsről, Európa, Bp., 2007.
- Virt László: Katolikus társadalmi tanítás. SZIT, Bp., 2004.
- Walter Lippmann: A közjó filozófiája. Bagolyvár Kiadó, Bp., 1993.

Jegyzetek

- 1 Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei, SZIT kézikönyvek 12, SZIT, Bp., 2007, 164. pont
- 2 II. Vatikáni Zsinat, Gaudium et Spes 26, in: II. Vatikáni Zsinat tanítása, szerk.: Dr. Cserháti Ferenc és Dr. Fábián Árpád, SZIT, Bp., 1975.
- 3 Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás, SZIT, Bp., 2002, 42–48. o.

- 4 Joseph Höffner id. mű 42–48. o.
5 Joseph Höffner id. mű 42–48. o.
6 Joseph Höffner id. mű 42–48. o.
7 Nagy Pál: „Posztmodern” háromszögelési pontok: Lyotard, Habermas, Derrida, Magyar Műhely Alapítvány, Párizs-Bécs-Budapest, 1993, 133. o.
8 Beran Ferenc: Értékválság és a jó kormányzás lehetősége, in: *Erkölcsteológiai tanulmányok 12* (szerk.: Tarjányi Zoltán, Jel Kiadó, 2011, 7–25. o.)
9 Umberto Eco: Amikor színre lép a másik, in: *Öt írás az erkölcsről*, Európa, Bp., 2007, 83. o.
10 Richard Rorty: Esetlegesség, irónia és szolidaritás, *Jelenkor*, 1994, 210. o.
11 Jürgen Habermas: A demokratikus jogállam politika előtti alapjai. In.: Habermas J. – Ratzinger J.: *A szabadelvű állam morális alapjai*, BIA, Gondolat Kiadó, 2007, 20. o.
12 Jürgen Habermas id. mű 24. o.
13 Jürgen Habermas id. mű 23. o.
14 Jürgen Habermas id. mű 21. o.
15 Arno Anzenbacher: *Keresztény társadalometika*, SZIT, Bp., 2001, 15. o.
16 Beran Ferenc: *Etika, az értékek tisztelete*, Gondolat Kiadó, Bp., 2007, 13–21. o.
17 Beran Ferenc: *Közjó a válság orvoslására*, in.: *Erkölcsteológiai tanulmányok 14* (szerk.: Tarjányi Zoltán), Jel Kiadó, Bp., 7–19. o.
18 *Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei*, id. mű 164.
19 *A Katolikus Egyház Katekizmusa 1905–1927*, SZIT, Budapest, 1994.
20 *Gaudium et Spes* id. mű 262.
21 *Gaudium et Spes* id. mű 262.
22 *A Katolikus Egyház Katekizmusa* id. mű 1909–1912
23 *A Katolikus Egyház Katekizmusa* id. mű 1905–1927
24 II. János Pál pápa: *Centesimus Annus 43 4.*, SZIT, Budapest, 1991.
25 Virt László: *Katolikus társadalmi alapértékek*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1999., 86–94. o.
26 Arno Anzenbacher: *Keresztény társadalometika*, SZIT, Budapest, 2001., 191–195. o.
27 XXIII. János pápa: *Mater et Magistra 65.*, in: *Az Egyház társadalmi tanítása*, szerk. Tomka Miklós és Goják János, SZIT, Budapest, 1993.
28 *Gaudium et Spes* id. mű 26.
29 *Az egyház társadalmi tanításának alapelvei* id. mű 167.
30 Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az Egyház társadalmi tanítása*, SZIT, Budapest, 2003.
31 *Gaudium et Spes* id. mű 26.
32 II. János Pál pápa: *Laborem exercens 205.*, SZIT, Budapest, 1981.
33 *A Katolikus Egyház Katekizmusa* id. mű 1908.
34 *Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei* id. mű 170.
35 Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos id. mű 191–197. o.
36 Arno Anzenbacher id. mű 191–195. o.
37 Arno Anzenbacher id. mű 191–195. o.
38 Arno Anzenbacher id. mű 191–195. o.
39 *A Katolikus Egyház Katekizmusa* id. mű 1925.
40 XXIII. János pápa: *Pacem in Terris* id. mű 57.
41 Virt László id. mű 86–94. o.
42 XVI. Benedek pápa: *Boldogok a békeszerzők*, Újévi üzenet a Béke világnapja alkalmából, 2013. január 1.
43 XVI. Benedek pápa id. mű
44 II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció 63.
45 II. János Pál pápa: *Centesimus annus* kezdetű körlevele, 41.
46 II. János Pál pápa: *Centesimus annus* kezdetű körlevele, 48.
47 Kindler József: *A jóléti válság, szegénység és globalizáció*, In.: Beran Ferenc (szerk.): *A közjó az Egyház társadalmi tanításában*, SZIT, Bp., 2008, 128–140. o.
48 Baritz Laura: *Lehet-e a Mammonból talentum?* In: Beran Ferenc (szerk.): *A közjó az Egyház társadalmi tanításában*, SZIT, 2008, 141–159. o.
49 Arno Anzenbacher id. mű 69–92. o.
50 Tuba Iván: *A közjó hirdetése és megvalósítása a pluralista társadalomban*, Sapientia jegyzetek, Bp., 2011.
51 Báger Gusztáv: *A közjó nevében*, ÁSZ Tanulmányok, Bp., 2013, 2–8.o.
52 Medgyesi Márton – Tóth István György: *A jövedelmi egyenlőtlenségek hosszú távú meghatározói Magyarországon*, in: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2012.*, TÁRKI, Bp., 2012, 19–39. o.
53 ETTK, 164
54 ETTK, 165

Fogom a kezét, és együtt emelkedünk

Tanulmányok és interjúk a roma integrációról

Gereben Ferenc – Lukács Ágnes (szerk.)

JTMR Faludi Ferenc Akadémia, 2013

Az olvasó olyan könyvet tarthat a kezében, amely többféle szempontból is jelentősnek mondható. Egyrészt a roma problematikának ez a fajta megközelítése a korábbi kutatásokban kevésbé kapott hangsúlyt. A kötet írásai ugyanis a korábban preferált, nehézségeket középpontba helyező kutatási témákon túl (a cigányság hátrányos helyzete, a velük szemben megnyilvánuló diszkrimináció és negatív előítéletek) nagy eltökéltséggel keresik az előrevívő utakat: jelentős hányaduk a halmozottan hátrányos helyzetből való kiemelkedés és a társadalmi beilleszkedés különböző módjait mutatják be. Bizonyos szempontból pedig egyenesen hiánypótló műről van szó: a tanulmányok és interjúk ugyanis kiemelten foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a vallásos magatartás, a megtérés, illetve a vallási-egyházi közösséghez tartozás hogyan segítheti elő a társadalmi integrációt.

A kötet írói fiatal, többségében a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről kikerült szociológusok, egyúttal a Faludi Ferenc Akadémia keretein belül működő Fiala Vallás- és Értékszociológusok Körének tagjai. Mindannyian erős társadalmi felelősségérzettel rendelkeznek, és elhivatott feladatuknak tekintik, hogy azon túl, hogy felhívják a figyelmet Magyarország egyik legfeszítőbb társadalmi problémájára, a megoldási lehetőségek keresésében is részt vállaljanak.

A kötet szerkezetileg négy nagyobb tematikus egységből és a Függelékéből áll. Utóbbiban röviden bemutatásra kerülnek a szerzők, valamint egy, a tanulmánykötet megszületését inspiráló mű ismertetése olvasható, amely 2008-ban látott napvilágot Hídszerepek címmel, Nagy Attila és Péterfi Rita szerkesztésében.

Az első tematikus egységben két interjút olvashat az érdeklődő: ezekben Hofher József jezsuita szerzetes és Landauer Attila, a Magyarországi Református Egyház cigánymissziós referense kaptak lehetőséget a romaüggyel kapcsolatos gondolataik kifejtésére. Mindketten a különböző történelmi felekezetekhez tartozó egyetemi roma szakkollégiumi hálózat létrehozói közé tartoznak. Az egyházi fenntartású felsőoktatási szakkollégiumokról elmondható, hogy sajátos formáját képezik a felekezeti oktatási intézményeknek. Céljuk nem

csupán a roma fiatalok egyetemi pályafutásának támogatása, hanem egy új, felelős, kettős kötődésű cigány értelmiség kialakításában, identitásuk, értékviláguk, világnézetük (főleg indirekt eszközökkel történő) formálásában való részvétel.

A következő három tematikus egység, amelyek a kötet központi részét alkotják, logikusan egymáshoz kapcsolódó tanulmányok füzéréből áll. Feltárulnak a hátrányos helyzetből való kiemelkedés különböző útjai, valamint egy mélyreható helyzetkép a cigány fiatalság különböző rétegeiről.

Az írások különös hangsúlyt fektetnek azokra a beilleszkedési „sikertörténetekre”, amelyekben a vallásosság és a vallásos közösségek jelentős életvitel-módosító szerepet tölthetnek be. Péceli Melinda tanulmányából például sokoldalúan rajzolódik ki a különböző (nagy és kis) egyházak cigánypasztorációs tevékenysége. A szerző közelről mutatja be néhány cigány vallási közösség megterés utáni megváltozott életét, a többségi társadalomba való beilleszkedését, identitásának tisztázódását és elmélyülését, valamint megerősödött társadalmi felelősségérzetét.

Az esettanulmányok egy fontos visszatérő és tanulságos motívuma, hogy hangsúlyozzák a tanulás társadalmi közegének fontosságát a cigány gyermekek életében, legyen ez óvodai vagy iskolai osztály, illetve nyugodt, iskolabarát családi környezet. Amennyiben ez nem adatik meg, meghatározó jellegű lehet egy-egy pedagógus, lelki vezető, barát vagy más „vonakozási” személy is, aki a fiatalokat kellő hozzáértéssel ösztönzi a továbbtanulásra, a kiemelkedésre.

A visszaemlékező interjúalanyok azonban olyan eseteket is említene, amelyek nem segítettek, hanem inkább gátolták a továbbtanulásukat. Lukács Ágnes munkájában az egyik idézett interjúalany felkeresi egykori tanárát, aki annak idején nem pártolta gimnáziumi továbbtanulását: „...Köszöntem, és kérdeztem, hogy >>Tanár úr, emlékszik-e arra a bizonyos osztályfőnöki órára?<< Elmeséltem az órát, mert azt mondta, hogy nem. És akkor elmondtam, hogy >>Tudja, tanár úr, akiben nem bízott, és akit egy legyintéssel elintézett, hát most éppen itt tartok, hogy átvettem a harmadik diplomámat, és még nem biztos, hogy befejeztem a tanulást.<< (...) És nagyon-nagyon megható volt a tanár úr, mert könnybe szaladt a szeme, és azt mondta, hogy köszöni szépen, hogy ezt elmondtam, mert figyelni fog arra, hogy mit fog a következőkben tenni vagy

nem tenni a gyerekekkel. Akkor döbbsent rá, hogy mennyire fontos a pedagógus személyisége, és mennyire meghatározhatja egy ember életét!”

Morauszki András tanulmányában a cigány tanulók általános iskolai helyzetéről számol be a rendelkezésére álló statisztikák tükrében. Amellett, hogy részletesen szemlélteti a magyar iskolarendszerben lezajló etnikai természetű változásokat, a kompetenciaeredmények elemzése révén rámutat a romák által látogatott iskolák relatív elmaradottságára, ami részben a vizsgálatok során szintén felmért társadalmi-gazdasági, motivációs, infrastrukturális és egyéb tényezőkre vezethető vissza. Véleménye szerint „*ahhoz, hogy a roma tanulók tanulmányaik révén kiemelkedhessenek, és magasabb társadalmi státusra teheszenek szert, elengedhetetlen kompetenciáik – mégpedig elsősorban szövegértésük – fejlesztése*”. Morauszki András további érdekes kutatási kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy minek köszönhetik bizonyos „gettóiskolák” a jó eredményeiket, illetve, hogy mi állhat a cigány tanulók középiskolai továbbtanulásának hátterében, mi motiválja, vagy mi tartja vissza őket ettől a céltól.

Lukács-Németh Alexandra tanulmánya a 15-29 éves roma fiatalok életminőségének főbb mutatóit vizsgálta meg (összevetve az országos korosztályos átlagokkal) az „Ifjúság 2008” nagymintás kérdőíves kutatás adatainak másodelemzésével. A cigány fiatalok anyagi helyzetének, lakáskörülményeinek, iskolázottságának, munkalehetőségeinek, valamint média- és kulturális fogyasztásának elmaradása a nem roma fiatalok átlagától olyan sajnálatos tény, amely önmagában nem jelent újdonságot, de a vizsgálat fontos információkkal szolgál a hátrányok konkrét mértékéről is, valamint arról a tudati képről, ahogyan a cigány fiatalság a hátrányos helyzetét megéli.

A többségi társadalomhoz képest rendkívül alacsony az általános iskolánál magasabb szintű, főleg felsőoktatásban részt vevő cigány fiatalok száma, ami pedig fontos kitörési pont lehetne az életükben. Ugyanakkor elmondható, hogy a roma fiatalok száma, még ha lassan is, de évről évre növekvő tendenciát mutat a felsőoktatásban. Takács Veronika tanulmánya a Romaversitas Alapítvány szerepvállalását mutatja be a roma értelmiség kialakulásában, kérdőíves vizsgálat és mélyinterjúk alapján. Az interjúk elemzése nyomán egyértelműen kirajzolódott a Romaversitas-

program legnagyobb eredménye, a roma közösségi tudat erősítése. A program hozzájárul ahhoz, hogy cigány fiatalok elfogadják és vállalják származásukat, feldolgozzák a diszkrimináció okozta lelki bántalmakat, s képesek legyenek megküzdeni erős kisebbségi érzéseikkel.

A hátrányosító tényezők legyőzését illetően hasonló célokat szolgál a különböző történelmi egyházak már említett roma szakkollégiumi hálózata, azzal a különbséggel, hogy ezek célkitűzése, hogy hallgatói – Hofner József szavai szerint – „a társadalomban tudatosan képviseljék a kettős identitás szemléletét, és ne egy polgárjogi harcos látásmóddal azonosuljanak.” A szaktudás erősítése mellett fontos a pszichológiai érettség, a morális közösségi életvitel, a társadalmi érzékenység és lelkeség elmélyítése is. Lukács Ágnes egy másik írásában (amely a Jezuita Roma Szakkollégiumi hallgatók körében végzett interjúk kutatásból ad ízelítőt) az egyik hallgató a következőt mondja: „*a szakkollégiumban hét jogász, hat orvostanhallgató, hat közgazdász... ilyen szakokat álmodni sem mertek volna öt évvel ezelőtt a roma értelmiségiek! Most itt van ez a szakkollégium, az országban, azt hiszem, hogy még négy a szakkollégiumi hálózat, így most akár sokkal könnyebb kitörni, tényleg csak tanulni kell, mert az alapot, azt megadják*”. Az interjúkból az is kiderül, hogy ezek a szakkollégiumok mindemellett, hogy lehetőséget biztosítanak a közös szakmai munkára, a közösségi életre, az identitás erősítésére, esélyt adnak a kisebbség és többség közötti társadalmi béke megteremtésére is. Ezt a szándékot – cikkünk címébe kívánczó módon – az egyik fiatal a következőképpen fogalmazza meg: „*nagy hidakat építenénk az emberek között*”.

A negyedik fejezet tanulmányai során olyan egyéni életutakat ismerhet meg az érdeklődő, amelyek példaértékkel szolgálhatnak a társadalom összes szereplője számára. Teklovics Boglárka írásában egy erdőszéli viskóból indult harmincöt éves, nyolc általánossal öt gyermekét nevelő romungró asszony helyzetét mutatja be, aki arra tette fel az életét, hogy megadja azt gyermekeinek, amit ő annak idején nem kaphatott meg. „*Nekem nem kocsmára kell a pénz, hanem nekem a gyermekeimre. Ha kérek, én a gyermekeimre kérek, én órájuk költöm. Én bármit megveszek nekik! (...) Épp mondtam nekik, hogy tanuljanak, tudom, hogy nehéz lesz a tanulás nekik, de tanuljanak tovább, mert én nem kaptam meg ezt a lehetőséget, hogy én tovább tudjak tanulni, senkitől!*”

Egy másik interjú egy olyan jogásznak készülő roma fiatalembert mutat be, akinek történetén keresztül a kettős identitás vállalásának és kialakulásának nehézségeibe nyerhet bepillantást az olvasó. Gulyás Attila írása tökéletesen rávilágít az értelmiségi roma fiatalok viszontagságos helyzetére, „a két malomkö között való őrlődésre”, amely egyfelől az integrálódás vágyát jelenti a többségi társadalomba, másfelől pedig a cigány kultúra megőrzésére való törekvést.

„*Igen, én eddig is magyar cigánynak vallottam magam. Ez kettős identitás: Magyarországon születtem, ideköt a magyar nyelv és kultúra, de a vér szerinti származásom cigány. Apámat, anyámat tagadnám meg, ha ezt letagadnám*” – kezdi vallomását Sütő Dániel interjúalánya is. Ő szintén egyetemista, és tisztában van azzal, hogy személyes erőfeszítés nélkül nincs kilábalás: „*azt mégse várhatja senki, hogy majd egyszer felemel minket valami varázslat!*”

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a könyv több oldalról mutatja be a cigányintegráció kérdését. Legfőbb értékét az adja, hogy kiemelten foglalkozik olyan, korábban kevésbé vizsgált kérdésekkel, mint a vallás cigányintegrációra gyakorolt hatása. Ezzel felhívja a figyelmet arra, hogy a kiségyházak és a történelmi egyházak kiscsoportos (lehetőleg karizmatikus!) formációi, a személyes megszólításon alapuló vallási tevékenység képes lehet az erre fogékony cigányságot megragadni, életvitelének pozitív irányú megváltoztatására bírni. A fiatal szociológusok által írt, volt tanárunk által szerkesztett kötet reményt sugalló példája annak a lassan zajló folyamatnak, amit a könyv címében szereplő „*fogom a kezét, és együtt emelkedünk*” jelmondat is érzékeltet: apró lépésekben a többségi és a kisebbségi társadalom elindulhat egy közös tanulási úton, ami egymás kölcsönös, jó szándékú megismerésévé, majd gyümölcsöző együttműködéssé szélesedhet ki az elkövetkező időkben – az emberiség és a jövővel szemben érzett felelősség jegyében.

Kardos Katalin